



K.T.

Unîversîteya Artukluyî ya Mêrdînî

Enstîtuya Ziwananê Ganîyan yê Tirkîya

Şaxê Mayzanistê Ziwan û Kulturê Kurdan

Tezê Masterî

**HETÊ CINSÎYETÊ GRAMATÎKÎ RA
PÊVERONAYÎŞÊ KIRDKÎ (ZAZAKÎ) Û
KURMANCKÎ**

Mesut YEŞİLKAYA

14711014

Şêwirmend

İbrahim BİNGÖL

Mêrdîn 2019

T.C.
Mardin Artuklu Üniversitesi
Türkiye’de Yaşayan Diller Enstitüsü
Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

DİLBİLGİSEL CİNSİYET AÇISINDAN ZAZACA VE KURMANCCA’NIN KARŞILAŞTIRILMASI

Mesut YEŞİLKAYA

14711014

Danışman

İbrahim BİNGÖL

Mardin 2019

K.T.

Unîversîteya Artukluyî ya Mêrdînî

Enstîtuya Ziwananê Ganîyan yê Tirkîya

Şaxê Mayzanistê Ziwan û Kulturê Kurdan

Tezê Masterî

**HETÊ CINSÎYETÊ GRAMATÎKÎ RA
PÊVERONAYÎŞÊ KIRDKÎ (ZAZAKÎ) Û
KURMANCKÎ**

Mesut YEŞİLKAYA

14711014

Şêwirmend

İbrahim BİNGÖL

Mêrdîn 2019

TAAHHÜTNAME

TÜRKİYE’DE YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Mardin Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum **“Hetê Cinsîyetê Gramatîkî ra Pêveronayîşê Kirdkî (Zazakî) û Kurmanckî”** adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Mardin Artuklu Üniversitesi Türkiye’de Yaşayan Diller Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- ☐ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim sadece Mardin Artuklu Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin ... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

..../..../.....

Mesut YEŞİLKAYA

KABUL VE ONAY

Mesut Yeşilkaya tarafından hazırlanan “Hetê Cinsîyetê Gramatîkî ra Pêveronayîşê Kirdkî (Zazakî) û Kurmanckî” adındaki çalışma, .../.....tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.



VATEYO VERÊN

Komelê ke cigêrayîşo îlmî sey ihtîyacê heyatî vînenî rayîrê medenîyetî de lezalez aver şînî. Reyna şarê ke wazenî dînamîzmêk bîyarî meydan zaf qîymet danî fikrîyayîşê merdiman. Bi serranê dergan welatê ma serûberêkê akademîkî ra dûrî mendo. Wexto ke ma na zavîye ra biewnî babete ra, ma cadi eşkenê bivînî ke seba welatê ma cigêrayîşo îlmî û zanayîşo akademîk zaf muhîm î. Ney ra zî wet, kêmasîya verêne taybîyayîşê xebata ziwani ya. Ma eşkenî vajî ke ziwane kurdî goreyê ziwananê şaranê modernan zaf tepa mendo. Bi taybetî rewşa dîyalekta kirdkî (zazakî, dimilkî, kirmanckî) goreyê dîyalektanê bînan (sey kurmanckî û sorankî) baş nîya. Ma zanî ke kirdkî tena çend bajaranê kurdan de yena qalkerdene. Labelê çi heyf o ke rewşa kirdan ya newe qet hol nîya, şarî ma (hetta cinî, ciwanî, domanî û kênayî) dewan de bîle sey verî kirdkî qisey nêkenî. Na rewşe tena hetê ziwani ra wina nîya labelê hetê heme ûnsûranê komelî ra wina ya.

Ziwano ke yeno nuştene, yanî ziwano ke beno ziwane kitabî, beno ziwane radyo û televîzyonî, beno ziwane kovar û rojnameyan prestîjê xo berz keno. Yanî ziwano ke bibo ziwane edebîyatî xo keno qîymetin. Eke cuye sey çolêk bêro qebûlkerdene, merdim eşkeno vajo ke, edebiyat û xebata akademîkî zî sey di çemanê ke nê çolî awdanî yî. Yan zî merdim eşkeno vajo ke ma cuye ra vajî “*Mezopotamya*”, ma ganî edebiyat û xebata akademîkî zî sey “*Dîjle*” û “*Feratî*” qebûl bikî. Ganî wende û zanayeyê kirdan dest bierzî ziwane xo, edebîyatê kirdkî û xebata akademîkî aver berî û çîyê ke ameyî vîndîkerdene û xeripnayene înan vejî meydan û rast bikerî. Seke mi cor ra va wezîfeyî wendeyanê kurdan nê xeletîyan rastkerdene, çîyê ke ameyî vîndîkerdene înan kişkerdiş û ziwane xo sey ziwananê modernan averberdiş û xebetnayîş o.

Cînsîyeto gramatîk ziwannasî de cayêko muhîm geno. Ziwananê modernan de na babate de zaf xebatî bîy û benî. La heta ewro kurdî de derheqê na babete de zaf xebatî çin î. La ancî zî ma ê xebatê ke na babete ser o ameyî kerdene çiqas ke destê ma ra ameyo ma ardî têhet û înan ra îstîfade kerdo. Seke yeno zanayene kirdkî hetê cînsîyetê gramatîkî ra zaf dewlemend a. Ma na dewlemendî heme çekuyanê kirdkî de vînenî. Mi zî waşt ke hem literaturê dinya de fikrîyayîş û ewnîyayîşê

cinsîyetê gramatîkî bîyarî verê çiman û hem zî hetê cinsîyetê gramatîkî ra kirdkî (bi taybetî fekê Palî û Çewlîgî) û kurmanckî bidî têver û înan ra nimûneyan bidî.

Destpêk ra heta peynîyê nê tezî tayê embaz û mamostayanî erjîyeyan mi rê zaf hetkarîye kerda. Înan sereyê xebata mi ra heta peynîyê xebata mi ardim û paştgirîya xo kê mênêkerda. Bê ardim û paştgirîya înan xebata ma kê mendîn. Ez seba kede û ardimê înan sere de mamostayanê xo Îbrahîm Bîngol û M. Malmîsanîjî rê û seba ke derheqê fekê Palî de mi rê melumat dayo û hetê redaksiyonî ra mi rê ardim kerdo mamosta Mehmed Selîm Uzunî rê zaf spas kena. Seba ke derheqê fekê Çewlîgî de melumat dayo mamosta Nureddîn Celalî û Seyîdxan Kuriyî rê û seba ke hetê çimeyan û melumatanê qîymetinan mi rê ardim kerdo mamostayê Îranolojî yê Unîversîteya Jagiellonskîyî Mateusz Kłagisz û mamosta Wisif Zozanîyî rê zaf spas kena. Ancî seba ke derheqê kurmanckî de mi rê ardim kerdo mamostayê kurdî yê Unîversîteya Kolnî Huseyîn Erdemî rê û embazê minê erjîyayeyanê ke her wext cewabê persanê mi dayo û paşt dayo mi Ugur Sermîyan, Veysel Yildizhan, Esat Sanlî û Hacer Petekkayayî rê zaf spas kena.

Mesut YEŞİLKAYA

Mêrdîn, 2019

KILMNUS

Amancê na xebate hetê cinsîyetê gramatîkî ra têvernayîşê kirdkî (bi taybetî fekê Palî û Çewlîgî) û kurmanckî yo. Na xebate de hem lîteraturê dinya de derheqê fikriyayîş û ewnîyayîşê cinsîyetê gramatîkî ra melumatî ameyî dayene hem zî cinsîyetê gramatîkî yê kirdkî û kurmanckî bi nimûneyan ameyî têvernayene. Xeylêk xebatê cinsîyetê gramatîkî yê kurdî ameyî cigêrayene. Hem kirdkî ra hem zî kurmanckî ra zaf çiyê ke cinsîyetê gramatîkî nîşan danî bi hewayêkê têvernayîşî ameyî cigêrayene û ca bi ca goreyê mintiqayan nimûneyî ameyî dayene. Peynîye de hetê cinsîyetê gramatîkî ra cîyayî (ferqî) û seypêyîyê kirdkî û kurmanckî ameyî tesbîtkerdene.

Kilîçekuyî: Cinsîyeto gramatîk, kirdkî de cinsîyet, kurmanckî de cinsîyet, gramerê kurdî

ÖZET

Bu çalışmanın amacı gramatik cinsiyet yönünden Zazaca (özellikle Palu ve Bingöl ağzı) ve Kurmancanın karşılaştırılmasıdır. Bu çalışmada hem dünya literatüründeki gramatik cinsiyet bakışı ve düşüncü hakkında bilgiler verildi hem de Zazaca ve Kurmanccadaki gramatik cinsiyet örneklerle birlikte karşılaştırıldı. Kürtçedeki gramatik cinsiyet üzerine yapılmış birçok çalışma incelendi. Hem Zazaca hem de Kurmanccada gramatik cinsiyeti işaret eden birçok şey karşılaştırmalı bir metot ile araştırıldı ve yer yer bölgelere göre örnekler verildi. Sonuç olarak gramatik cinsiyet bakımından Zazaca ve Kurmanccadaki farklılıklar ve benzerlikler tespit edildi.

Anahtar kelimeler: Gramatik cinsiyet, Zazaca'da cinsiyet, Kurmancca'da cinsiyet, Kürtçe grameri

ABSTRACT

The purpose of this thesis/work is to compare the dialects Kirdish (Zazaki) (especially Palu and Çewlig's accent) and Kurmanji in terms of the grammatical gender. In this thesis/work it is informed about the world literature's view on grammatical gender. Furthermore the grammatical gender is compared within examples in both Kirdish (Zazaki and Kurmanji). Moreover many surveys on the grammatical gender in the Kurdish language are examined. In both dialects many characteristics of the grammatical gender are studied within a comparative method and some examples are given according to regions. As a result, the differences and similarities of the grammatical gender in Kirdish (Zazaki) and Kurmanji are detected.

Key words: Grammatical gender, gender in Kirdish (Zazaki), gender in Kurmanci, Kurdish grammar

TEDEYÎ

VATEYO VERÊN	I
KILMNUS	III
ÖZET	IV
ABSTRACT.....	V
TEDEYÎ.....	VI
LÎSTEYA TABLOYAN	IX
KILMNUŞTEYÎ.....	XI
DESTPÊK.....	1
1. Amancê Tezî	3
2. Hîrayîya Tezî	4
3. Metodê Tezî.....	4
BEŞO YEWIN.....	6
1. KURDKÎ	6
1.1. KIRMANCKÎ	6
1.2. KIRDKÎ.....	7
1.3. DIMILKÎ.....	8
1.4. ZAZAKÎ.....	9
BEŞO DIYÎN	11
2. ZIWANAN DE CINSÎYETO GRAMATÎK	11
2.1. FIKRÊ CINSÎYETÎ	11
2.1.1. Cinsîyeto Tebî	11
2.1.2. Cinsîyeto Gramatîk.....	12
2.1.2.1. Çend Teorîyê Cinsîyetê Gramatîkî.....	13
2.1.2.2. Fonksîyonê Cinsîyetê Gramatîkî.....	16
2.1.2.3. Kokê Cinsîyetê Gramatîkî.....	17
2.1.2.3.1. Ziwananê Hînd-Ewropayîyan de Cinsîyeto Gramatîk.....	18
2.1.2.3.2. Ziwananê Semîtîkî de Cinsîyeto Gramatîk	20

BEŞO HIRÊYIN	22
3. HETÊ CINSÎYETÊ GRAMATÎKÎ RA PÊVERONAYÎŞÊ KIRDKÎ Û KURMANCKÎ.....	22
3.1. NAMEYAN DE CINSÎYETO GRAMATÎK.....	24
3.1.1. Halo Sade yê Nameyan	24
3.1.1.1. Nameyê Nerî	26
3.1.1.2. Nameyê Makî	28
3.1.1.3. Nameyê Zafhûmarî.....	32
3.1.1.4. Vurîyayîşê Nerîtî û Makîtiyê Tayê Çekuyan	33
3.1.1.5. Nameyê ke Sifetan ra Yenî Viraştene	35
3.1.2. Halo Oblîk ê Nameyan	37
3.1.2.1. Demê Nikayinî de Halo Oblîk ê Nameyan	40
3.1.2.2. Demê Ameyoxî de Halo Oblîk ê Nameyan.....	41
3.1.2.3. Demê Vîyarteyî de Halo Oblîk ê Nameyan	43
3.2. ZEMÎRAN DE CINSÎYETO GRAMATÎK.....	44
3.2.1. Zemîrê Kesî (Şexsî).....	45
3.2.1.1. Halo Sade yê Zemîrê Kesî	45
3.2.1.2. Halo Oblîk ê Zemîrê Kesî	46
3.2.2. Zemîrê Nîşankerdişî	48
3.2.2.1. Halo Sade yê Zemîranê Nîşankerdişî.....	48
3.2.2.2. Halo Oblîk ê Zemîranê Nîşankerdişî.....	51
3.2.3. Zemîrê Wayîriye.....	54
3.3. SIFETAN DE CINSÎYETO GRAMATÎK	56
3.3.1. Sifetê Senînîye.....	57
3.3.1.1. Halê Sadeyî de Sifetê Senînîye	57
3.3.1.2. Halê Oblîkî de Sifetê Senînîye	59
3.3.2. Sifetê Dîyarkerdene	60
3.3.2.1. Sifetê Nîşankerdişî	61
3.3.2.1.1. Halo Sade yê Sifetê Nîşankerdişî.....	61
3.3.2.1.2. Halo Oblîk ê Sifetê Nîşankerdişî	64
3.3.2.2. Sifetê Hûmarnameyî.....	67
3.3.2.3. Temamkerê Demê Vîyarteyê ke Sey Sifetî Yenî Şuxulnayene	71
3.4. ÎZAFEYAN DE CINSÎYETO GRAMATÎK.....	74
3.4.1. Îzafeya Nameyî.....	74
3.4.1.1. Îzafeya Nameyî ya Yewhûmar û Dîyare.....	75
3.4.1.2. Îzafeya Nameyî ya Yewhûmar û Nedîyare	78
3.4.1.3. Îzafeya Nameyî ya Zafhûmare	82
3.4.1.4. Îzafeya Nameyî ya Rêzilkî	85
3.4.2. Îzafeya Sifetî.....	89
3.4.2.1. Halê Sadeyî de Îzafeya Sifetî ya Dîyare	89
3.4.2.2. Halê Oblîkî de Îzafeya Sifetî ya Dîyare	91
3.4.2.3. Îzafeya Sifetî ya Nedîyare	92
3.5. KARAN DE CINSÎYETO GRAMATÎK	95
3.5.1. Kopûla	95
3.5.2. Raweyê Karan de Cinsîyeto Gramatîk	97
3.5.2.1. Raweyê Xeberan de Cinsîyeto Gramatîk	97
3.5.2.1.1. Demê Vîyarteyê Dîyarî de Cinsîyeto Gramatîk.....	97

3.5.2.1.2. Demê Vîyarteyê Nedîyarî de Cinsîyeto Gramatîk	100
3.5.2.1.3. Demê Nikayînî de Cinsîyeto Gramatîk.....	103
3.5.2.2. Raweyê Waştîşan (Subjunktîveyî) de Cinsîyeto Gramatîk.....	104
3.5.2.2.1. Raweya Fermanî de Cinsîyeto Gramatîk	105
3.5.2.2.1.1. Raweya Fermanî ya Dîrekte de Cinsîyeto Gramatîk	105
3.5.2.2.1.2. Raweya Fermanî ya Îndîrektî de Cinsîyeto Gramatîk	106
3.5.2.2.1.3. Raweya Waştîşî de Cinsîyeto Gramatîk	108
3.5.2.2.1.4. Raweya Şertî de Cinsîyeto Gramatîk.....	109
3.5.2.2.1.5. Raweya Ganîyîye de Cinsîyeto Gramatîk	110
3.5.2.2.2. Demê Ameyoxî de Cinsîyeto Gramatîk	112
3.5.3. Têkilîya Ergatîvîte û Cinsîyeto Gramatîk	113
3.5.3.1. Demê Vîyarteyê Dîyarî de Ergatîvîte û Cinsîyeto Gramatîk	113

PEYNÎYE	118
----------------------	------------

ÇIMEYÎ.....	121
--------------------	------------

LÎSTEYA TABLOYAN

Tablo 1: Taybetmendîya Çekuyanê Kirdkî	23
Tablo 2: Halo Sade yê Nameyan-1	24
Tablo 3: Halo Sade yê Nameyan-2	25
Tablo 4: Nameyê Nerîyî-1	26
Tablo 5: Nameyê Nerîyî-2	27
Tablo 6: Nameyê Nerîyî-3	28
Tablo 7: Nameyê Makî-1	29
Tablo 8: Nameyê Makî-2	29
Tablo 9: Nameyê Makî-3	30
Tablo 10: Nameyê Makî-4	31
Tablo 11: Tayê Îstîsna yê Suffîksê “Ê”û “E”	31
Tablo 12: Tayê Prefîksê ke Nîşanê Makîtî Danî.....	32
Tablo 13: Nameyê Zafhûmarî yê Kirdkî.....	33
Tablo 14: Vurîyayîşê Nerîtî û Makîtîyê Tayê Çekuyanê Kirdkî.....	34
Tablo 15: Vurîyayîşê Nerîtî û Makîtîyê Tayê Çekuyanê Kurmanckî.....	35
Tablo 16: Nameyê ke Sifetî ra Ameyê Viraştene.....	36
Tablo 17: Halo Oblîk ê Nameyan-1	38
Tablo 18: Halo Oblîk ê Nameyan-2	39
Tablo 19: Halo Oblîk ê Nameyan-3	39
Tablo 20: Demê Nikayînî de Halo Oblîk ê Nameyan.....	40
Tablo 21: Demê Ameyoxî de Halo Oblîk ê Nameyan	42
Tablo 22: Demê Vîyarteyî de Halo Oblîk ê Nameyan.....	43
Tablo 23: Halo Sade yê Zemîrê Kesî	45
Tablo 24: Halo Oblîk ê Zemîrê Kesî.....	46
Tablo 25: Halo Sade yê Zemîranê Nîşankerdişî (Seba Nêzdî)	48
Tablo 26: Halo Sade yê Zemîranê Nîşankerdişî (Seba Dûrî).....	50
Tablo 27: Halo Oblîk ê Zemîranê Nîşankerdişî (Seba Nêzdî)	51
Tablo 28: Halo Oblîk ê Zemîranê Nîşankerdişî (Seba Dûrî)	53
Tablo 29: Zemîrê Wayîrîye-1.....	54
Tablo 30: Zemîrê Wayîrîye-2.....	55
Tablo 31: Sifetan de Cinsiyeto Gramatîk.....	56
Tablo 32: Halê Sadeyî de Sifetê Senînîye.....	57
Tablo 33: Halê Oblîkî de Sifetê Senînîye	59
Tablo 34: Halo Sade yê Sifetê Nîşankerdişî (Seba Nêzdî)	61
Tablo 35: Halo Sade yê Sifetê Nîşankerdişî (Seba Dûrî).....	63
Tablo 36: Halo Oblîk ê Sifetê Nîşankerdişî (Seba Nêzdî)	65
Tablo 37: Halo Oblîk ê Sifetê Nîşankerdişî (Seba Dûrî)	66
Tablo 38: Halê Sadeyî de Sifetê Hûmarnameyî.....	68
Tablo 39: Halê Oblîkî de Sifetê Hûmarnameyî.....	69
Tablo 40: Temamkerê Demê Vîyarteyê ke Sey Sifet Yenî Şuxulnayene-1.....	71
Tablo 41: Temamkerê Demê Vîyarteyê ke Sey Sifetî Yenî Şuxulnayene-2.....	73
Tablo 42: Îzafeya Nameyî ya Yewhûmar û Dîyare-1	75
Tablo 43: Îzafeya Nameyî ya Yewhûmar û Dîyare-2	77
Tablo 44: Îzafeya Nameyî ya Yewhûmar û Nedîyare-1	79
Tablo 45: Îzafeya Nameyî ya Yewhûmar û Nedîyare-2	80

Tablo 46: Îzafeya Nameyî ya Zafhûmar û Dîyare	82
Tablo 47: Îzafeya Nameyî ya Zafhûmar û Nedîyare.....	84
Tablo 48: Îzafeya Nameyî ya Rêzilkî.....	86
Tablo 49: Îzafeya Nameyî ya Rêzilkî (Halê Sadeyî de).....	86
Tablo 50: Îzafeya Nameyî ya Rêzilkî (Halê Oblîkî de)	88
Tablo 51: Îzafeya Sifetî ya Dîyare (Halê Sadeyî de)	89
Tablo 52: Îzafeya Sifetî ya Dîyare (Halê Oblîkî de)	91
Tablo 53: Îzafeya Sifetî ya Nedîyare (Halê Sadeyî de).....	92
Tablo 54: Îzafeya Sifetî ya Nedîyare (Halê Oblîkî de)	94
Tablo 55: Kopûla.....	96
Tablo 56: Demê Vîyarteyê Dîyarî de Cinsîyeto Gramatîk-1	97
Tablo 57: Demê Vîyarte yê Dîyarî de Cinsîyeto Gramatîk-2	98
Tablo 58: Demê Vîyarte yê Dîyarî de Cinsîyeto Gramatîk-3	99
Tablo 59: Demê Vîyarte yê Dîyarî de Cinsîyeto Gramatîk-4	100
Tablo 60: Demê Vîyarte yê Nedîyarî de Cinsîyeto Gramatîk-1	101
Tablo 61: Demê Vîyarte yê Nedîyarî de Cinsîyeto Gramatîk-2	101
Tablo 62: Demê Vîyarte yê Nedîyarî de Cinsîyeto Gramatîk-3	102
Tablo 63: Demê Vîyarte yê Nedîyarî de Cinsîyeto Gramatîk-4	103
Tablo 64: Demê Nikayînî de Cinsîyeto Gramatîk.....	104
Tablo 65: Raweya Fermanî ya Dîrektî ya Kesê Diyînî yê Yewhûmarî	105
Tablo 66: Raweya Fermanî ya Dîrektî ya Kesê Diyînî yê Zafhûmarî	106
Tablo 67: Raweya Fermanîya Îndîrektî ya Kesê Hîrêyinî yê Yewhûmarî.....	107
Tablo 68: Raweya Fermanî ya Îndîrektî ya Kesê Hîrêyinî yê Zafhûmarî.....	107
Tablo 69: Raweya Waştîşî de Cinsîyeto Gramatîk	108
Tablo 70: Raweya Şertî de Cinsîyeto Gramatîk.....	109
Tablo 71: Raweya Ganîyîye de Cinsîyeto Gramatîk	110
Tablo 72: Raweya Ganîyîye ya Negatîfe de Cinsîyeto Gramatîk	111
Tablo 73: Demê Ameyoxî de Cinsîyeto Gramatîk.....	112
Tablo 74: Demê Vîyarteyê Dîyarî de Ergatîvîte û Cinsîyeto Gramatîk-1	114
Tablo 75: Demê Vîyarteyê Dîyarî de Ergatîvîte û Cinsîyeto Gramatîk-2	116

KILMNUŞTEYÎ

<i>b</i>	biewnî
<i>c</i>	cild
<i>ç</i>	çape
<i>çc</i>	çimeyo ke nameyê xo cor ra vîyareno
<i>çar</i>	çarnayox/e
<i>ed</i>	edîtor/e
<i>h</i>	hûmare
<i>kir</i>	kirdkî
<i>kur</i>	kurmanckî
<i>m</i>	makî
<i>n</i>	nerî
<i>nm</i>	name
<i>nt</i>	notur
<i>ob</i>	oblîk
<i>obj</i>	obje
<i>prf</i>	prefîks
<i>r</i>	rîpel
<i>s</i>	sifet
<i>sd</i>	sade
<i>sf</i>	suffîks
<i>sbj</i>	subje
<i>ûsb</i>	û sewbîna
<i>yh</i>	yewhûmar
<i>z</i>	zemîr
<i>zh</i>	zafhûmar

DESTPÊK

Ziwan yew sîstemê îşaret, sembol, xoîfadekerdiş û fehmkerdişî yo. Ziwan seba miletan zemînê têameyîşê kultur, edebîyat û nasnameyo neteweyî yo. Milet bi sayeya ziwani tarîxê xo û tecrubeyanê xo, fikr û tesewuranê xo, zanayîşê xo neqlê neslanê xo yê ameyoxan keno. Ziwanî fekan û lehçeyan ra yenî meydan. Ziwanî cuya însanan de rolêko pîl kay kenî.¹ Ziwanê ke hetê zaf merdumanê cîya-cîyayan ra yenî qalkerdene de zaf ferqê zelalî yê mintiqayî, komelkî û şexsî estê û telafuzê zaf çekuyan wext ra wext bedilîyeno. Her tewrê nê telefuzan sey “fek”î name beno.²

Kurdî sey miletêk cîya-cîya grûbanê komelkîyan ra yenî meydan û bi lehçeyanê cîya-cîyayan qisey kenî. Kirdkî lehçeyanê kurdî ra yew a. Kurdê zazayî zafane xo sey “kird” name kenî. No name reya verêne metnê ke hetê Peter Lerchî ra ameyî arêdayene de ameyo şuxulnayene.³ Kirdkî ra kirmancî, zazakî û dimilkî/dimilî zî vajîyeno. Kirdkî goreyê mintiqayan cîya-cîya yena qisey kerdene.

Çi heyf o ke kirdkî goreyê ziwananê bînan tepa menda. Eke yew ziwani de zaf xebatî mebî o ziwan hetê edebîyatî ra zî tepa maneno. Îsmail Beşikçi vano ke: “Çîyo ke edebîyatî weye keno, ziwan o. Çîyo ke ziwani dewlemend keno, edebîyat o. Mîyanê ziwan û edebîyatî de têkilîyêka zaf pête esta. Tekilîya ziwani kurdî û edebîyatê kurdî zî wina ya.”⁴ Na mesela de ganî kurdî ziwan û edebîyatî xo rê bikê sey yew “sebebê cuye”. Spîvak zî vano ke: “Na dinya de miradê însanan ‘merkezêko sabît’ o ke seba zanayîş yan zî wayîrbîyayîşî [wareyanê cîya-cîyayan de] biresî hostatîye”.⁵ Ganî cuya kurdan de merkezo sabît zanayîş û îlm bî; resayîşê ostatî de zî wayîrê ziwan û kulturî bî. Labelê nê serranê peyanan de kirdkî ser o xebatî zêdîyayî. Xebatê gramerî ke kirdkî ser o bîy zafane goreyê mintiqayanê cîya-cîyayan ameyî nuştene. Nê xebatî seba qeydkerdişê hafîzayê şarî baş î la ganî kirdkî zî sey ziwananê bînan hîna hîra û akademîk bêra cigêrayene. Mahraddad Îzady kitabê xo yê namdarî

¹ Leonard Bloomfield, Language, Berne Convention, London, 1933, r. 3

² R. L. Trask, “Language and Linguistics”, (Ed. Peter Stockwell), Routledge, New York, 2007, r. 3

³ Malmîsanij, “Kird, Kirmanc, Dimilî veya Zaza Kürtleri”,

<http://www.bitlisname.com/2017/11/23/kirdkirmanc-dimili-veya-zaza-kurtleri/>, (18.12.2017)

⁴ İsmail Beşikçi, “Ziwanê Kurdî û Edebîyatê Kurdî”, Açarayox: Roşan Lezgîn, 2009,

<http://www.zazaki.net/yazi/ziwan-kurd-k-edebiyat-kurd-62.htm>, (16.12.2017)

⁵ Spîvak, Gayatrî Chakravorty. Seba “Of Grammatology” Vernuşte”. Of Grammatology. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2006: IX- XC

“Kurdî; Sey Destkitabêk”î de vano ke: “Eke şîma meqaleyanê ke; Kurdîstan de heme karanê zîverî etfê yahûdîyan, karanê ostarîyê kerran etfê asûrîyan, heme xalîyanê rindan etfê farisan û heme eseranê mîmarîyan etfê ermenîyan û heme berhemanê kurdan etfê tirkan kenê biweşanî, xora Kurdan rê tarîxêko wahşî ra nat çîyêk nêmaneno”.⁶ Reyna etno-muzîkolog Ayako Tatsûmûra muzîkê kurdan ser o vana: “Qet kes fehm nekeno ke nê qebîleyê ke timûtim bi rîyê xo yê şîddet û talanî ameyî verê ma, hîsê ke kilamanê nînan de yenî hîskerdiş senî ameyî meydan?”⁷

Ziwannasî de cinsîyeto gramatîk yew formê spesîfîkê sîstemî yê sinifê nameyan o. Nê sîstemî de sinifê nameyî, sey sifet, artîkel, zemîr û kar bi cîya-cîya tewiran tesnîf bîyî û merdim eşkeno bi ardimê nê sîstemî yewbînan de qisey bikero û yewbînan fehm bikero. No sîstem tayê ziwananê dinya de (1/4) ca geno û yeno şuxulnayene. Nê ziwanan de hema-hema heme nameyan de cinsîyet esto.⁸ Nê cinsîyetî sey “*nerî (masculine)*”, “*makî (feminine)*” û *notur (neuter)*” yenî tesnîfkerdene.

Xebata cinsîyetê gramatîkî mîyanê ziwannasan û antropologan de peynîyê seserra newêşine û destpêkê seserra vîştine de zedîyaya. Serranê peyanan de cinsîyeto gramatîk hetê ziwannasan ra ameyo îhmalkerdene û hetê antropologan ra zî ameyo vîrkerdene. Na babete ser o hema zî zaf munaqeseyî benî ke ziwannasî hetê kok û tarîfkerdişê cinsîyetê gramatîkî de hema zî pê nêameyî. Çinbiyayîşê formulasyonê zelalî yê awanîya cinsîyetê gramatîkî derheqê cinsîyetê gramatîkî de zaf mît û melumatê xeletî ardî meydan û nê melumatî heta ewro zî tesîr kerdo.⁹ Xebatê kok û averşiyayîşê cinsîyetê gramatîkî yê ziwanan (bi taybetî ziwani Semîtîk û Hînd-Ewropayî) mojenî ke no netîceyo tesadufî yê averşiyayîşê lînguîstîkî ê tayê ziwanan o.¹⁰

Melumatê cinsîyetê gramatîkî ke ser o zaf munaqeseyî benî cîyakerdişê kategorîyê sentaktîk û nasîyonalî de zaf xeletî ardî meydan.¹¹ Ganî cinsîyeto

⁶ Prof. Dr. Mehrdad R. Îzady, *The Kurds: A Concise Handbook*, Taylor & Francis Publishers, 1992, r. 61.

⁷ Kendal Nezan ûêb., *Kurd Muzîği*, Avesta, Stenbol, 1996

⁸ “Grammatical Gender”, https://en.wikipedia.org/wiki/Grammatical_gender, (15.12.2017)

⁹ Muhammad Hassan Ibrahim, *Grammatical Gender*, Mouton & Co. N.V., The Hague, 1973, r. 11.

¹⁰ Ibrahim, 1973, r. 5.

¹¹ In *The Philosophy of Grammar*, Norton & Co., New York, 1965, r. 55 ra neqilkerdox: Ibrahim, 1973, r. 5.

gramatîk sey sîstemanê bînan yê tesnîfê nameyan ra nêyero cîyakerdene. Xebatanê peyenan mojnayo ke edî tekilîya kokê cinsîyetê gramatîkî yê ziwanan û cinsîyetê tebîetî yenî têvernayene û na babete ser o cigêrayîşî yenî kerdene. Her çiqas na babete de zaf çîyî ameyî roşnkerdene zî ganî hîna zaf melumatî bîyerî dayene. Hetê zaf ziwannasan ra ameyo vatene ke ganî cinsîyeto gramatîk tena sey yew babetêka cîya bîyero cigêrayene. Ganî ziwannasî her het ra ziwanê însanî ser o vinderî û mîyanê xo de rexne bikerî.

Zaf xebatê ke kurdî ser o ameyî kerdene de xebata Garzonî “*Grammatica of 1787*” ra heta xebata Socînî “*Sprache der Kurden*” de ameyo fehmkerdene ke cinsîyeto gramatîk bi tewiranê cîya-cîyayan xo mîyanê kurdî de awan kerdo.¹² Nê xebatan ra tayî teorîyê ke konteksê fonetîkî de eleqadar î û nê tewiranê cinsîyetê gramatîkî dewlemend kenî aver berdî.¹³

Beşê yewinî de nameyanê cîya-cîyayan yê kirdkî û tarixê înan ser o ameyo vindertene. Nê beşî de xebatê serekî ê ke tarîxê namekerdişê kirdan ser o ameyî kerdene ra ameyo îstîfadekerdene. Beşê diyînî de ameyo waştene ke hîna zaf teorîyê cinsîyetê gramatîkî bi hewayêkê têvernayîşî bîyero munaqeşekerdene, fikranê cîya-cîyayanê cinsîyetê gramatîkî û tarixê na babete ser o tayê melumato muhîm bîyero dayene. Beşê hîrêyinî de amancê tezî yê tewr muhîm têvernayîşê cinsîyetê gramatîkî yê kirdkî (bi taybetî fekê Pali û Çewlîgî) û kurmanckî ca girewto. Nê beşî de bi tabloyan kirdkî û kurmanckî ra nimûneyî bi hewayêkê têvernayîşî ameyî dayene. Nê beşî de hetê cinsîyetê gramatîkî ra nameyî, zemîrî, sîfetî, îzafeyî, karî ûsn. ameyî cigêrayene û hetê cinsîyetê gramatîkî ra cîyayî û seypêyîyê kirdkî û kurmanckî ameyî munaqeşekerdene.

1. Amancê Tezî

Amanco tewr muhîm ê nê tezî hetê cinsîyetê gramatîkî bi hewayêkê têvernayîşî mojnayîşê cîyayî û seypêyîyê kirdkî (bi taybetî fekê Pali û Çewlîgî) û kurmanckî yo. Yeno zanayîş ke meseleya cinsîyetê gramatîkî hetê ziwannasan ra

¹² David N. Mac Kenzie, “Gender in Kurdish”, Cambridge University Press on behalf of School of Oriental and African Studies, 2009

¹³ Justi, F., *Kurdische Grammatik*, St.-Petersburg, 1880, r. 127.

hema zî zaf yena munaqeşekerdene û na babete ser o hema zî zaf çîyî nimate yî û nêyenî fehmkerdene. Ziwannasanê ziwananê Hînd-Ewropa û ziwananê Semîtîkî na babete ser o zaf munaqeşe kerdo û tekilîya cinsîyetê biyolojîkî û cinsîyetê gramatîkî ser o zaf teorî eşî werte. Seba ke meseleya cinsîyetî mîyanê ziwananê Hînd-Ewropayî de zî rolêko pîl kay kena û seba ke derheqê cinsîyetê gramatîkî yê kurdî ser o zaf xebatî nêbîyî, na xebate de heme hetî ra tesbîtkerdişê taybetmendîyanê cinsîyetê gramatîkî yê nê her di dîyalektan ameyo amanckerdene. Amancê bînî yê nê tezî zî seba musnayoxanê her di dîyalektan yew xebatêka têvernayene pêşkêşkerdene yo.

2. Hîrayîya Tezî

Nê tezî de kirdkî hetê cinsîyetê gramatîkî ra hîna zêde bi kurmanckîya nuşteki ameyo têvarneyene. Hem kirdkî ra hem zî kurmanckî ra ca bi ca nimûneyê folklorîkî ameyî dayene. Ancî na xebate de tayê kovaranê muhîman ê kirdkî û kurmanckî ra û tayê rîpelanê xeber û nuşteyanê înternetî yê kurdî ra melumat û nimûneyê muhîmî ameyî girewtene.

3. Metodê Tezî

Nimûneyê her di lehçeyanê kurdî goreyê analîzê melumatî yê deskriptîvî ameyî arêkerdene û goreyê yew çerçewa melumatî ameyî organîzekerdene. Melumatê ke ameyî arêkerdene seba ke asan fehm bibî bi tabloyan ameyî mojnayene. Melumatî goreyê metodê eksperîmentalî analîz bîyî. Ancî hetê cinsîyetê gramatîkî ra kirdkî û kurmanckî goreyê metodê senkronîkî ameyê têvernayene. Çekuya senkronîk yew sifet o ke obje û meseleyê ke goreyê wextî kordîne bîyî tarîf kena û di çekuyanê grekî ra yena pê. Nê çekuyî “*syn*” (with) û “*chronos*” (time) î.¹⁴ Yanî her di lehçeyî goreyê şuxulnayîşê xo yê wextêkê belîkerdeyî ameyî analîzkerdene. Seba ke babeta cinsîyetê gramatîkî ziwananê Hînd-Ewropayî de zaf munaqeşe bîya, çend teorî ê ke na babete ser o bîyî ameyî cigeyrayene û nê bi hewayêkê têvernayîşî ameyê munaqeşekerdene. Hem kirdkî de hem zî kurmanckî de meseleya cinsîyetê gramatîkî

¹⁴ “Synchronous”, 2005, <https://whatistechtarget.com/definition/synchronous>, (20.05.2018)

cayêko zaf muhîm geno. Seba ke bêateyê fekan de ferqî zaf î, nimûneyî hîna zaf xebatanê folklorîkan ra ameyî dayene.



BEŞO YEWIN

1. KURDKÎ

Kurdî mîyanê grûba Ziwananê Îranî yê Vakurê Rojawanî ya ke hetê şarê mintiqayanê Rojawayê Îranî, Vakûrê Iraqî, Rojhelatê Tirkîya û Vakûrê Suriye de yena qalkerdene. Yeno zanayene ke kurdî Merkezê Anadolîya, Xorasanê Îranî, Merkezê Asya û dîasporayê Ewropa de zî yena qalkerdene. Kurdî sey mîletanê bînan bi dîyalektanê cîya-cîyayan qal kenî. Kirdkî lehçeyanê kurdî ra yew a û goreyê mintiqayan cîya-cîya name bena. Kirdî nê serranê peyînan de hîna zaf bi nameyê “zaza” yenî şinasnayene la ca-ca xo ra “*kird, kirmanc û dimilî*” zî vanî. Ê ziwanê xo zî sey “*kirdkî, kirmancî, dimilî/dimilkî/dimlî, zazakî*”, “*so-bê (şo-bê)*”¹⁵ û “*zonê ma*” name kenî.¹⁶ Her çiqas nê nameyan ra ewro nameyê “zaza” zaf yeno şuxulnayene zî, nameyî bînî zî tarixê kirdan de zaf vêrênî. Kirdkî lehçeyêka zaf dewlemend û muhîm a û xo mîyan de zaf çî muhafeza kena. Kirdkî goreyê lehçeyanê bînan yê kurdî, mîyanê xo de taybetîyê ziwananê kehenan hîna zaf muhafeze kena. Labelê mîyanê lehçeyanê ziwanê kurdî ra a ke tewr herey nusîyaya kirdkî ya.¹⁷

1.1. KIRMANCKÎ

Şarê Dêrsim, Gimgim, Gêxi û Erzinganî xo sey “*kirmanc*” û lehçeya xo zî sey “*kirmancî*” name kenî. Şarê Gimgimî xo sey “*şarê ma*” û kirdkî sey “*zonê ma*” zî name kenî. Kirmancê ke mintiqaya Dêrsim û Erzinganî de ciwîyenî welatê xo sey “*Kirmancîye*” name kenî. Şarê na mintîqa kurmancan sey “*kirdas/kirdaş*”, ziwanê înan zî “*kirdaskî/kirdaşkî*” name kenî. Şarê ke hetê Motkî/Modanî de ciwîyenî xo ra “*kurmanc*”, ziwanê xo zî sey “*dimilî*” name kenî.¹⁸ “Goreyê tayê

¹⁵ Dêrsim de tayê cayan de seba ciyakerdişê kirdkî û kurmancî kirdkî sey “so-bê”, kurmancî zî sey “here-were” name bena.

¹⁶ Malmîsanij, “Kird, Kirmanc, Dimilî veya Zaza Kürtleri”, <http://www.bitlisname.com/2017/11/23/kirdkirmanc-dimili-veya-zaza-kurtleri/>, (18.12.2017)

¹⁷ Roşan Lezgîn, “Kirmancî, Kirdkî, Dimilkî, Zazakî”, 2009, <http://www.zazaki.net/haber/kirmancî,-kirdkî,-dimilkî,-zazakî-148.htm>, (26.12.2017)

¹⁸ Malmîsanij, “Derheqê Kirmancanê Modanî (Motkanî) de”, Vate: Kovara Kulturî, h. (12) 32, Zimistan 2009, İstanbul, r. 74.

ziwannasan kokê çekuya “*kirmanc*” û “*kurmanc*” eynî ca ra yenî. Dersîm de ca-ca çekuya “*kirmanc*” seba namekerdişê heme kurdan zî yena şuxulnayene.¹⁹

Na babete ser o ziwannasî tayê fikranê cîya-cîyayan anî ziwani. Goreyê V. Minorskyî, çekuya “*kurmanc*”, çekuyanê “*kurd*” û “*mand*” ra ameya pê û yena manaya “*kurdê Medî*”. Goreyê M. Izadyî na çekuye “*kurd*” û “*Manna*” ra ameya pê û yena manaya “*kurdê Mannayî*”.²⁰ Goreyê E. B. Soaneyî telafuzê çekuya kurmancî, sey kurmanjî, kurdmanjî, kurmancî yena vatene û eslê çekuya “*kurdmahî*” ya.²¹ Goreyê Malmîsanijî çekuya “*kurmanc*” çekuyêka pêrabeste ya û çekuyanê “*kurd*” û “*manc*” ra ameya pê.²² Celadet Bedirxan zî tayê nuşteyanê xo de çekuya “*Kurdmanc/Kurdmancî*” şuxulnaya.²³

1.2. KIRDKÎ

Tayê cayanê Çewlîg û Xarpêtî de û kirdê ke qezayayanê vakurê Dîyarbekirî de ciwîyenî, zafane xo sey “*kird*” û lehçeya xo zî sey “*kirdkî*” name kenî.²⁴ Kirdê ke nê mintiqayan de ciwîyenî, ziwane xo ra “*kirdî*” zî vanî, mintiqaya xo zî sey “*Kirdane*” name kenî.²⁵ Ê kurmancan sey “*kurmanc*” yan zî “*kirdas*” name kenî û ziwane kurmancan ra zî “*kurmancî*” yan zî “*kirdasî*” vanî.

Nameyê “*kird*”î tarîxê kirdan de tewr verî kitabê Peter Lerchî de vîyerenî. Peter Lerchî 1856 de kurdê ke şerê Qirimî de hesîr kewtî reyde qalî kerdo û înan ra tayê çiyê folklorîkî arê dayî.²⁶ Ehmedê Xasî zî kitabê xo yê Mewlidê Kirdî ke sey kitabo tewr verî ê kirdkî yeno hesibnayene de çekuya “*kird*” şuxulnaya. Kitabê

¹⁹ Bîlal Zîlan, “Tarîxê Xonamekerdişê Kirdan”, 2012, <http://www.zazaki.net/haber/tarx-xonamekerdis-kirdan-1300.htm>, (29.12.2017)

²⁰ Mehrdad R. Izady, *Kürtler Bir El Kitabı*, Doz Yayınları, İstanbul, 2004, r. 299.

²¹ E. B. Soane, *Grammar of the Kurmanji or Kurdish Language*, London 1913, r. 11.

²² Malmîsanij, “Kird, Kirmanc, Dimilî veya Zaza Kürtleri” <http://www.bitlisname.com/2017/11/23/kirdkirmanc-dimili-veya-zaza-kurtleri/>, (18.12.2017)

²³ Celadet Bedirxan & Roger Lescot, *Grammaire Kurde (Dialecte Kurmandji)*, Librairie d'Amé-rique Et d'Orient, Paris, 1970

²⁴ Mehmed Selîm Uzun, “Grûba Xebate ya Vateyî û Standardîzekerdişê Kirmancî (Zazakî)”, *Vate: Kovara Kulturî*, h. 9 (29), Payîz 2007, İstanbul, r. 57.

²⁵ Bîlal Zîlan, “Tarîxê Xonamekerdişê Kirdan”, 2012, <http://www.zazaki.net/haber/tarx-xonamekerdis-kirdan-1300.htm>, (29.12.2017)

²⁶ Seyîdxan Kurij, “Zazalar ve Zazaca Yazını”, http://www.zazaki.net/file/zazalar_v...pdf, (16.01.2018)

Ehmedê Xasî 1899 de Dîyarbekir de çap bîyo. Seke ame vatene no kitab kitabo tewr verên o ke hetê yew kirdî ra safî bi kirdkî weşanîyayo. No sebeb ra destpêkê edebîyatê kirdkî yê nuşteki hesebîyeno.²⁷ Nameyê “*kird*” û “*kirdkî*” zaf çimeyanê bînan de zî vîyereno. Seke ma zanî çekuya “*kird*” manaya kurdê ke bi kirdkî qisey kenî de bêro şuxulnayene zî, tayê cayan de bi hawayêkê umumî manaya “*kurd*” de zî yena şuxulnayene.²⁸

1.3. DIMILKÎ

Şarê Çermûge, Sêwregi, Şankûş, Aldûş û Şîro xo sey “*dimilî/dumbilî*” û lehçeya xo zî sey “*dimilkî*” name kenî. Kirdê ke nê cayan de ciwîyenî ziwane xo sey “*dimilî*” zî name kenî. No name hem nameyê şarî hem zî nameyê ziwani îfade keno.²⁹ Ê kurmancan sey “*kirdas*” ziwane înan zî sey “*kirdasî*” yan zî “*kirdaskî*” name kenî. Çekuya “*dimilî*” hetê kurmancan ra seba heme kurdanê zazayan yena şuxulnayene.³⁰

Derheqê kokê çekuya “*Dimilî*” de çend fikrê cîyayî estî. Goreyê tayê ziwannasan çekuya “*Deylem*” ra yena. Ancî goreyê na teorîye, eslê dimilîyan Deylem ra yeno û ziwane înan zî ziwananê Deylemî ra yeno. Badê cû vengê “*l*” û “*m*” ca vurnayo û sey “*Dimilî*” ameyo vatene.³¹ Goreyê G. Asatrianî, mîyanê armenîyan de dimilîyan ra sey “*dilmik*” zî yeno vatene. Ancî goreyê vatişê ey “*dilmik*” têkilîya Deylemî nîşan dana.³² Tayê ziwannas û nuştokê bînî estî ke goreyê vatişê înan kokê na çekuye nameyê eşîran ra yena. Nê eşîrî sey “*Zîl û Mîl*” name benî. Çekuya “*Dimilî*” zî di çekuyanê cîyayan ra “*dum*” û “*mel*” ra yena pê.

²⁷ Roşan Lezgîn, “Mewlidê Kirdî”, 2009, <http://www.zazaki.net/haber/mewlid-kird-57.htm>, (18.01.2018)

²⁸ Mehmed S. Kaya, *The Zaza Kurds of Turkey: A Middle Eastern Minority in a Globalised Society*, Tauris Academic Studies, London, 2011, r. 4.

²⁹ Fahri Pamukçu, *Gramerê Zazakî, Vejîyayîşê Tîjî*, İstanbul, 2011, r. 31.

³⁰ Bîlal Zîlan, “Tarixê Xonamekerdişê Kirdan”, 2012, <http://www.zazaki.net/haber/tarx-xonamekerdis-kirdan-1300.htm>, (29.12.2017)

³¹ Bîlal Zîlan, “Tarixê Xonamekerdişê Kirdan”, 2012, <http://www.zazaki.net/haber/tarx-xonamekerdis-kirdan-1300.htm>, (29.12.2017)

³² Garnik S. Asatrian & N. Kh. Gevorgian, “Zaza Miscelanny, Notes on some religious customs and institutions.”, *Acta Iranica*, Volume XII, Belgium, 1988, r. 500. ra neqilkerdix: Bîlal Zîlan, “Tarixê Xonamekerdişê Kirdan”, 2012, <http://www.zazaki.net/haber/tarx-xonamekerdis-kirdan-1300.htm>, (29.12.2017)

Manaya xo “*dimê Mil*”î ya. Goreyê tayê nuştexanê bînan zî kokê na çekuye eşîra “*Dinbîlî*” ra yeno.³³

1.4. ZAZAKÎ

Yew qismê şarê Pali, Maden û dorûverê Xarpêtî xo sey “*zaza*” û lehçeya xo zî sey “*zazakî*” name kenî.³⁴ Hetê Qoçgîrî û Aksaray de zî tayê kirdî xo sey “*zaza*” name kenî û zîwanê xo ra “*zazakî*” vanî. Şarî ke nê mintiqayan de ciwiye nê kurmancan sey “*kurmanc/kurmonc*” yan zî “*kirdas/kirdasî*” name kenî. Seke Zîya Gokalp zî vano çekuya “*zaza*” zafane teber ra hetê tirkan ra vajîyaya, yanî kirdî bi xo na çekuye seba xo nêşuxulnenî.³⁵

Derheqê kokê çekuya “*zaza*” de mîyanê ziwannasan de fikrêko umûmî çin o. Çekuya “*zaza*” goreyê tayê ferhengênê kurdî kurdîya başûrî de yena manaya “*torn*”î. Kirdî de goreyê tayê fekan çekuya “*za*”, “*ze*”, “*zak*” yena manaya “*laj*”, çekuya “*zaka*” zî yena manaya “*kêna*”.³⁶ Goreyê vatişê spekulatîfî yê tayê ziwannasan tarîxê na çekuye heta demî Hz. Îsayî şîna. Tewrat de zî çekuya “*zaza*” sey nameyê lajê Yonatanî vîyerena. Çend kitabênê dewrê Îslamîyetî de zî çekuya “*zaza*” tayê çimeyan de vîyerena. Nê çimeyî hîna zaf çekuya “*zaza*” sey nameyê cografya şuxulnayî. Nînan sey “*Zozan, Zûzan, Zewezan Zazaeyn*” name kerdî. Tekîliya nê çekuyan û çekuya “*Zaza*” îsbat nêbîya. Tayê çimeyanê kitabênê kurdan de na çekuye sey nameyê eşîretî zî yena vatene. Musa Anterî kitabê xo de “*zazan*” sey nameyê yew eşîr name kerdo.³⁷ Malmîsanîjî zî hetê Erzingan û Erzûrum-Çadî de

³³ Bîlal Zîlan, “Tarîxê Xonamekerdişê Kirdan”, 2012, <http://www.zazaki.net/haber/tarx-xonamekerdis-kirdan-1300.htm>, (29.12.2017)

³⁴ Malmîsanîj, “Kird, Kirmanc, Dimilî veya Zaza Kürtleri”, <http://www.bitlisname.com/2017/11/23/kirdkirmanc-dimili-veya-zaza-kurtleri/>, (18.12.2017)

³⁵ Ziya Gökalp, Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler, Amadekerdix: Şevket Beysanoğlu, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1992, r. 27.

³⁶ Malmîsanîj, “Kird, Kirmanc, Dimilî veya Zaza Kürtleri”, <http://www.bitlisname.com/2017/11/23/kirdkirmanc-dimili-veya-zaza-kurtleri/>, (18.12.2017)

³⁷ Musa Anter, Ferhenga Khurdi-Tirki, Yeni Matbaa, İstanbul, 1967, r. 158.

behsa dewa “Zazalar”, Mîdyat de “Zaza”, Kurdistanê Başurî de “Zazan”, Kurdistanê Rojhelatî de “Zaza Ra” û “Qulê Zazî” ra behs keno.³⁸

³⁸ Malmîsanij, “Kird, Kirmanc, Dimilî veya Zaza Kürtleri”,
<http://www.bitlisname.com/2017/11/23/kirdkirmanc-dimili-veya-zaza-kurtleri/>, (18.12.2017)

BEŞO DIYÎN

2. ZIWANAN DE CINSÎYETO GRAMATÎK

2.1. FIKRÊ CINSÎYETÎ

Qalkerdoxê ziwananê cîyayan seba ke ziwane xo rast bişuxulnî ganî ê her hetî ra û her babete ra dinya weş nas bikî. Her ziwane wayîrê taybetmendîya xo yo. Cinsîyet yew term o ke ge-ge seba cinsîyetê însanî (bîyolojîk)³⁹ ge-ge zî seba cinsîyetê gramatîkî⁴⁰ yeno şuxulnayene la her di zî çîyê cîya yî. Bi vatişo sade; wayîrbîyayîşê organê cîyayî û wayîrbîyayîşê taybetmendîya bîyolojîkî yê bînî çîyê ke eleqeyê xo bi faktorê bîyolojîkî estî. Çekuya cinsîyetî eslê xo de seba cîyakerdişê bîyolojîkê cinî û camêrdan yena şuxulnayene.

Cinsîyet, rolê sosyâlî yê merdimî ra nasnameyê sosyâlî yê merdimî û hetê cigêrayîşê cinsîyetê komelkî ra beşêko hîra yo. Babeta ey hîna zaf cîyakerdişê cinsîyetê komelkî ser o ya. Zanistî çend heb termanê cinsîyetî şuxulnenî û ê zî qebûl kenî ke her term bi tarîfkerdişê çîyanê cîya-cîyayan yeno şuxulnayene.⁴¹ Kokê sîstemî yê cinsîyetê gramatîkî ser o hema zî zaf munaqeşeyî benî û tayê çîyî hema zî zelal nêbiyî. Yew sebebê ney tebiyetê heterojenê nîşanan yê cinsîyetê ke kokê înan yenî zanayene de xo nimneno, çimeyê nîşanê cinsîyetî xeylêk û cîya cîya yî.⁴²

2.1.1. Cinsîyeto Tebîî

Cinsîyeto tebîî, çîyan goreyê rastîya ziwani ra teber tesnîf keno û cinsîyetî zî goreyê cinsîyetê bîyolojîkî tarîf keno. Termê cinsîyetê tebîîyî, eleqeyê xo bi tekilîya bînatîyê kategorîyê cinsîyetê gramatîkî û cinsîyetê bîyolojîkî esto. No sebeb ra tayê

³⁹ Cinsîyetê însanan bi îngilizkî sey “sex” yeno vatene.

⁴⁰ Cinsîyetê ziwanan bi îngilizkî sey “gender” yeno vatene.

⁴¹ Roland Viktor Landor, “Grammatical Categories and Cognition across Five Languages: The Case of Grammatical Gender and its Potential Effects on the Conceptualisation of Objects”, (Teza doktora, Griffith University, Brisbane, 2013), r. 28.

⁴² Aikhenvald, Section 3.4, 2004 ra neqilkerdox: Silvia Luraghi, “The Origin of The Proto-Indo-European Gender System: Typological Considerations”, Folia linguística, Band: 45, Heft: 2, Pavia, 2011, r. 435.

zanistî tekilîya cinsîyetê gramatîkî û cinsîyetê tebîîyî peşnîyaz kenî û bawer kenî ke tekilîya kategorîyê cinsîyetê komelkî û cinsîyetê bîyolojîkî esto. Heto bîn ra tayê zanistê bînî zî na tekilîye qebûl nêkenî û ê bawer kenî ke tekilîya kategorîyê gramatîk (makî, nerî û notur) û kategorîyê bîyolojîkî (cinî, camêrd û notural/bêgan) çin o. Fikrê înanê ke bawerîya tekilîya nê her di kategorîyan nêkenî hîna zaf yeno qebûlkerdene.

2.1.2. Cinsîyeto Gramatîk

Cinsîyet, seba ke ziwannasî de tekilîya xo zaf pête yo hetê ziwannasan ra tarîxê ziwannasî de xeylêk ameyo cigêrayene û munaqêşekerdene. Yew het ra, tayê xebatî refleksîyonê ziwannasî yê zulmo ke tarîx de cinîyan ser o ameyo kerdene ser o vindertî û ê fikrê ziwaneke cinsîyet-notur (bêcinsîyet) ser o pêameyî. Heto bîn ra tayê zanistî tekilîya cinsîyetê gramatîkî û cinsîyetê bîyolojîkî ser o vindertî û bawer kerdo ke bêteyê înan de tekilîyêka pête esta.

Cinsîyet çîyêko zaf balkêş o ke tayê ziwanan de rolêko pîl kay keno la tayê ziwanan de zî çin o. Her çiqas îngilizkî de cinsîyeto gramatîk çinî bo zî zaf ziwane bînî wayirê sîstemê cinsîyetê gramatîkî yî. Tayê ziwanan de tena çekuyê makî û nerîyî estî la heto bîn ra tayê ziwane binan de makî û nerîyî ra zêde notur, vegetatîv û tayê tewrê cinsîyetê gramatîkî yê bînî zî estî.⁴³ Termê cinsîyetî (gender) tayê kulturan de sey Hînd-Ewropa û Dîvadiyan de çekuyêka naskerden û normal a la heto bîn ra tayê şarê bînî (kafkasij û awusturyayijî) cayê na çekuye de sinifê nameyan (noun class) şuxulnenî.⁴⁴ Cinsîyeto gramatîk ziwane de sey teybetmendîya strukturalîya xo mojnenî û xebata gramerî de cayêko zaf hîra geno.

⁴³ Lera Boroditsky, Lauren A. Schmidt and Webb Phillips, "Sex, Syntax and Semantics", <https://web.stanford.edu/~eckert/Courses/l1562018/Readings/BoroditskyEtAl2003>, (25.01.2018), r. 63-64.

⁴⁴ Greville G. Corbett, "Gender and noun classes", Language Typology and Syntactic Description, Volume III: Grammatical categories and the lexicon, Cambridge University Press, New York, 2007, r. 241.

2.1.2.1. Çend Teorîyê Cinsîyetê Gramatîkî

Munaqeseyê ke cinsîyetî ser o benî hema newe nîyî. Xebatê ke cinsîyetî ser o ameyî kerdene felsefî û filolojîya tradîsyonelî ra zêde eleqeyê xo hîna zaf bi melumatanê ziwannasî dir estî. Eke tarixê cinsîyetî bîyero verê çiman, yeno vînayene ke melumatê cinsîyetî wextê Greko-Romanan ra nat zêdîyayî.⁴⁵ Goreyê nê xebatan yeno fehmkerdene ke melumatê cinsîyetî sesarra 19. ra nat hîna zaf zelal bîyî.

Kokê cinsîyetê gramatîkî derûdorê di teorîyanê serekan de ameyo munaqesekerdene. Nê sey teorîya strukturelî û teorîya semantîkî yenî zanayene. Teorîya semantîkî de cinsîyeto gramatîkî têkilîya xo bi manaya nameyî dir esta û goreyê na teorî bînatîyê cinsîyetê gramatîkî û cinsîyetê bîyolojîkî de têkilîyêka pête esta. Teorîya strukturelî zî cinsîyetê gramatîkî hetê awanî ra cigeyreno. Goreyê na teorî têkilîya cinsîyetê gramatîkî û cinsîyetê bîyolojîkî çin a.⁴⁶

Sofîstan, sereyê seserra 5. de di prensîbê cinsîyetê ke nika hetê ziwannasan ra zî yenî qebûlkerdene kişf kerdî. Sere de hetê ziwannasan ra karakterê cinsîyetî yê formelê ke nîşanê têamayîşê tayê çekûyanê sentaktîkîyan danê ameydîyayene. Dima, înan fehm kerd ke têkilîya cinsîyetê ziwannasî û cinsîyetê bîyolojîkî tena yew qismê na babete yo.⁴⁷ Goreyê melumatanê ziwannasî yeno vînayene ke reya verêne sofîsto namdar Pratagoras, yunankî de hîrê cinsîyetî vetî meydan.⁴⁸ Ey na xebata xo ra cîya çekûyî goreyê kategorîyê cinsîyetî zî tesnîf kerdî.⁴⁹ Aristophanesî zî kerdo ke tayê reformê ke amancê sîstêmê cinsîyetê gramatîkî yê grekî ser o ameyî kerdene tarîf bikero. Aristotleyî zî sey Pratagorasî hîrê cinsîyetê grekî qebul kerdî û ey nameyî goreyê suffîksê cinsîyetan tesnîf kerdî. Ey ra dima tayê nuştexanê Romanîyan zî cinsîyetê gramatîkî ser o xebatî kerdî. Goreyê Varroyî cîyayîyê cinsîyetê heywanan seba qalkerdoxan muhîm bi coka latînkî de di formê nameyê estorî sey “*equus*” (horse) û “*equa*” (mare) ameyî şuxulnayene. Ancî goreyê ey eke seba qalkerdoxan

⁴⁵ Ibrahim, 1973, r. 14.

⁴⁶ Dr. Fatma Öztürk Dağabakan, “Dillerde Cinsiyet”, 2011, http://www.turkiyatjournal.com/Makaleler/685466176_Fatma%20%C3%96ZT%C3%9CRK%20DA%C4%9EEABAKAN.pdf, (08.02.2018)

⁴⁷ R. H. Robins, *Ancient and Mediaeval Grammatical Theory in Europe*, G. Bell, London, 1951, r. 15.

⁴⁸ John Lyons, *Introduction to Theoretical Linguistics*, Cambridge University Press, 1968, r. 10.

⁴⁹ Robins, 1951, r. 23-24.

cîyayîyê cinsîyetê heywanan çinîbîyêne seba her di cinsîyetan zî yew name ameyêne vatene.⁵⁰

Seserra 18. de ke tayê ziwannasî dema klasîkî ra teber xebatî kerdî de gramera filozofîk ameya dîyayene. Nê demî de kesî ke reya verêne babeta kokê cinsîyetî ser o xebitîyayî û derheqê na babete de peşnîyazî kerdî Herder (1744-1803) û Adelung (1732-1806) bî.⁵¹ Goreyê vatişê înan însanê verênî çîyê ganî û bêganî verê muşahede kerdî û dima înan nê çîyî tarîf kerdî û nameyî dayî înan. Cinsîyetê gramatîkî zî goreyê nê tarîfkerdişî xo mîyanê ziwanan de mojnayo. Mesela çîyê aktîf, bêgan, hêzin (qewetin), gird, tehlukeyin û tersinî sey nerî tarîf bîyî. Hetu bîn ra çîyê hîstenik, berdar, nazik, pasîf û balkêşî zî sey makî tarîf bîyî.⁵² Ziwannasî ewro zî xebat û peşnîyazanê înan xo rê referans genî. Her çiqas tayê argumentê înan bîyerî redkerdene û eksê ci bîyero îsbatkerdene zî hema zî nêyeno fehmkerdene ke senî nê melumatê xo resnayî heta ewro. Goreyê Jacob Grimmî zî cinsîyeto gramatîk tekilîya xo bi taybetmendîyanê çekuyan dir esto. Goreyê fikrîyayîşê ey çîyê gird, saxlem, wişk, lez, aktîf, hereketinî sey nerî yenî tarîfkerdene la hetu bîn ra çîyê qicik, nemir, bêveng, bêhêzî zî sey makî yenî tarîf kerdene.⁵³

Yewna teorîya ke hetê Sir James Frazerî ra ameya îcad kerdene teorîya ke zaf mûhîm a. S. James Frazerî teorîya xo de nuştexanê amerîkayîj û awustralyayîjan ra sey Carib û Arawakî ke îddîa kerdo ke camêrdî cinîyan ra ziwanêko cîya qal kenî ra îstîfade kerdo.⁵⁴ Cîyayîyê qalkerdişê her di cinsîyetan, çekuyê ke hetê camêrd û cinîyan ra cîya yenî telafûzkerdene ra yenî meydan. S. James Frazerî zî nê cîyayîyan ser o vinderto û ey kerdo ke bi nê melumatan kokê cinsîyetê gramatîkî îzah bikero.

⁵⁰ Ibrahim, 1973, r. 15.

⁵¹ Karl Brugman, The Nature and Origin of the Noun Genders in the Indo-European Languages, New York, 1987, p. 7-8.

⁵² Ibrahim, 1973, r. 16-17.

⁵³ Dr. Fatma Öztürk Dağabakan, "Dillerde Cinsiyet", 2011, http://www.turkiyatjournal.com/Makaleler/685466176_Fatma%20%C3%96ZT%C3%9CRK%20DA%C4%9EABAKAN.pdf, (08.02.2018)

⁵⁴ Ibrahim, 1973, r. 19.

Goreyê vatişê ey hetê tayê gêrokan ra mîyanê kabîleyanê Afrîkaya Başûrî de hetê qalkerdişî ra bêteyê her di cinsîyetan de cîyayî ameya ferqkerdene.⁵⁵

S. James Frazer nîşan dano ke cîyayîyê qalkerdişê her di cinsîyetan de zewacî ke bêteyê kabîleyan de biyî rolê xoyo gird biyo. Goreyê ey, eke bêteyê ziwanê kabîleyan de zaf ferq bibo no tesîrê qalkerdişê înan zî keno. S. James Frazer nîşan dano û vano: *“Formo ke heta nika qalkerdişî de xo mûhafêze kerdo û hetê her di cinsîyetan ra zî ameyo şuxulnayene, eslê xo de hetê camêrdan ra ameyo şuxulnayene û no form sey cinsîyetê nerîyî (çekuyan de) xo ramojnayo. Heto bîn ra tayê formê binî zî hetê cinîyan ra ameyî şuxulnayene. No zî nîşanê cinsîyetê makî dano.”*(r. 30)

Werner Meiner û Weisgerberî teorîya semantîkî red kerda û goreyê înan tekiliya cinsîyetê gramatîkî û cinsîyetê bîyolojîkî çin a û ganî cinsîyeto gramatîk hetê awanî (strukturelî) ra bîyero cigêrayene. Reya vêrene Aristo behsî na teorî kerdo. Goreyê fikrîyayîşê înan hetê mana ra tekiliya cinsîyetê gramatîkî û cinsîyetê bîyolojîkî qet çin a. Antonie Meilletî zî behsî teorîya zemîrî kerdo. Meilletî na teorî de hem teorîya semantîkî hem zî teorîya strukturelî ra îstîfade kerdo. Goreyê ey bingeyê cinsîyetê gramatîkî zemîran ra yenî meydan.⁵⁶

Fikrê cinsîyetê gramatîkî yê Alf Sommerfeltî zî na babete de cayêko muhîm geno û ey fikrê bînan ra cîya bi perspektîfêko cîya xebata xo kerda. Her çiqas ey cîyayîyê cinsîyetê gramatîkî yê tayê çekuyanê norveçkî qebûl kerdî la ey qebûl nêkerdo ke xebata xo bi metodê senkronîkî bikero.⁵⁷ A. Sommerfeltî xebata xo de vato ke cinsîyeto gramatîk ziwanan de bi prosesê senkronîk û dîakronîkî xoser fonksiyonê xo tamam keno û viraşte nîyo. Sîstemê ziwannasî de destpêkî de prosesê dîakronîkî ra ver prosesê senkronîkî yeno meydan.⁵⁸

⁵⁵ Frazer, “A suggestion as to the Origin of Gender”,
<http://www.bris.ac.uk/german/hison/reading/frazer1900/>, (08.02.2018)

⁵⁶ Dr. Fatma Öztürk Dağabakan, “Dillerde Cinsiyet”, 2011,
http://www.turkiyatjournal.com/Makaleler/685466176_Fatma%20%C3%96ZT%C3%9CRK%20D%C4%9EABAKAN.pdf, (08.02.2018)

⁵⁷ Alf Sommerfelt, “Language, Society und Culture”, Diachronic and Synchronic Aspects of Language: Selected Articles, Mouton and Co., 1926, r. 119. ra neqilkerdox: Ibrahim, 1973, r. 22.

⁵⁸ Ibrahim, 1973, r. 22.

2.1.2.2. Fonksîyonê Cinsîyetê Gramatîkî

Eke na xebate de fonksîyonê cinsîyetê gramatîkî bîyero behskerdene o wext na mesela hîna baş yena fehmkerdene. Eke zelal bîyayîşê melumatê kokê cinsîyetê gramatîkî bîyero waştene ganî verê meseleya fonksîyonê cinsîyetê gramatîkî weş fehm biba. Di kokê cîya yê sîstema cinsîyetê gramatîkî bi fonksîyonanê cîyayan dir tekilîye de yî.

Awaniya cinsîyetê gramatîkî yê tayê ziwanan ke cuwa ver tarixê xo de wayîrê cinsîyetê gramatîkî bî vîndî bîya. Fariskîya moderne de zî wina yo. Ziwanê fariskî de verê cinsîyeto gramatîkî zaf ameyêne dîyayene. La badê cu fariskî na taybetmendîya xo vîndî kerde. Nameyanê fariskî de cinsîyeto gramatîk çin o.⁵⁹ Fariskî ra teber îngilizkî zî taybetmendîya xo ya cinsîyetê gramatîkî vîndî kerda. Îngilizkî hem hetê morfolojî hem zî hetê sentaktîkî ra zaf taybetmendîya xo vîndî kerda.⁶⁰ Nê her di ziwanan de cinsîyetê çîyan bi manaya çekuyan (leksîkal) xo mojenî: *xorus* ‘rooster’ (kirdkî: dîk **(n)**), *morq/mury* ‘fowl, hen’ (kerge **(m)**); yan zî bi sifetan xo mojenî: *nar-boz/nar-buz* ‘billy goat’ (kel/kelce/hevûr **(n)**), *mode-boz/moda-buz* ‘nanny goat’ (bize **(m)**), *xar-e nar/xar-i nar* ‘male donkey’ (her **(n)**), *xar-e made/xar-i moda* ‘female donkey’ (mankere/here **(m)**).⁶¹

Goreyê ziwannasan û xebatanê ziwannasî ê ziwane ke taybetmendîya xo ya cinsîyetê gramatîkî vîndî kerda de na taybetmendîya cinsîyetê gramatîkî reyna nêameya vînayene.⁶² Ziwannasî seba cinsîyetê gramatîkî yê ziwane ke taybetmedîyê xo yê cinsîyetê gramatîkî vîndî kerdî û ziwane ke qet wayîrê na taybetmendîye nîyî mîyanê yew kategorîyêka gramerî de cigêrayî. Cinsîyeto gramatîk na kategorîye de kategorîya yewine ra teber qalkerdiş, kerdox (subje), obje ûsb. ser o ameyo munaqeşekerdene.⁶³ Na kategorîya diyîne de cinsîyetê gramatîkî ra cîya wextî (demî)

⁵⁹ John Roberts, “Persian Grammar Sketch”, 2003, https://www.eva.mpg.de/lingua/tools-at-lingboard/pdf/Roberts_PersianGrammarSketch.pdf, (10.02.2018)

⁶⁰ Ibrahim, 1973, r. 24.

⁶¹ Gernot Windfuhr û John R. Perry, “Persian and Tajik”, The Iranian Languages, (416-544), Routledge, 2009

⁶² A. Rosetti, “Remarques sur la catégorie du genre en roumain”, Linguistica, Mouton, 1965, r. 83-84
ra neqilkerdix: Ibrahim, 1973, r. 24.

⁶³ Lyons, 1968, r. 274.

û hûmarî zî ameyî cigêrayene. Na kategoriya diyîne de cinsîyeto gramatîk sey kategoriya hûmare manayê nameyanê bêganîyan nêbedelno û manayêka newe nêdana înan.⁶⁴

Derheqê cinsîyetê gramatîkî de zaf pers û cewabî mîyanê grûba ziwanê Hînd-Ewropa de yenî vînayene. Eke merdim na grûba ziwanî de cinsîyeto gramatîkî cibigêro melumatanê cîya-cîyayan û zelalan vînen. Sey çînkî ziwanê ke îzole bîyî û tekilîya xo ziwananê binan de çin a de cinseyeto gramatîk nêyeno vînayene.⁶⁵

Eke yew ziwan wayîrê sîstemê cinsîyetê gramatîkî bibo yan zî wayîrê termê ke nişanê cinsîyetê gramatîkî danê bibo, merdim eşkeno bi nê ziwanî çîyanê ganîyan hîna baş cîya û tesnîf bikero. Çekuyî bi ardimê cinsîyetê gramatîkî goreyê manayanê xo hîna baş tesnîf benî.

2.1.2.3. Kokê Cinsîyetê Gramatîkî

Têkilîya cinsîyetê gramatîkî û cinsîyetê tebîîyî ser o zaf munaqêşeyî bîyî. Nameyanê ganîyan de têkilîya cinsîyetê gramatîkî û cinsîyetê tebîîyî zaf nêzdî ya. Zaf zanistî zî na têkilîye qebûl kenî û nişan danî ke cinsîyeto gramatîk yew îlaweyê cinsîyetê tebîîyî yo ke xo mîyanê ziwanan de mojneno. Hîrê nameyê ke seba cinsîyetê gramatîkî yê ziwananê Hînd-Ewropayî şuxulyenî (makî, nerî û notur) mojnênî ma ke têkilîya cinsîyetê tebîîyî û cinsîyetê gramatîkî zaf pête ya.⁶⁶ Merdim na têkilîye ziwanê erebkî de zî vînen. Termê ke seba cinsîyetê gramatîkî yenî şuxulnayene na têkilîye mojnênî: mudhakkar (muzekker) û mu'annath (muennes).⁶⁷

Têkilîya cinsîyetê gramatîkî û cinsîyetê tebîîyî ser o hema zî munaqêşeyî benî û tayê nuştoxî na têkilîye ser o hema zî pê nêameyî ke senî na têkilîye ameya awankerdene. Nê munaqêşeyî hîna zaf ziwannasîyê Hînd-Ewropa û Semîtîkî ser o ameyî kerdene.

⁶⁴ Cf. I. Fodor, "The Origin of Grammatical Gender", Beşa 2, *Lingua* 8.2, Gûlane 1959, r. 195.

⁶⁵ Fodor, 1959, r. 207.

⁶⁶ Lyons, 1968, r. 283.

⁶⁷ Ibrahim, 1973, r. 30.

2.1.2.3.1. Ziwananê Hînd-Ewropayîyan de Cînsîyeto Gramatîk

Cînsîyeto gramatîk grûba ziwananê Hînd-Ewropayîyan de cayêko mûhim geno. Xebat û munaqeseyê ke heta ewro cînsîyetê gramatîkî ser o biyî hîna zaf derûdorê cînsîyetê gramatîkî yê grûba Hînd-Ewropa ser o ameyî kerdene. Eke cînsîyetê gramatîkî yê ziwananê Semîtîkî bîyero cigêrayene, yeno vînayene ke zaf melumatî cuwa ver ziwananê Hînd-Ewropa de zî ameyî tarîfkerdene.

Reya verêne cînsîyetê gramatîkî yê ziwananê Hînd-Ewropayî ser o Heinrich Ernst Bindseilî bi kitabê xo yê “*Ueber die verschiedenen Bezeichnungswesen des genus in den Sprachen (1838)*”î xebate kerda. Johannes Schmidtî serra 1889î de xebata xo ya “*Pluralbildung der indogermanischen Neutra*” de reya verêne behsê babeta nomînativ/akkusatîvê zafhûmarî yê noturî û nomînativê yewhûmarî yê makî yê ziwananê Hînd-Ewropayî kerdo.⁶⁸

Xebata muhîm a bîn a ke cînsîyetê gramatîkî yê ziwananê Hînd-Ewropayî ser o ameya kerdene hetê Herman Paulî ra nusîyaya. O, xebata xo ya “*Principles of the History of Language*” de muhîmîya cînsîyetê gramatîkî ser o vinderto û xebata xo de zêdebîyayîşê cînsîyetê gramatîkî sey babeta muhîme tarîf kerda. Benjamin Wheeler zî yewna nûstoxo bîno ke cînsîyetê gramatîkî yê zemîran ser o xebate kerda û ey xebata xo de ardo ziwan ke cînsîyeto gramatîk verê nameyan de ney zemîran de xo nişan dayo.⁶⁹

Nînan ra cîya di ziwannasanê bînan zî derheqê cînsîyetê gramatîkî yê ziwananê Hînd-Ewropayî de xebat kerda. Nînan ra yew Karl Brugman, o bîn zî W.P Lehmann o. Brugmannî muşahede kerdo ke ziwananê Hînd-Ewropayî de seba cîyayîyê cînsîyetê gramatîkî di metodê serekî estî. Goreyê nê metodan cînsîyeto gramatîk yan bi kokanê cîyayan ra (înfleksîyonanê seypêyan) yan zî bi kokanê seypêyan (înfleksîyonanê cîyayan) ra yeno meydan.⁷⁰ Goreyê xebata Brugmannî yê nameyê bêganî ke tede de herfê “o” ”û” ”s” estê termê umûmî yî û eleqeyê înan

⁶⁸ Ibrahim, 1973, r. 31.

⁶⁹ B. I. Wheeler, “The Origin of Grammatical Gender”, *Journal of English and Germanic Philology* 2 (1898), r. 542. ra neqilkerdox: Ibrahim, 1973, r. 32-33.

⁷⁰ Ibrahim, 1973, r. 33.

cinsîyeto gramatîkî de çin bî. Ziwananê Hînd-Ewropayî de *ekuos (=Latînî equos)⁷¹ termê ke bi “o” ”û ”s” qedîyenî de seba ke taye suffîksê ke eleqayê xo makî de estê çin î nê termî makî nîyî. Ey xebata xo de ardo ziwan ke makî bi suffîksanê “-a” û “-ie-” (-i-) xo nameyan de ramojnana û çekuyan dîzayn kena. W. P. Lehmannî fikrê tarîfkerdişê nomînatîv/akusatîvê zafhûmarîyê noturî û nomînatîvê yewhûmarîyê makî yê ziwananê Hînd-Ewropayî qebûl nêkerdo û ey metodê bînî peşnîyaz kerdî.

Fodor zî nê nuştoxan ra yew o ke derheqê cinsîyetê gramatîkî yê ziwananê Hînd-Ewropayî ser o xebate kerda. Ey xebata xo de ardo ziwan ke cinsîyetê gramatîkî yê ziwananê Hînd-Ewropayî de eynî wext de nêameyo meydan.⁷² Ey ancî xebata xo de vato ke notur-bênotur seba ke sebaranê sentatîkanî ra vejîyayo meydan la heto bîn ra maki-nerî seba sebaranê semantîk û morfolojîyanî ra vejîyayo meydan.

Cinsîyet mîyanê ziwananê Îranî de tewr zîyade ziwananê Îranî yê Vakurê Rojawanî (Northwest Iranian) û ziwananê Îranî yê Rojhelatî (East Iranian) de yeno vînayene. Ziwananê Îranî yê Vakurê Rojawanî (Northwest Iranian) ke tede cinsîyet yeno vînayene nê yî: zazakî, kurmanckî (North Kurdish), goranî, talîşî (Talyshi), tatî (Tati), dîyalektê merkezi yê vakurê rojawanî (northwestern Central dialects) û ziwananê semnanî (Semnani) û sangesarî (Sangesari). Ziwananê Îranî yê Rojhelatî (East Iranian) ke tede cinsîyet yeno vînayene nê yî: paştokî (Pastho), grûbê Pamîrî yê Vakur û Başûrî (Sarîkolî, Wakhî û Ormurî ra teber) (The North and South Pamir groups, except the enclave Sarikoli, Wakhi, andOrmuri). Cinsîyet heme ziwananê Îranî yê Başûrî de vîndî bîyo. Nê heme varîyantê fariskî, kurdkiya merkez û başûrî, gîlakî û mazandaranî (Gilaki and Mazandarani), belûcî (Balochi), ossetîk û yaknobî ya Îranî yê rojhelatî (East Iranian Ossetic and Yaghnobi) û paraçî ya başûrê rojhelatî (Southeastern Parachi).⁷³

⁷¹ Estor (Bi îngilizkî "horse")

⁷² Fodor, The Origin of Grammatical Gender, I, r. 32. ra neqilkerdox: Ibrahim, 1973, r. 39.

⁷³ Gernot Windfuhr, "Dialectology and Topics", The Iranian Languages, (5-42), Routledge, 2009

2.1.2.3.2. Ziwananê Semîtîkî de Cinsîyeto Gramatîk

Ziwanê Semîtîkî yan zî zîwanê Samî, grûba ziwan ê Afro-Asyatîkî de yî. Nê ziwanî zafane ziwanê antîkî yê rojhelato mîyanên î û hetê 330 mîlyonî ra zêde merdimî ra Asyaya Rojawanî, Afrîkaya Vakûr û Estrîyê Afrîka (Horn of Africa) de yenî qalkerdene. Nê ziwanan ra tewr zaf aramkî, erebkî û îbrankî yenî qalkerdene.⁷⁴

Cinsîyetê gramatîkî yê ziwananê Semîtîkî sey cinsîyetê gramatîkî yê ziwananê Hînd-Ewropayî nêameyo cigêrayene. Xebatê ke derheqê cinsîyetê gramatîkî yê ziwananê Semîtîkî ser o benî hema zî zaf aver nêşîyî. Ganî cinsîyetê gramatîkî yê ziwananê Semîtîkî zî sey cinsîyetê gramatîkî yê ziwananê Hînd-Ewropayî bîyero cigêrayene. La çi heyfo ke ziwannasê ziwananê Semîtîkî xebatê ke cinsîyetê gramatîkî yê ziwananê Semîtîkî ser o û tekilîya cinsîyetê gramatîkî yê nê her di grûban ser o zaf xebatî nêkerdî. Ganî ma nuştoxêko oryantalist “Dutchman”o ke cinsîyetê gramatîkî yê ziwananê Semîtîkî ser o xebat kerda ra behs bikî. Ey xebata xo de waştî ke taybetmendîya cinsîyetê gramatîkî yê ziwananê Semîtîkî bi sîstemêka cîya îzah bikero. Xebata ey hetê zaf kesan ra ameya cigêrayene, munaqeşe û rexnekerdene.⁷⁵

Ziwannasanê ke derheqê ziwananê semîtîkî de xebate kerda ra yew zî C. Brockelmann o. Ey xebata xo de ardo ziwan ke cinsîyeto gramatîk tekilîya xo bi cinsîyetê tebîîyî de çin a.⁷⁶ Sey Brockelmanî zaf ziwannasanê bînan ê ke derheqê ziwananê Semîtîkî ser o xebat kerda na tekilîye qebûl nêkerda û na babete ser o zaf nêvindertî. Brockelmannî cîyakerdişê cinsîyetê gramatîkî û cinsîyetê tebîîyî bi manayanê gramatîkî ney bi metodanê cîyayan îfade kerdo.

E.A. Speiser zî yew ziwannaso bîno ke derheqê ziwananê Semîtîkî de xebat kerda. Ey xebata xo de ardo ziwan ke zemîrê persî verî ziwananê Semîtîkî de sey ganî-bêganî tesnîf bîyî. Ey ancî xebata xo de vato ke zemîrê şexsê yewinî de cîyayîyê

⁷⁴ “Semitic Languages”, https://en.wikipedia.org/wiki/Semitic_languages, (12.02.2018)

⁷⁵ Ibrahim, 1973, r. 39.

⁷⁶ C. Brockelmann, *Precis de linguistique semitique*, Açarnayox: W. Marçais û M. Cohen, Paris, 1910, r. 126. ra neqilkerdox: Ibrahim, 1973, r. 40.

cinsîyetî çin o. Goreyê xebata ey suffîksê “-at” ke ziwananê Semîtîk û Hamîtîkî de yeno vînayene nîşanê cinsîyeto makî dano.⁷⁷

⁷⁷ Ibrahim, 1973, r. 33.

BEŞO HIRÊYIN

3. HETÊ CINSÎYETÊ GRAMATÎKÎ RA PÊVERONAYÎŞÊ KIRDKÎ Û KURMANCKÎ

Sey heme ziwanan ziwane kurdî zî bedilîyeno. Ziwannasî seba bedilîyayîşê ziwanan hîrê faktoran nîşan danî. Faktora yewine gîredayeyê cografya ya. Durîbîyayîşê qalkerdoxanê ziwani beno sebebebê bedilîyayîşê çekuyan û vengane ziwani. Faktora diyyine dem a. Prosesê averşîyayîşê însan û komelan de ziwani zî xo adapteyê înanî keno. Faktora hîrêyine zî sebebêko komelkî yo. Ziwani miyanê komelî de bedilîyeno. Ziwane dewe, bajarî, ziwane xortan, ziwane dewlemandan, ziwane nuştox û rojnamewanan, ziwane partî û rêxistinan yewbînan ra cîya yo.⁷⁸

Seke yeno zanayene cinsîyeto gramatîk beşêko muhîm yê gramerî yo. Cinsîyeto gramatîk tayê ziwanan de xo miyanê name, sifet, kar û pabesteyan de ramojneno. Fonksîyonê cinsîyetê gramatîkî nîşandayîşê cinsê çekuyan û kategorîzekerdişê awaniya çekuyan o. Sey fransîzkî, îtalyankî, îspanyolkî tayê ziwanan de di tewrê cinsîyetê gramatîkî yenî diyyayene. La tayê ziwane bînî zî sey latînkî, almankî, rûskî estî ke înan de hîrê cinsîyetê gramatîkî de kategorîze benî. Heti bîn ra tayê ziwane bînî sey çînkî, japonkî, tirkî, fînkî û macarkî estî ke înan de cinsîyeto gramatîk çin o. Tayê çekuyî estê ke cinsîyetê înan cinsîyetê tebîî yê înan ra fehmi beno. Çekuyê sey “*waye, kêneke, cinîke*” çekuyê makî yî. Heti bîn ra “*bira, dat, lajek*” zî hetê cinsîyetê tebîîyî ra çekuyê nerî yî.

Cinsîyeto gramatîk miyanê heme komelan de babetêka zaf muhîm a. No sebeb ra ganî melumatê na babete bi hewayê pêveronayîşî heme ziwanan de bîyero cigêrayene û munaqeşekerdene. Cinsîyeto gramatîk yew babeta zaf balkêş a ke xo miyanê ziwanan de cîya-cîya ramojnena. Cinsîyeto gramatîk tayê ziwanan de miyanê gramerî de bi suffîksan yan zî bi çekûyanê cîyayan xo ramojneno.

⁷⁸ Salih Akin, Lêkolînên Zimannasiya Kurdî, Avesta, Stembol, 2013, r. 109-110.

Ziwananê îranîyan yê tewr vêrenan de sey ziwananê Hînd-Ewropayîyan yê kehanan de hîrê tewrê cînsîyetê gramatîkî yê tîpîkî yenî dîyayene.⁷⁹ La na taybetmendî çend cayan (kurdîya başûrî, kurdîya merkezî) de ke hema-hema êdî vîndî bîya. La kurdîya vakûrî de hema zî cînsîyeto gramatîk xo name û zemîran de bi di tewrê cînsîyetê gramatîkî (makî-nerî) muhafeze kerdo. Çi heyf o ke derheqê cînsîyeto gramatîk ê kurdî ser o bîlhesa lehçeya kirdkî ser o de zaf xebatî nêameyî kerdene û na babete ser o hema zî tayê munaqeseyî benî. Mîyanê lehçeyanê kurdî de lehçeyo ke babeta cînsîyetê gramatîkî xo de tewr muhafeze kerdo kirdkî yo. Nê beşî de hetê cînsîyetê gramatîkî ra kirdkî û kurmanckî ameyo pêveronayene û kategorîyanê cînsîyetî yê bînan ra zêde cînsîyetê gramatîkî yê kirdkî û kurmanckî ser o ameyo vindertene. Na babete bi hewayê pêveronayîşî hem goreyê mintiqayan hem zî goreyê kurmanckî ameyo munaqese kerdene.

Kirdkî de heme çekuyî yan yewhûmar yan zî zafhûmar î. Çekuyê yewhûmarî zî mîyanê xo de goreyê cînsîyetanê xo sey nerî yan zî makî pare benî. Fekê Pali û Çewlîgî de hetê cînsîyetê gramatîkî ra tayê çiyî vînd bîyî. La ma ancî zî fekê Pali û Çewlîgî de zaf taybetmendîyê cînsîyetê gramatîkî vînenî. Kirdkî de seba ke taybetmendîya çekuye her halî de hem cînsîyetê termî ser o hem zî antişê karî ser o tesîr kena, zanayîşê taybetmedîya çekuye zaf muhîm o.⁸⁰

Tablo 1: Taybetmendîya Çekuyanê Kirdkî

	Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kirdkî (Dêrsim-Mamekîye)	Kurmanckî	Tirkî
(n)	gon/gûn/gû	gan	can	can
	ruen/rûn	rûn	rûn	yağ
(m)	awk/awki/owk/owki	awē	av	su
	derzin/dêrzîn	derzîne	derzî	iğne

⁷⁹ Geoffrey Haig û Ergin Öpengin, “Gender in Kurdish (Structural and socio-cultural dimensions)”, Gender Across Languages (Ed.: Hellinger and Heiko Motschenbacher), h. IV, 2014, r. 247.

⁸⁰ Roşan Lezgîn, Ji bo Kurmancan bi Awayê Muqayeseyî Gramera Kirdkî (Zazakî), Weşanxaneyê Roşna, Dîyarbekir, 2013, r. 34-35.

Seke tabloyê 1. de yeno dîyayene kirdkîya Pali û Çewlîgî de her çiqas tayê nîşanê cinsîyetê gramatîkî vînd bîyî zî nê çekuyî ancî wayîrê yew cinsîyetî yî. Seke tabloyî de ayseno çekûyê nerî kirdkî û kurmanckî de suffikse nêgenî. Kirdkîyê Pali û Çewlîgî de çekûyanê makîyan de reyna suffiksî çin î, mavajî “*dar, awk, luy*”. La formanê kirdkî yê bînan de mavajî fekê Dersîmî de seke nimûneyanê “*dare, awke, luyê*” de aysenî suffiksê“-e” genî.

3.1. NAMEYAN DE CINSÎYETO GRAMATÎK

Çekuyê ke heme çîyanê ganîyan û bêganîyan cins bi cins danî naskerdene û rewş, hîs, fikr û tekilîya înan danê nîşandayene rê name yeno vatene. Hem lehçeya kirdkî de hem zî lehçeya kurmanckî de nameyan de hetê gramerî ra cinsîyet esto. Nameyanê nê her di lehçeyanê kurdî de di tewrê cinsîyetê gramatîkî yê makî (feminine) û nerî (masculine) yenî dîyayene.

3.1.1. Halo Sade yê Nameyan

Kirdkî de seba tarîfkerdişê terman sey suffiksê “-a” yê îspanyolkî (*profesora*) û sey suffiksê “-in” yê almankî (*Fahrerin*) suffikso dîyar o ke referansê cinsîyetî bido suffiksê “-e” (*keçele*) yo. Tayê cayan de suffiksê “-e” sey “-i” yeno vatene.⁸¹ La na taybetmendîya cinsîyetê gramatîkî tayê fekanê kirdkî de vîndî bîya û lehçeya kurmanckî de zî qet çin a.⁸²

Tablo 2: Halo Sade yê Nameyan-1

Kirdkî	Kurmanckî	Tirkî
cile/cilî (m)	cil (n)	elbise, giyecek
çîte/çîtî (m)	çît (m)	yazma, tûlbent
gelîye/gelîyî (m)	gelî (n), newal (m)	vadi
herfe/herfî (m)	herf (m)	harf

⁸¹ M. Malmîsanij, Kurmancca ile Karşılaştırmalı Kırmancca (Zazaca) Dilbilgisi, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul, 2015, r. 67.

⁸² Haig û Öpengin, 2014, r. 248.

serre/serri (m)	sal (m)	yıl
vilike/viliki (m)	kulîlk (m)	çiçek
zure/zuri (m)	derew (m)	yalan
jan (n)	jan (m)	acı, sızı
kaş (n)	kaş (n)	yamaç, yokuş
mast (n)	mast (n)	yoğurt
pîyaz (n)	pîvaz (m)	soğan
rûn (n)	rûn (n)	yağ
wisar (n)	bihar (m)	ilkbahar
zigar (n)	zixrik (n)	çakıl

Seke tabloyê 2. de yeno dîyayene kurmanckî de suffîkso ke nîşanê cinsîyetê nameyan bido çin o. La kirdkî “-e” (mîntiqayê Dêrsimî de) yan zî “-i” (mîntiqayê Sêwreg û Pîranî de) nîşanê cinsîyetê nameyan dano. Seke tabloyê 1. de zî ame nîşandayene halo sade yê nameyê tayê fekanê kirdkî (Pali, Çewlîg) de nê suffîksê ke nîşanê cinsîyetê gramatîkî danî çin î. Nê nameyî nê mîntiqayan de bê suffîksê “-e” û “-i” yenî vatene. Nê cayan de nimûneyî corênî wina yenî şuxulnayene.

Tablo 3: Halo Sade yê Nameyan-2

Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kurmanckî	Tirkî
çît (m)	çît (m)	yazma, tûlbent
gelî (m)	gelî (n), newal (m)	vadi
serr (m)	sal (m)	yıl
vilik (m)	kulîlk (m)	çiçek
zur (m)	derew (m)	yalan

Seke tabloyê 3. de yeno dîyayene fekê Pali û Çewlîgê de halê sadeyî de suffîksê ke nîşanê cinsîyetê gramatikî danî vîndî bîyî. Sey nê fekanê kirdkî kurmanckî de zî tayê cayan de na taybetmendî vîndî bîya. La her çiqas nê çekuyî bê suffîks bîyerî vatene zî kirdkî û kurmanckî de yan ner yan zî makî yî. Tayê çekuyê ke tayê mintiqayan de nerî yî, beno ke tayê mintiqayanê bînan de makî bî. Yan zî tayê çekuyê ke tayê mintiqayan de makî yî, beno ke tayê mintiqayanê bînan de nerî bî. Ma nê ferqê cinsîyetî yê çekuyan beynateyê dewanî ke yewbînan ra nîzdî yî de zî vînenî.

Kirdkî ra tayê nimûneyî:

“Aya serr ra pey ez Qur’anî Kerîmî teyna gen xwi dest.”⁸³

“Ê (ey) wilay mi des pûnetî qebul nêkerdî! Na zur se pûnetî kena! Ti gereka vera na zur, se pûnetî bidî.”⁸⁴

3.1.1.1. Nameyê Nerî

Kirdkî de qeydeyê formulêka sabîta ke nerîtî û makîtîya çekuyan dîyar bikero çin o. Cinsîyetê çekuyan goreyê mintiqayan, bajaran, qezeyan û dewan bedilîyeno. Çîyanê ganîyan de hetê gramerî ra fehmkerdîşê nerîtî û makîtîya nameyan hîna asantir o. Kirdkî de nê nameyan ra teber seba fehmkerdîşê nerîtî û makîtîya nameyanê binan qeydeyek çin o. La ancî zî tayê îstîsnayî estî. Kirdkî de çekuyê ke bi vengê bêvengan qedîyenî zafane nerî yî.

Tablo 4: Nameyê Nerîyî-1

Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kurmanckî	Tirkî
hor/howr (n)	ewr (n)	bulut
halên/halen/halyen (n)	hêlîn (m)	yuva
xîyal/xiyal/xêyal (n)	xeyal (m)	hayal

⁸³ W. K. Merdimîn û N. Celalî (Roportajkerdoxî), “Mela Mehmed Elî Hûnî”, Vate: Kovara Kulturî, h. 22, Wîsar 2004, Stockholm, r. 39.

⁸⁴ Seyîdxan Kuriş, “Na Zur Se Pûnetî Kena!”, Vate: Kovara Kulturî, h. 13 (33), Payîz 2009, İstanbul, r. 106.

wext_/wexti (n)	dem (m)	vakit
ber (n)	derî/der (n)	kapı
horîyes/horyes/howrêş/voryes/ vovrêş (n)	horyes/şope (n)	çığ
pîyonz/pîyûnz/pîyûz (n)	pîvaz (m)	soğan
adîr (n)	agir (n)	ateş
hak (n)	hêk (m)	yumurta
mîyûn/mîyon/mîyû/mîyo/mûn/mon (n)	navber (m)	iç, ara
lap (n)	lep (n)	apaz, avuç
loliş/lueliş/luliş (n)	kêzik (m)	böcek

Seke tabloyê 4. de yeno dîyayene çekuyê ke bi vengê bêvengan qedîyenî zafane nerî yî. Fekê Pali û Çewlîgî de tayê çekuyan de nê vengê bêvengî kewtî. Nê çekuyî kurmanckî de wayîrê cinsîyetanê cîyayan î.

Goreyê M. Malmîsanijî kirdkî de nameyê ke bi vengê “u”, “o”, “û” qedîyenî tay î. Nê nameyî zafane nerî yî, yê ke makî yî zaf tay î.⁸⁵

Tablo 5: Nameyê Nerîyî-2

Kirdkî (Pali û Çewlîgî)	Kirdkî (Dêrsim-Mamekîye)	Kurmanckî	Tirkî
dû/du (n)	dö (n)	dew (n)	ayran
ku/kue/kuwe (n)	ko (n)	çiya (n)	dağ
ru/rue/ruwe (n)	ro/çem (n)	robar (n)	akarsu
dimö/dimû/dimûn/dumûn/dimon/dû (n)	dû (n)	dû (n)	duman
êr/êri/îr (n)	ewrö (n)	îro (n)	bugün
çiwe/çuwe/çuy/çuye/çû (n)	çû (n)	çov (n)	sopa

⁸⁵ Malmîsanij, 2015, r. 69.

Seke tabloyê 5. de yeno dîyayene çekuye ke bi vengê “u”, “o”, “û” qedîyenî zafane nerî yî. Fekê Pali û Çewlîgî de tayê çekuyan de nê vengî kewtî.

Hem kirdkî de hem zî kurmanckî de nameyê çîyanê ke heywanan ra peyda benî zafane nerî yî.

Tablo 6: Nameyê Nerîyî-3

Kirdkî (Pali û Çewlîgî)	Kurmanckî	Tirkî
mast (n)	mast (n)	yoğurt
dû/du (n)	dew (n)	ayran
penîr (n)	penêr (n)	peynir
şit (n)	şîr (n)	süt
hak (n)	hêk (m)	yumurta
ruen/rûn (n)	rûn (n)	yağ
gweşt/gûşt/gweşt/guîşt (n)	goşt (n)	et
hengmên/êgmîn/îngmên (n)	hingiv (n)	bal

Seke tabloyê 6. de yeno dîyayene çîyî ke heywanan ra peyda benî her di lehçeyê kurdî de zî zafane nerî yî. Seke cor de zî ayseno tena çekuya “hêk” kurmanckî de makî ya.

3.1.1.2. Nameyê Makî

Kirdkî de nameyê ke bi vengê “ê” qedîyenî zafane makî yî, yê ke nerî yî zaf tay î. Kirdkî de çekuyî ke tewr zaf makî yî, dore ra bi vengê “e”, “î”, “a”, “i” qedîyenî.⁸⁶ Kirdkî de çeyî ra teber nameyê aşman makî yî.⁸⁷

⁸⁶ Malmîsanij, 2015, r. 69.

⁸⁷ Munzur Çem, Türkçe Açıklamalı Kırmancca (Zazaca) Gramer, Deng Yayınları, İstanbul, 2003, r. 39-40.

Tablo 7: Nameyê Makî-1

Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kurmanckî	Tirkî
wecax/ûcax/ocax/çeli/çile (n)	kanûna paşîn (m)	ocak
şubat/şibat/sibat (m)	reşemî/sibat (m)	şubat
mart/edar (m)	adar (m)	mart
nîson/nîsûn (m)	avrêl/nîsan (m)	nisan
mayis/gûlon/gûlûn (m)	gulan (m)	mayıs
hezîron/hezîrûn (m)	pûşper/hezîran (m)	haziran
temmuz/temuz (m)	tîrmeh (m)	temmuz
tebaxi/axustos (m)	tebax (m)	ağustos
eylul/êlul (m)	rezber (m)	eylül
ekîm/teşrîna verên (m)	kewçêr (m)	ekim
qasim/teşrîna peyên (m)	sermawez (m)	kasım
eralix/aralix/gaxûn/kûnin (m)	kanûn (m)	aralık

Seke tabloyê 7. de yeno dîyayene kirdkîya Pali û Çewlîgî de aşma “çele”yî ra teber heme aşmî makî yî. Kurmanckî de nameyê aşman heme makî yî.

Ancî kirdkî de nameyê wesayîtan zî zafane makî yî.

Tablo 8: Nameyê Makî-2

Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kurmanckî	Tirkî
kamyon/kamyûn/qamyon/qamyûn (m)	kamyon (m)	kamyon
hotoboz/otoboz (m)	otobus (m)	otobüs
motor (n)	traktor (m)	traktör
dugerbîçer (m)	dirûnê (m)	döğerbîçer
pisqilêt/pisqilet (m)	bisîklet (m)	bisiklet

Seke tabloyê 8. de yeno dîyayene kirdkîya Pali û Çewlîgî de “*motor*”î ra teber nameyê wesayîtan zafane makî yî. Nê çekuyê ke cor de ameyî nuştene kurmanckî de heme makî yî.

Nameyê qıtayan zî kirdkî de makî yî.⁸⁸ Nameyê cayan zî hem kirdkî de hem zî kurmanckî de zafane makî yî. Ancî kirdkî de çekuyê ke bi suffîksê “-e” qedîyenî zafane makî yî. Fekê Pali û Çewlîgî de nê suffîksî zafane kewtî.

Tablo 9: Nameyê Makî-3

Kirdkî (Pali û Çewlîgî)	Kirdkî (Dêrsim-Mamekîye)	Kurmanckî	Tirkî
çap (m)	çape (m)	çap (m)	basım
dendik/dendikî (n)	dendik(e) (m)	dendik (m)	çekirdek
sa (m)	saye/sae/soe (m)	sêv (m)	elma
şo/şû/şow/şûw/şew (m)	şewe/sewe (m)	şev (m)	gece
par (m)	pare/bare (m)	par (m)	hisse
xib/xibik(m)	xibe (m)	gûsênc (m)	iğde
kek (m)	keke (m)	kêç (m)	pire
mitbax/mitfax (m)	dunike (m)	mutbex (m)	mutfak

Seke tabloyê 9. de yeno dîyayene zafanê çekuyanê kirdkî yê ke bi suffîksê “-e” qedîyenî makî yî. Nê suffîksê “-e” fekê Pali û Çewlîgî de zafane kewtî. Nê çekuyê ke cor de ameyê nuştene kurmanckî de zî makî yî. Ancî yeno zanayene ke tayê fekanê kirdkî (bi taybetî fekê Pali û Çewlîgî de) û kurmanckî de makîtiya tayê çekuyan vîndî bîya û sey nerî yena şuxulnayene.

⁸⁸ Murat Aygun, “Lehçeya Kirmanckî ya Kurdî de Mewzûyê Makî û Nerîyî”, Vate: Kovara Kulturî, h. 24 (44), İstanbul, Wisar 2015, r. 82.

Seke cor de zî ame vatene kirdkî de nameyê ke bi vengê “ê” qedîyenî zafane makî yî.

Tablo 10: Nameyê Makî-4

Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kurmanckî	Tirkî
leşkerê (m)	leşkerî (m)	askerlik
mesudê (m)	bextyarî (m)	mutluluk
naçarê/î (m)	neçarî (m)	çaresizlik
nazikê/î (m)	nazikî (m)	naziklik
dejinê (m)	xemgînî (m)	üzüntülülük
reyberê/î (m)	rêberî (m)	rehberlik
serwişkê/î (m)	serhişkî (m)	inatçılık
tenikê/î (m)	tenikî (m)	incelik

Seke tabloyê 10. de yeno dîyayene kirdkîya Pali û Çewlîgî de zafanê nameyanê ke bi suffîksê “-ê” qedîyenî makî yî. Kurmanckî de nê nameyî bi suffîksê “-î” qedîyenî û makî yî.

Seke cor de zî ameyo behs kerdene kirdkî de tayê nameyê nerî yê ke bi suffîksê “-ê” û “-e” qedîyenî zî estî.

Tablo 11: Tayê Îstîsna yê Suffîksê “Ê” û “E”

Kirdkî	Kurmanckî	Tirkî
arê/arîye/arye (n)	aş (n)	değirmen
virisnê (n)	sî (m)	gölge
girê (n)	girê/movik/kawik (m)	boğum/düğüm
keye/kîye (n)	mal (m)	ev
vate (n)	gotin (m)	söz

adirge (n)	heste (n)	çakmak
mefte/mifte (n)	mifte (m)	anahtar
pîze/pîzze (n)	zik (n)	karın

Seke tabloyê 11. de zî yeno dîyayene kirdkî de çekuyê ke bi suffiksê “-ê” û “-e” qedîyenî zî estî. Nê çekuyê ke cor de ameyî nuştene kurmanckî de wayîrê cinsîyetanê cîyayan ê.

Tayê preffiksê (“man-”/“ma-” yan zî “dele-”/“dêl-”) ke seba tarîfkerdişê makîyîya heywanan yenî şuxulnayene hem kirdkî de hem zî kurmanckî de yenî dîyayene. Cinsîyetê nê çekuyan hetê cinsîyetê gramatîkî ra nê la hetê cinsîyetê bîyolojîkî ra yenî fehmkerdene.

Tablo 12: Tayê Preffiksê ke Nîşanê Makîti Danî

Kirdkî	Kurmanckî	Tirkî
<u>dele</u> verge, <u>del</u> verg (m)	<u>dêle</u> gurg, <u>dêle</u> gur (m)	dişi kurt
<u>mûnga</u> / <u>monga</u> / <u>manga</u> (m)	<u>manga</u> / <u>mange</u> (m)	inek
<u>manker</u> (e)/ <u>monker</u> (e)/ <u>mûnker</u> (e)/ <u>maker</u> (m)	<u>manker</u> / <u>maker</u> (m)	dişi eşek

Seke tabloyê 12. de yeno dîyayene preffiksê “man-”/“ma-” û “dele-”/“dêl-”) her di lehçeyanê kurdî de zî nîşanê makîtiya heywanan danî. Kirdkî de goreyê mintiqayan preffiksê “man-” ca bi ca bedilîyeno û sey “mûn-” yan zî sey “mon-” yeno vatene û ca bi ca zî sey “ma-” yeno kilmkerdene. Prefiksê “del(e)-” yê lehçeya kirdkî zî lehçeya kurmanckî de sey “dêl(e)-” yeno vatene. Nê her di formê prefiksan zî nîşanê makîyîya çekuyan danî.

3.1.1.3. Nameyê Zafhûmarî

Hem kirdkî de hem zî kurmanckî de çekuyanê zafhûmaran de zafane cinsîyet çin o. Tena çekuyanê bîyolojîkan de cinsîyet esto. Sey “pantolonî” û “şelwarê” ke merdim yew linga xo keno mîyan yan zî çîyê ke nê hûmaretene de zî cinsîyet çin

o.⁸⁹ Kirdkî de formê yewhûmarê nê çekuyan çin o û nê çekuyî tim bi manaya zafhûmarî yenî şuxulnayene. Kurmanckî de seba ke çekuyî hem formê yewhûmarî û hem zî formê zafhûmarî de bi halê sadeyî de seypê yenî nuştene ganî nê çekuyî nêyerî têmîyan kerdene. Kurmanckî de yewhûmarî û zafhûmarîyê çekuyan karan ra fehm beno.

Tablo 13: Nameyê Zafhûmarî yê Kirdkî

Kirdkî	Kurmanckî	Tirkî
ardî	ard ⁹⁰	un
gileyî	bîjî/bijî/yal/damusk ⁹¹	yele
pirênbazî/mansî	pancîk/derling/tuman	kadın donu
pantolî/pontorî/şapikî	pantol/pentol/pantolon	pantolon
zîmbelî/zimbêlî/zîmelî/jîmelî	simbêl/simêl	bıyık
şelwarî/şalî	şalwar	şalvar
verçimikî/gozligî	berçavk	gözlük

Seke tabloyê 13. de zî yeno dîyayene nameyanê kurdî yê zafhûmaran de cînsîyeto gramatîk çin o. Kirdkî de tayê çekuyî ke bi suffîksê “-î” qedîyenî tim zafhûmar î, formê yewhûmarê nê çekuyan çin o. La kurmanckî de na taybetmendîya çekuyan çin a.

3.1.1.4. Vurîyayîşê Nerîtî û Makîtiyê Tayê Çekuyan

Hem Kirdkî de hem zî kurmanckî de tayê çekuyê ke tayê mintiqayan de makî yî, tayê mintiqayanê bînan de nerî yî. Goreyê mintiqayan nerîtî û makîtiya çekûyan ca ra ca bedilîyena.⁹²

⁸⁹ Malmîsanij, 2015, r. 68.

⁹⁰ Zana Farqînî, Ferhanga Kurdî/Tirkî, Weşanên Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê, Stenbol, 2007, r. 28.

⁹¹ D. İzolî, Ferheng Kurdi-Tirki/Türkçe-Kürtçe, Deng Yayınları, İstanbul, 1992, r. 839.

⁹² Malmîsanij, 2015, r. 68.

Tablo 14: Vurîyayîşê Nerîtî û Makîtîyê Tayê Çekuyanê Kirdkî

Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kirdkî (Dêrsim-Mamekîye)	Kurmanckî	Tirkî
rayîr/rahar/rar (n)	raye/ra/rae (m)	rê ⁹³ (m)	yol
îşlig (n)	îslige/îşlige (m)	îşlik/îşlîg (m)	gömlek
qal/qise (m)	qese/qale (n)	qise (m)	laf
roc/ruec/rwec (n)	roze/roce/roje (m)	roj (m)	gün

Seke tabloyê 14. de yeno dîyayene tayê çekuyê kirdkîyê ke mintiqaya Pali û Çewlîgî de nerî yî, mintiqaya Dêrsimî de makî yî. Tayê çekuyê kirdkîyê ke mintiqaya Dêrsimî de makî yî, kurmanckî de zî makî yî. Hetê cinsîyetê çekuyan ra fekê Pali û Çewlîgî zî ge-ge yewbînan nêgenî.

Kirdkî ra tayê nimûneyî:

“Deyk vûn heywax lêro, lawo

Way vûn qirbû xort birawo

Hesrêr murad duzên new o

Roc xelas ma r’ roşûn veyw o.”⁹⁴

“Şêx, axay ma z’ sê tirkû pîl

Devê erêb, pîl tirkû fîl

Kird wîlat z’ kor û lal îb

Rahar xelas ben kaş û qîl”⁹⁵

⁹³ Çeko Kocadag, Ferheng (Kurmanckî-Kirmanckî(Zazakî)), Weşanên Komkar, Berlîn, 2010, r. 929.

⁹⁴ Mehmed Mehdi Özsoy, Dîwan, “Qalûn Raştûn Bik Xwu Goşûn”, Weşanxaneyê Roşna, Dîyarbekir, 2014, r. 171.

⁹⁵ Özsoy, 2014, r. 168.

Goreyê M. Malmîsanijî kurmanckî de zî tayê çekuyî tayê mintiqayan de nerî yî û tayê mintiqayanê binan de makî yî.⁹⁶ Goreyê fekanê kurmanckî ca ra ca vurîyayîşê nerîtî û makîtîya çekuyan yeno dîyayene.

Tablo 15: Vurîyayîşê Nerîtî û Makîtîyê Tayê Çekuyanê Kurmanckî

Kurmanckî	Kurmanckî	Tirkî
bext (m)	bext (n)	baht
bajar/bajir (m)	bajar/bazar (n)	şehir
por (m)	por (n)	saç
bên/bihn (m)	bên/bihn (n)	koku
kêf/keif (m)	kêf/keif (n)	keyif
dem (m)	dem (n)	zaman, vakit
tişt (m)	tişt (n)	şey, nesne
şax (m)	şax (n)	dal

Çekuyê kurmanckî ke tobloyê 15. de ameyî nuştene goreyê mintiqayan bi cinsîyetanê cîya-cîyayan yenî şuxulnayene. Yanî nerîtî û makîtî yê tayê çekuyanê kurmanckî zî ca ra ca bedilîyeno.

3.1.1.5. Nameyê ke Sifetan ra Yenî Viraştene

Hem kirdkî de hem zî kurmanckî de bi suffîksê “-î” sifetan ra name yeno viraştene. Nê nameyê ke sifetan ra yenî viraştene her di lehçeyê kurdî de zî makî yî. Tayê fekanê kirdkî de suffîksê “-î” sey formanê “-[y]î”, “-îye”, “-ey”, “-ê” yeno şuxulnayene.⁹⁷ Kurmanckî de zî nê nameyê ke sifetan ra yenî viraştene makî yî û bi suffîksê “-î” qedîyenî.⁹⁸

⁹⁶ Malmîsanij, 2015, r. 69.

⁹⁷ Malmîsanij, 2015, r. 76.

⁹⁸ Haig û Öpengin, 2014, r. 251.

Tablo 16: Nameyê ke Sifetî ra Ameyê Virâştene

Kirdkî (Pali û Çewlîg) -î (-[y]î/-ey/-ê)	Kurmanckî -î (-[y]î/-hî/-tî)	Tirkî
erconê/ercûnê/ercone _y / ercûney/erconî/ercûnî (m)	erzanî (m)	ucuzluk
awinê/awinî/awine _y (m)	avîti/riwînî (m)	sululuk
bêhîssê/bêhîssî/bêhîsse _y (m)	bêhisî (m)	duygusuzluk
hêrsî/hêrsê/hêrse _y / yersê/yersî/yerse _y (m)	xeydanî (m)	kızgınlık, küskenlik
gencê/gencî/gence _y / xortê/xortî/xorte _y (m)	ciwanî (m)	gençlik
tengê/tengî/tenge _y (m)	tengî/tengayî/ tengahî (m)	darlık
guzinê/guzinî/guzine _y / guzunê/guzunî/guzune _y (m)	tûjî/tûjîtî (m)	acılık
keçelê/keçelî/keçe _y (m)	keçelî (m)	kellik
lêminê/leminî/lêmine _y / layminê/layminî/laymine _y (m)	qirejîtî (m)	kirlilik
vayê/vayî/vaye _y (m)	bihatî (m)	pahalılık
zelalê/zelalî/zelale _y (m)	zelalî (m)	berraklık/ açıklık

Seke tabloyê 16. de yeno dîyayene nameyê ke sifetan ra yenî viraştene hem kirdkî de hem zî kurmanckî de makî yî. Fekê Pali û Çewlîgî de goreyê mintiqayan suffîksê “-î” ke bi ey sifetan ra name yeno viraştene sey “-[y]î, “-ey” û “-ê” zî yeno şuxulnayene. Seke tablo de zî yeno dîyayene kurmanckî de bi suffîksê “-î” sifetan ra name virazîyeno.

Kirdkî ra tayê nimûneyî:

“Merheba tu r’ ey xelasê

Ti yow awk îb ma z’ bîn masê

Heta înkê z’ ma nîrasê

Edalet û heq û hîsê.”⁹⁹

“Çebaxçûr û, cay Cîhatî

Pê neheqê w pê byêbextî

Estê w goşt yi kêrd hêt-hêtî

Bi boraqê heq wilatî.”¹⁰⁰

3.1.2. Halo Oblîk ê Nameyan

Halo oblîk goreyê nameyanê nerî, makî û zafhûmarîyan yeno vurîyayene. Nameyê nerîyê yewhûmarî hem kirdkî de hem kurmanckî de halê oblîkî de suffîksê “-î” genî. Nameyê makî yê yewhûmarî kirdkî de halê oblîkî de nêvurîyenî û her halî (hem halo sade hem zî halo oblîk) de suffîksê makîti yê “-e” muhafeze kenî la nameyê makî kurmanckî de bi suffîksê “-ê” qedîyenî. Nameyê zafhûmarî zî halê oblîkî de hem kirdkî de hem zî kurmanckî de suffîksê zafhûmarî “-an” genî. Fekê Pali û Çewlîgî de nameyê yewhûmaran de suffîksê makîti “-e” nêvajîyeno. Fekê Pali û Çewlîgî de ge-ge suffîksê halê oblîkî yê îzafe û yê karî yeno orteyê nameyî yan zî karî (*Hesên mi ra va./Hesenî mi ra va*). Kirdkî de suffîksê “-an” yê zafhûmarî fekê Pali û Çewlîgî de sey “-on/-ûn”î yeno vatene, tayê mintiqayan de zî vengê peynîyê “-n” keweno û sey “-a/-o/-û” yeno vatene.¹⁰¹

⁹⁹ Özsoy, 2014, r. 43.

¹⁰⁰ Özsoy, 2014, r. 80.

¹⁰¹ Malmîsanij, 2015, r. 83.

Tablo 17: Halo Oblîk ê Nameyan-1

	Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kurmanckî	Tirkî
dîyar (n)	Hesen berî/bêr vêşnenû.	Hesen derîyî dişewite.	Hasan kapıyı yakıyor.
dîyar (m)	Ehmed sa pacenû.	Ehmed sêvê diqêşêre.	Ahmet elmayı soyuyor.
nedîyar (n)	Hesen yew/yo berî/bêr vêşnenû. Hesen berêkî vêşnenû.	Hesen derîyekî dişewite.	Hasan bir kapıyı yakıyor.
nedîyar (m)	Ehmed yew/yo sa pacenû. Ehmed sayêk pacenû.	Ehmed sêvekê diqêşêre.	Ahmet bir elmayı soyuyor.

Seke tabloyê 17. de yeno dîyayene kirdkîya Pali û Çewlîgî de bi suffîksê “-î” nameyê nerîyî oblîk benî (*berî*, *berêkî*). No fekê Pali û Çewlîgî de zafane wina yo. Kirdkî de nameyê makî hem halê sadeyî de hem zî halê oblîkî de seypê yenî nuştene û vatene. Ancî tabloyî de yeno dîyayene suffîksê makî “-e” yê çekuyê “*saye*” û “*sayêke*” fekê Pali û Çewlîgî de nêyeno şuxulnayene. Kurmanckî de nameyê nerîyî bi suffîksê “-î”, nameyê makî bi suffîksê “-ê” benî oblîk.

Kurdî de tayê nameyê ke hem seba merdiman hem zî seba nameyê cayan yenî şuxulnayene bi cinsîyetanê cîyayan tarîf benî. No sebeb ra nê goreyê cinsîyetanê xo benî oblîk. Kirdkî de nameyê cayan seba ke makî yî suffîksê oblîkî nêgenî la nameyê merdiman seba ke nerî yî suffîksê oblîkî genî. Kurmanckî de hem nameyê cayan hem zî nameyê merdiman suffîksê oblîkî genî.

Tablo 18: Halo Oblîk ê Nameyan-2

	Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kurmanckî	Tirkî
nameyê bajarî (m)	Ti Dêrsim ra hes kena.	Tu ji Dêrsimê hez dikî.	Dersim'i seviyorsun.
nameyê merdimî (n)	Ti Dêrsimî ra hes kena.	Tu ji Dêrsimî hez dikî.	Dersim'i seviyorsun.
nameyê çemî (m)	Ti ûnyana ¹⁰² Munzur ra.	Tu ji Munzurê dinihêrî.	Munzur'a bakıyorsun.
nameyê merdimî (n)	Ti ûnyana Munzurî ra.	Tu ji Munzurî dinihêrî.	Munzur'a bakıyorsun.

Seke tabloyê 18. de yeno dîyayene kirdkîya Pali û Çewlîgê de nameyê merdiman ê ke cor de ameyî nuştene bi suffîksê “-î” oblîk benî (*Ti Dêrsimî ra hes kena*). Nameyê makî bi halê xo yê sade yenî nuştene. Kurmanckî de nê nameyê cayan bi suffîksê “-ê” (**m**), nameyê merdiman zî bi suffîksê “-î” (**n**) benî oblîk.

Kirdkî de nameyê çîyan halê dîyarî de suffîksê oblîkî genî la halê nedîyarî de suffîksê oblîkî nêgenî. Kurmanckî de nameyê çîyan hem halê nedîyarî de hem zî halê dîyarî de suffîks genî.

Tablo 19: Halo Oblîk ê Nameyan-3

	Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kurmanckî	Tirkî
nêdîyar	Hesen qicîk/tutîk yers kenû.	Hesen zarokekî hers dike.	Hasan bir çocuğu kızdırıyor.
nêdîyar	Ehmed zî qicîk/tutîk yers kenû.	Ehmed jî zarokekî hers dike.	Ahmet de bir çocuğu kızdırıyor.

¹⁰² Formê binî yê çekuya “ûnyana”: onyana/winyana/wenyana/ûnyena/onyena/wenyena.

dîyar	Hesen qicî/tuîtî/qîc yers kenû.	Hesen zarokî hers dike.	Hasan çocuğu kızdırıyor.
dîyar	Ehmed zî qicî/tuîtî/qîc yers kenû.	Ehmed jî zarokî hers dike.	Ahmet de çocuğu kızdırıyor.

Seke tabloyê 19. de yeno dîyayene nameyê çîyan kirdkî de tena halê dîyarî de bi suffiksê “-î” benî oblîk. (*Ehmed zî qicî yers kenû*). Kirdkîya Pali û Çewlîgî de suffiksê oblîkî ge-ge yena orteyê nameyî (*Ehmed zî qîc yers kenû*). Nê nameyî halê nedîyare de bi halê xo yê sade yenî şuxulnayene û suffiks nêgenî. La nê kurmanckî de her di halî de zî suffiksî genî.

3.1.2.1. Demê Nikayinî de Halo Oblîk ê Nameyan

Objeyî demê nikayinî de hem kirdkî de hem zî kurmanckî de bi halê oblîkî yenî nuştene la subjeî bi halê sadeyî yenî nuştene. Objeyê makî kirdkî de demê nikayinî de her çiqas bi halê sadeyî yenî nuştene zî sey halê oblîkî yenî qebulkerdene.

Tablo 20: Demê Nikayinî de Halo Oblîk ê Nameyan

	Kirdkî (Pali û Çewlîgî)	Kurmanckî	Tirkî
(n)	-î Ti berî/bêr veşnenî/vêşnenî.	-î Tu derîyî dişewitî.	Kapıyı yakıyorsun.
(m)	Ti sa wenî/wên.	-ê Tu sêvê dixwî.	Elma yiyorsun.
(zh)	-on/-ûn/-o/-û Ti qicûn/tutûn yers kenî/kên.	-an/-a Tu zarokan hêrs dikî.	Çocukları kızdırıyorsun.

Seke tabloyê 20. de yeno dîyayene objeyê nerî demê nikayinî de kirdkîya Pali û Çewlîgî de suffiksê “-î” genî (*berî*). No suffiks kirdkîya Pali û Çewlîgî de ge-ge

yeno orteyê nameyan (*bêr*). Ancî tabloyî de yeno dîyayene demê nikayinî de kirdkîya Pali û Çewlîgî de objeyanê makîyan de suffiksê “-e” yê makîtî nêyeno şuxulnayene (*saye*). No suffiksê “-e”, suffiksê makîtî yo. Yanî suffiksê oblîkî nîyo. Objeyê zafhûmarî kirdkîya Pali û Çewlîgî de demê nikayinî de bi suffiksê “-ûn/-on” benî oblîk (*qicûn*). Kurmanckî de objeyê nerîyî demê nikayinî de bi suffiksê “-î”, objeyê makî bi suffiksê “-ê”, objeyê zafhûmarî zî bi suffiksê “-an” benî oblîk.

Kirdkî ra tayê nimûneyî:

“Ez kenû emşo hoy şîrî,

Ez nêşkenû layûn û owkûn vîyerî”¹⁰³ (zh)

“Yi bēnd bestenî mûnê biray bînatîn a û biray bînatîn mixara ri kenî war.”¹⁰⁴

(n)

Kurmanckî ra tayê nimûneyî:

“Vîtiştîew ne rehet fikir, ji berku ew mecbûrê birayetiyeke fikir ku bi rastî wî ne dixwest di şertên welêku ji wî re diyar bûn, beşdar bibe...”¹⁰⁵ (m)

“Kesek hat’ tişt’ek bo xo bir, tê li ser hêsêba wî binivîsî. Tu qelemî dizanî.”¹⁰⁶

(n)

3.1.2.2. Demê Ameyoxî de Halo Oblîk ê Nameyan

Objeyî demê ameyoxî de zî sey demê nikayinî hem kirdkî de hem zî kurmanckî de bi halê oblîkî yenî nuştene la subjeî bi halê sadeyî yenî nuştene. Objeyê makî kirdkî de demê ameyoxî de her çiqas bi halê sadeyî yenî nuştene zî sey halê oblîk yenî qebulkerdene.

¹⁰³ Gawanê Kurdîstanî (Arêkerdox), “Dewanê Palîyî Ra Di Deyîrî”, Vate: Kovara Kulturî, h. 10., Zimistan 2000, Stockholm, r. 35.

¹⁰⁴ Seyîdxan Kurîj, “Hîrye Lacî Padîşahî”, Vate: Kovara Kulturî, h. 13, Payîz-Zimistan 2000, Stockholm, r. 68.

¹⁰⁵ Albert Camus, “Mêvan”, (Açarnayox: Serdar Roşan), Çira: Kovara Kulturî, h. 18, Payîz 2000, Järfälla, r. 50.

¹⁰⁶ Joyce Blau, “Emer”, Hêvî: Kovara Çandîya Giştî, h. 8, Havîn 1992, Paris, r. 75.

Tablo 21: Demê Ameyoxî de Halo Oblîk ê Nameyan

	Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kurmanckî	Tirkî
(n)	-î Ti go/gi berî/bêr bişiknî.	-î Tu dê derîyî bişiknî.	Kapıyı kıracaksın.
(m)	-ê Ti go/gi sa bûrî.	-ê Tu dê sêvê bixwî.	Elmayı yiyeceksin.
(zh)	-on/-ûn/-o/-û Ti go/gi qicûn ¹⁰⁷ yers bikirî.	-an/-a Tu dê zarokan hêrs bikî.	Çocukları kızdıracaksın.

Seke tabloyê 21. de yeno dîyayene objeyê nerî demê ameyoxî de sey demê nikayinî kirdkîya Pali û Çewlîgî de bi suffiksê “-î” benî oblîk (*berî*). Ancî tabloyî de yeno dîyayene objeyanê makîyan de demê ameyoxî de kirdkîya Pali û Çewlîgî de suffiksê “-e” yê makîti nêyeno şuxulnayene (*sayê*). Objeyê zafhûmarî kirdkîya Pali û Çewlîgî de demê ameyoxî de zî sey demê nikayinî bi suffiksê “-ûn/-on” benî oblîk (*qicûn*). Kurmanckî de objeyê nerîyî demê ameyoxî de sey demê nikayinî bi suffiksê “-î”, objeyê makî bi suffiksê “-ê”, objeyê zafhûmarî zî bi suffiksê “-an” benî oblîk.

Kirdkî ra tayê nimûneyî:

*“Ma go bîyarê îne rê nan hadre kere, goşt hadre kere. Ma go jehrî bierzê ser, jehrîyo Silêmanî.”*¹⁰⁸ **(n)**

*“Dolmîşê Liceya ku go şanogeran verê cînan ra bigîro, tekele cay teqeno.”*¹⁰⁹ **(zh)**

¹⁰⁷ Çekuya “qicûn” mintiqayê Pali û Çewlîgî de sey “qicû, qico, qicon, tutû, tuto, tutûn, tuton” zî vajîyena.

¹⁰⁸ Serdar Roşan, (Arêkerdox), “Hikayetêke Şêx Sedî”, Vate: Kovara Kulturî, h. 7 (27), Payîz 2006, İstanbul, r. 87.

¹⁰⁹ Sebaheddin Ozan Aslan, “Almanya û Dolmîşê Licey”, Newepel: Rojnameyê Kulturî, h. 17, 16-30 Teşrîne 2011, Diyarbakır, r. 7.

Kurmanckî ra tayê nimûneyî:

“Wekî mesela: Merovekî dixwazitin bikujin, xwe avêtine bextê yekî, elbette bi çî tarzî bibe dê wî mirovî ji kuştinexilas bikin ...”¹¹⁰ (n)

“Her wiha dê ciwanan piştî çend rojan biwestiyana û karê xwe di nîvî de bihiştana.”¹¹¹ (zh)

3.1.2.3. Demê Vîyarteyî de Halo Oblîk ê Nameyan

Demê vîyarteyî de eke karî transîtif bî, subjeyî hem kirdkî de hem zî kurmanckî de bi halê oblîkî yenî nuştene la objeyî bi halê xo yê sadeyî yenî nuştene. Subjeyê makî kirdkî de demê vîyarteyî de her çiqas bi halê sadeyî yenî nuştene zî sey halê oblîkî yenî qebulkerdene.

Tablo 22: Demê Vîyarteyî de Halo Oblîk ê Nameyan

	Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kurmanckî	Tirkî
(n)	-î Adirî/Adîr puêr/gijikî/gijîk yî vêşna.	-î Agirî porê wî şewitand.	Ateş onun saçını yaktı.
(m)	Vor serbûn weşûna/rijna.	-ê Berfê serban rijand/hilweşand.	Kar çatıyı yıktı.
(zh)	-on/-ûn/-o/-û Qicûn awk/owk şimit.	-an/-a Zarokan av vexwar.	Çocuklar su içti.

Seke tabloyê 22. de yeno dîyayene demê vîyarteyî de eke kar transîtif bo, subjeyî hem kirdkî de hem zî kurmanckî de bi halê oblîkî yenî nuştene. Seke tabloyî de yeno dîyayene kirdkîya Pali û Çewlîgî de subjeyanê nerîyan de suffîksê “-î” ge-ge

¹¹⁰ Selman Dilovan, “Hin Şaşîyên Transkrîpsîyona ‘Adat û Rusûmatnameyê Ekradîye”, Çira: Kovara Kulturî, h. 18, Payîz 2000, Järfälla, r. 20.

¹¹¹ Mehmed Dehsiwar, “Bêbextî”, Çira: Kovara Kulturî, h. 10, Havîn 1997, Järfälla, r. 31.

yeno orteyê nameyî. (*adîr*). Ancî tabloyî de yeno dîyayene demê vîyarteyî de kirdkîya Pali û Çewlîgî de subjeyanê makîyan de suffîksê “-e” yê makîtî nêyeno şuxulnayene (*vore*). Subjeyê zafhûmarî kirdkîya Pali û Çewlîgî de demê vîyarteyî de bi suffîksê “-ûn/-on” benî oblîk (*qicûn*). Kurmanckî de subjeyê nerîyî demê vîyarteyî de bi suffîksê “-î”, subjeyê makî bi suffîksê “-ê”, subjeyê zafhûmarî zî bi suffîksê “-an” benî oblîk.

Kirdkî ra tayê nimûneyî:

*“Hînî eskerî ûmêbîy bîbîy nîzdî. Hukmatî salixî guretibî. Seîd Begûn tede bîyo. Îsmâîl tede bîyo.”*¹¹² (n)

“Ma hîn îta d’ Ye’qûb ca verd, yew karwanî Yûsûf vet berd,

*Resna Misir hey veyn se kerd, hey veyn Yûsûfî Ken’anî.”*¹¹³ (n)

Kurmanckî ra tayê nimûneyî:

*“Felekê li min keys anî û ez har û dîn kirim, berê min da rîyeke xerab û dirêj ku ez nikarim xwe jê rizgar bikim.”*¹¹⁴ (m)

*“Leşkeran derdora gund girtibûn û bi operloran bangî hemû gundiyan kirin ku derkevin derve.”*¹¹⁵ (zh)

3.2. ZEMÎRAN DE CINSÎYETO GRAMATÎK

Çekuyê ke cayê name û çîyan genî yan zî cayê name û çîyan de yenî şuxulnayene ra zemîr yeno vatene. Seba ke zemîrî cayê nameyan de yenî şuxulnayene, miyanê cumle de sey subje (kerdox), kardor, temamkerê zerfî, temamkerê îndîrektî yenî şuxulnayene. Hem kirdkî de hem zî kurmanckî de zemîran

¹¹² W. K. Merdimîn (Roportajkerdox), “Tepîşîyayîşê Şêx Şerîfî”, Vate: Kovara Kulturî, h. 17, Wîsar 2002, Stockholm, r. 85.

¹¹³ Hacî Xoca Muhemmed ‘Elî Öztürk, (Transkrîbekerdor: Mehmet Uzun), “Heketey Yûsuf û Zelîxa”, Vate: Kovara Kulturî, h. 18, Hamnan-Payîz 2002, İstanbul, r. 69.

¹¹⁴ Mehmed Dehşîwar, “Bêbextî”, Çira: Kovara Kulturî, h. 10, Havîn 1997, Järfälla, r. 28.

¹¹⁵ Cemal Batun, “Sefera Trêne û Dinya Biçûk”, Çira: Kovara Kulturî, h. 13, Bîhar 1998, Järfälla, r. 59

de zî cinsîyeto gramatîk cayêko muhîm geno. Çend tewirê zemîrî estî la ma na beşe de tewirê zemîrê ke eleqeyê xo bi cinsîyetê gramatîkî dir estî ser o vinderî.

3.2.1. Zemîrê Kesî (Şexsî)

Wexto ke merdim nîşanê yewî yan zî çend hebî merdimî bido, çekuyê ke cayê înan de yenî şuxulnayene ra zemîrê kesî yeno vatene. Hem kirdkî de hem zî kurmanckî de di grûbê zemîrê kesî estî. Yew tewrî de zemîrî halê sadeyî de, tewrê bînî de zî halê oblîkî de yenî nuştene. Kurdî de ferqê cinsîyetî yê zemîrê kesê hîrêyinî yo yewhûmarî (3s.) de yeno fehm kerdene. Zemîrê kesê yewinî yo yewhumar “ez” zî kirdkî de goreyê mintiqayan bi cinsîyetanê cîyayan yeno şuxulnayene.

3.2.1.1. Halo Sade yê Zemîrê Kesî

Tablo 23: Halo Sade yê Zemîrê Kesî

Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kurmanckî	Tirkî
ez/e	ez	ben
ti/tu	tu/ti	sen
o/û/wi (n)	ew (n)	o (n)
ya (m)	ew (m)	o (m)
ma	em	biz
şima	hûn/hun/hon	siz
ê/ey/î/yî/yê	ew	onlar

Seke tabloyê 23. de yeno dîyayene hem kirdkî de hem zî kurmanckî de zemîrê kesê hîrêyinî yo yewhûmarî (3s.) de ferqê nerîtî û makîtî esto. Nê zemîran ra zemîrê kesê hîrêyinî yo yewhûmar û nerî “o” goreyê mintiqayan cîya-cîya yeno vatene û varyantê ey zî zaf î. Nê varyantan ra “ew/aw” kurmanckî de zî seypê yo. Fekê Pali û Çewlîgî de hîna zaf sey “o”, “û”, “wi” yî yeno vatene.

Nimûneyanê cêrênan de halê sadeyî bi rengê keweyî, halê oblîkî bi rengê sure ameyî nîşandayene:

Kirdkî ra tayê nimûneyî:

“Pî va “Birarû rî mevac, yew ruc birey **tu** ser bîn gac,

Ez û **yî** **ma** **tu** r’ bîn muhtac” hey veyn Yûsufî Ken’anî.”¹¹⁶

“Xerîb hama qijkek û may **yi** mirena, **wi** yetîm mûnenû.”¹¹⁷

“**Ya** Xerîb zaf xebitnena, qet hol miqate yi nibena, zaf ray nûn ci nidûna û guro zuar duna yi kerdiş.”¹¹⁸

Kurmanckî ra tayê nimûneyî:

“**Ez** bi sere dostên xwe sond dixum ku derde **min** ne malê dinyayê an jî xweşîya jiyanê ye.”¹¹⁹

“**Em** bi hev re diketin kûrahiya cihana edebîyatê û tê de wenda dibûn.”¹²⁰

3.2.1.2. Halo Oblîk ê Zemîrê Kesî

Tablo 24: Halo Oblîk ê Zemîrê Kesî

Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kurmanckî	Tirkî
mi	min/mi	ben/beni
tû/ti/tu	te	sen/seni
yî/yi (n)	wî (n)	o/onu

¹¹⁶ Hacî Xoca Muhemmed ‘Elî Öztürk, (Transkrîbekerdox: Mehmet Uzun), “Heketey Yûsuf û Zelîxa”, Vate: Kovara Kulturî, h. 18., Hamnan-Payîz 2002, Stockholm, r. 67.

¹¹⁷ Seyîdxan Kurîj (Arêkerdox), “Xerîb û Nasîb”, Vate: Kovara Kulturî, h. 3., Zimistan 1997, Stockholm, r. 28.

¹¹⁸ Seyîdxan Kurîj (Arêkerdox), “Xerîb û Nasîb”, Vate: Kovara Kulturî, h. 3., Zimistan 1997, Stockholm, r. 28.

¹¹⁹ Mehmed Dehsiwar, “Bêbextî”, Çira: Kovara Kulturî, h. 10, Havîn 1997, Järfälla, r. 27.

¹²⁰ Mehmed Dehsiwar, “Bêbextî”, Çira: Kovara Kulturî, h. 10, Havîn 1997, Järfälla, r. 29.

yê/ayê/yay (m)	wê (m)	o/onu
ma	me	biz/bizi
şima	we/hewe	siz/sizi
yîn/yin	wan/ewan	onlar/onları

Seke tabloyê 23. û 24. de yeno dîyayene kirdkî de zemîrê kesî goreyê mintiqayan vurîyenî. Kirdkî de zemîrê kesî yê zafhûmarî “ma” û “şima”, hem halê sadeyî de hem zî halê oblîkî de seypê yenî nuştene. Kurmanckî de halê sadeyî de sey “em” û “hûn”, halê oblîkî de sey “me” û “we” yenî nuştene. Ancî tabloyî de yeno dîyayene kurdî de halê oblîkî de zî ferqê cinsîyetî yê zemîrê kesan kesê hîrêyinî yo yewhûmarî de yeno fehm kerdene. Kirdkîya Pali û Çewlîgî de formê zemîrê kesê hîreyînê yewhûmarî yê nerî “wi” nîzdîyê tayê formanê nê zemîranê kurmanckî yî.

Nimûneyanê cêrênan de halê sadeyî bi rengê keweyî, halê oblîkî bi rengê sure ameyî nîşandayene:

Kirdkî ra tayê nimûneyî:

“*Mi* heketey Yûsuf cawut, pey nezma zazakî vawut,

Şima birarû rî şawut, hey veyn Yûsûfî Ken’anî.”¹²¹

“*Ya* Xerîb zaf xebitnena, qet hol miqatê *yi* nibena, zaf ray nûn ci nidûna û guro zuar duna *yi* kerdiş.”¹²²

“*May* Nasîb hûnc werûn en weşûn dûna lac xwi, miqatê *yi* bena, la lac *yay* qet xwi nînû, hûnc neçar mûnenû.”¹²³

¹²¹ Hacî Xoca Muhemmed ‘Elî Öztürk, (Transkrîbekerdox: Mehmet Uzun), “Heketey Yûsuf û Zelîxa”, Vate: Kovara Kulturî, h. 18., Hamnan-Payîz 2002, Stockholm, r. 67.

¹²² Seyîdxan Kurij (Arêkerdox), “Xerîb û Nasîb”, Vate: Kovara Kulturî, h. 3., Zimistan 1997, Stockholm, r. 28.

¹²³ Seyîdxan Kurij (Arêkerdox), “Xerîb û Nasîb”, Vate: Kovara Kulturî, h. 3., Zimistan 1997, Stockholm, r. 29.

Kurmanckî ra tayê nimûneyî:

“*Ez hinek ketim şikan, lê min di madê xwe de dernexist.*”¹²⁴

“*Bersîvên min jî mîna pirsên wê bûn: na, erê, bele, nexêr...*”¹²⁵

3.2.2. Zemîrê Nîşankerdişî

Wexto ke merdim yew çiyî yan zî çîyanê dûrî yan zî nîzdîyî îşaret keno yan zî nîşan dano, cayê nê çîyan de zemîrê nîşankerdişî yenî şuxulnayene. Zemîrê nîşankerdişî goreyê cinsîyet û zafhûmarî cîya-cîya name benî.

3.2.2.1. Halo Sade yê Zemîranê Nîşankerdişî

Zemîrê nîşankerdişî kirdkî de halê sadeyî de goreyê nerîtî û makîtî û yewhumarî û zafhûmarî cîya-cîya yenî şuxulnayene la kurmanckî de bi yew formî yenî şuxulnayene. Kurmanckî de nerîtî û makîtî û yewhumarî û zafhûmarîyê înan karan ra fehm beno.

Tablo 25: Halo Sade yê Zemîranê Nîşankerdişî (Seba Nêzdî)

	Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kurmanckî	Tirkî
(n)	in/ini/eni <u>Ini</u> vînenû/vênenû.	ev <u>Ev</u> dibîne.	bu Bu görüyor.
(m)	ena/ina <u>Ena</u> vînena/vênena.	Ev <u>Ev</u> dibîne.	bu Bu görüyor.
(zh)	nî/enî/inî <u>Înî</u> vînenî/vênenî.	Ev <u>Ev</u> dibînin.	bunlar Bunlar görüyor.

¹²⁴ Mehmed Dehsiwar, “Bêbextî”, Çira: Kovara Kulturî, h. 10, Havîn 1997, Järfälla, r. 30.

¹²⁵ Mehmed Dehsiwar, “Bêbextî”, Çira: Kovara Kulturî, h. 10, Havîn 1997, Järfälla, r. 30.

Seke tabloyê 25. de yeno dîyayene zemîrê nîşankerdişî seba nêzdî kirdkîya Pali û Çewlîgî de halê sadeyî de cîya-cîya yenî şuxulnayene. Vatişê nê zemîran kirdkî de goreyê mintiqayan bedilîyenî. Seke tabloyî de zî yeno dîyayene kurmanckî de nê zemîrî halê sadeyî de heme seypê yenî şuxulnayene.

Kirdkî ra tayê nimûneyî:

“Yîn Yûsuf eyşt zerrey yew bîr, ‘eceb ena yena kûm vîr,

Yî şûn d’ amey, yî bermey pî r’, hey veyn Yûsufî Ken’anî.”¹²⁶ (m)

“Ini Mihekî Kêkî Mistefayî yo. Na¹²⁷ zel mûnena zelê yî.”¹²⁸ (n)

“Wa ina bizûnî.”¹²⁹ (m)

“Qadî duşmîş benû, vûnû “Temûm wilay, her güre sê (sey) yîn o û inî ûmey mi het şerat.”¹³⁰ (zh)

“Kelêk benû. Inî kelî kenî zerre yo wadî. Yo emerîqayîjî kenî cê kelî.”¹³¹ (zh)

Kurmanckî ra tayê nimûneyî:

“Heke min niho jî keça xwe da te ev dibe kêmahîke mezin.”¹³² (n) (m)

“Yan na tu yê bibejî “ev çi dibêje?”. ”¹³³ (n) (m)

¹²⁶ Hacî Xoca Muhemmed ‘Elî Öztürk, (Transkrîbekerdox: Mehmet Uzun), “Heketey Yûsuf û Zelîxa”, Vate: Kovara Kulturî, h. 18., Hamnan-Payîz 2002, Stockholm, r. 68.

¹²⁷ Tîya de “na” ne sey zemîrî la sey sifetî ameyo şuxulnayene.

¹²⁸ Seyîdxan Kuriy, “Astarê Warê Ma”, Vate: Kovara Kulturî, h. 6 (26), Hamnan 2006, İstanbul, r. 51.

¹²⁹ W.K. Merdimîn, “Çewlîg ra Senetkaro Namedar: Seîd Altun”, Vate: Kovara Kulturî, h. 3 (23), Zimistan 2005, İstanbul, r. 13.

¹³⁰ Xezala Şarikî (Arêkerdoxe), “Şeratkerdişî Keyney Qadî”, Vate: Kovara Kulturî, h. 17, Wisar 2002, Stockholm, r. 94.

¹³¹ Aysena Kurdî, “Buyê Lingon”, Vate: Kovara Kulturî, h. (13) 33., Payîz 2009, İstanbul, r. 110.

¹³² Herekol Azîzan, Hawar, “Eşîra Jêliyan”, Weşanên Nûdem, c. 2, 1998, Stockholm, r. 831.

¹³³ Reşo Ronahî, “Îrfan Amîda: Bi Ya Min, Min Ê Neheqî li Arjen Arî Bikira”, 2016, <http://tiroj.net/2016/05/irfan-amida-bi-ya-min-min-e-neheqi-li-arjen-ari-bikira/>, (16.03.2018)

“Hin ji wan; “Ev çi gotinên terala û vala ne”, dibêjin.”¹³⁴ (zh)

“Êzidî di meha 12an ji her sal sê rojan xwarin naxwin yan jî bi rojî dibin, ev her sê rojî dikevin sê rojên herî kurt ji salê.”¹³⁵ (zh)

Tablo 26: Halo Sade yê Zemîranê Nîşankerdişî (Seba Dûrî)

	Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kurmanckî	Tirkî
(n)	wî/û/o/ew/ewi <u>Wî</u> vînenû/vênenû.	ew <u>Ew</u> dibîne.	o O görüyor.
(m)	eya/aya <u>Eya</u> vînena/vênena.	ew <u>Ew</u> dibîne.	o O görüyor.
(zh)	ê/î/eyî/ay <u>Êyî</u> vînenî/vênenî.	ew <u>Ew</u> dibînin.	onlar Onlar görüyor.

Seke tabloyê 26. de yeno dîyayene zemîrê nîşankerdişî seba dûrî zî kirdkîya Pali û Çewlîgî de halê sadeyî de cîya-cîya yenî şuxulnayene. Vatişê nê zemîran zî kirdkî de goreyê mintiqayan bedilîyenî. Zemîrê nîşankerdişî kurmanckî de halê sadeyî de seba dûrî zî heme seypê yenî şuxulnayene.

Kirdkî ra tayê nimûneyî:

“Manayê yi, aya ke înkê ûmeya mi qelb ez ayê vajî.”¹³⁶ (m)

“Ehmed gerçi muxbîr nêbi, wî o wext esker bîyo, ajan nêbîyo.”¹³⁷ (n)

¹³⁴ Yaşar Abdulselamoğlu, “Wê Ev Jî Derbas Bibe”, 2016, <http://www.bitlisname.com/2016/11/06/we-ev-ji-derbas-bibe/>, (16.03.2018)

¹³⁵ “Çarşema Sor”, https://ku.wikipedia.org/wiki/%C3%87ar%C5%9Fema_Sor, (12.03.2019)

¹³⁶ W.K. Merdimîn û N. Celalî (Ropotajkerdoxî), “Mela Mehmedê Muradan”, Vate: Kovara Kulturî, Dewreyê Dîyine, h. 1, İstanbul, r. 12.

¹³⁷ W. K. Merdimîn (Ropotajkerdox), “Tepîşîyayîşê Şêx Şerîfî”, Vate: Kovara Kulturî, h. 17, Wîsar 2002, Stockholm, r. 85.

“Homa zafey ra razîbû, Mela Mehmed Elî ê serranî xo ya kerem kenû tewrî (torî) destnuştayanî xo ya werzenû wî dew ra yenû Xarpêt û ê (yî) Xarpêt de yewbînan veynînî.”¹³⁸ (zh)

Kurmanckî ra tayê nimûneyî:

“Armanca festîvalê ew e ku dîlan û folklorê Kurdî zindî bimîne.”¹³⁹ (n) (m)

“Heçî hewşa wan, li çar aliyên wê kulîlk, dar, mêw û gulên têrel hatibûn çandin û ew dixemilandin.”¹⁴⁰ (zh)

3.2.2.2. Halo Oblîk ê Zemîranê Nîşankerdişî

Zemîrê nîşankerdişî kirdkî de halê oblîkî de zî goreyê nerîtî û makîtî û yewhumarî û zafhûmarî cîya-cîya yenî şuxulnayene la kurmanckî de bi yew formî yenî şuxulnayene. Kurmanckî de nerîtî û makîtî û yewhumarî û zafhûmarîyê înan karan ra fehm beno.

Tablo 27: Halo Oblîk ê Zemîranê Nîşankerdişî (Seba Nêzdî)

	Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kurmanckî	Tirkî
(n)	enî/inî/nê <u>Enî</u> wend.	evî/vî, vîna <u>Vî</u> xwend.	bu Bu okudu.
(m)	nay/ena/enay/ina/inay/ine y/inê <u>Nay</u> wend.	evê/vê, vena <u>Vê</u> xwend.	bu Bu okudu.
(zh)	înûn/inûn/inîn <u>Înûn</u> wend.	Evan/van, vana <u>Van</u> xwend.	bunlar Bunlar okudular.

¹³⁸ Mehmet Uzun, “Mela Mehmed Elî Hunî û Edebîyato Kirdkî (Zazakî)”, Vate: Kovara Kulturî, h. 18, Hamnan-Payîz 2002, Stockholm, r. 59.

¹³⁹ “Li rojhilatê Kurdistanê Festîvala Folklorê dest pê kir”, 2018,
<http://www.rudaw.net/kurmanci/culture/240320182>, (24.03.2018)

¹⁴⁰ “Bîranînên Nûredîn Zaza”, Hêvî: Kovara Çandîya Giştî, h. 8, Havîn 1992, Parîs, r. 19.

Seke tabloyê 27. de yeno dîyayene zemîrê nîşankerdişî seba nêzdî kirdkîya Pali û Çewlîgî de halê oblîkî de cîya-cîya yenî şuxulnayene. Vatişê nê zemîran kirdkî de goreyê mintiqayan bedilîyenî. Seke tabloyî de yeno dîyayene kurmanckî de nê zemîrî halê oblîkî de zî heme seypê yenî şuxulnayene.

Kirdkî ra tayê nimûneyî:

“Mana inî, vona bê mi biremni.”¹⁴¹ (n)

“Nay ra wet sed heb ra zêd dereyi qijikî zî mîyanî na gelîye de resenî pîye.”¹⁴² (m)

“Inay ra zî ma gereka edebiyat xwi yê folklorîkî ser o zaf vindir.”¹⁴³ (m)

“Feqet mêrik wexto g’ eserêk virazû, yew cûmî (camî), yew mekteb, yew medresa virazû, alim bo telebûn bido wendiş, şaîr bo şîrûn binusû, waiz bo wazûn bido, inûn kitab kirû, zaf ra tay nûmê yi mîn însûnûn de cuwîyenû, mûnenû.”¹⁴⁴ (zh)

Kurmanckî ra tayê nimûneyî:

“Huseyn limin mêze kir û got, “mamoste, tu vî nas dikî?””¹⁴⁵ (n)

“Ev dihê ji yê dibihure.”¹⁴⁶ (m)

“Piştî van, mihrîcanên bi vî rengî zêde bûne.”¹⁴⁷ (zh)

¹⁴¹ Oktay Ersoy, “Hewa Zengi û Elîyê Zoroyî”, Vate: Kovara Kulturî, h. 16 (36), Wîsar 2011, İstanbul, r. 90.

¹⁴² Orhan Zoxpayîj, “Dewî Vîndbîyayê”, Vate: Kovara Kulturî, h. 16, Zimistan 2002, Stockholm, r. 55.

¹⁴³ Seyîdxan Kurîj, “Rêzan:”Dêngbêjê Weş a, La Miyûnî Şarî Xwi Dî”, Vate: Kovara Kulturî, h. 5, Hamnan 1998, Stockholm, r. 24.

¹⁴⁴ W.K. Merdimîn, “Mela Kamilê Puexî”, Vate: Kovara Kulturî, h. 18, Hamnan-Payîz 2002, Stockholm, r. 91.

¹⁴⁵ Haydar Dîljen, ““Kurdekî afrikayî”:Huseyn Hassan li Amedê”, 2007, <http://www.dibistanakurdi.com/72-nuceuagahdari/206-kurdeki-afrikayi-huseyn-hassan-li-amede>, (24.03.2018)

¹⁴⁶ Lezgîn, 2013, r. 70.

¹⁴⁷ Cemil Oğuz, “Mihrîcanû Rola Wan”, Zend: Kovar, h. 7, Bihar 2004, İstanbul, r. 50.

Tablo 28: Halo Oblîk ê Zemîranê Nîşankerdişî (Seba Dûrî)

	Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kurmanckî	Tirkî
(n)	yi/ay/ey <u>Yi</u> wend.	ewî/wî, wîna <u>Wî</u> xwend.	o O okudu.
(m)	eya/ay/aya/eyê/ayê <u>Eyê</u> wend.	ewê/wê, wêna <u>Wê</u> xwend.	o O okudu.
(zh)	ayin/ayna/inon/inûn/eyîn <u>Eyîn</u> wend.	ewan/wan, wana <u>Wan</u> xwend.	onlar Onlar okudular.

Seke tabloyê 28. de yeno diwayene zemîrê nîşankerdişî seba dûrî zî kirdkîya Pali û Çewlîgî de halê oblîkî de cîya-cîya yenî şuxulnayene. Vatişê nê zemîran zî kirdkî de goreyê mintiqayan bedilyenî. Zemîrê nîşankerdişî kurmanckî de halê oblîkî de seba dûrî zî heme seypê yenî şuxulnayene.

Kirdkî ra tayê nimûneyî:

*“Adem kerd xelîfe g’ melaîkey ci rê secde berî û pêxemberîyê yi qebûl bikerî.”*¹⁴⁸ **(n)**

*“Manayê yi, aya ke înkê ûmeya mi qelb ez ayê vajî.”*¹⁴⁹ **(m)**

*“Medresa d’ ayino¹⁵⁰ g’ vengî yin weş bi ez ayin ra yew bîya.”*¹⁵¹ **(zh)**

¹⁴⁸ W. K. Merdimîn, “Mela Kamilê Puexî”, Vate: Kovara Kulturî, h. 18, Hamnan-Payîz 2002, Stockholm, r. 85.

¹⁴⁹ W. K. Merdimîn û N. Celalî (Roportajkerdoxî), “Mela Mehmedê Muradan”, Vate: Kovara Kulturî, Dewreyê Dîyine, h. 1, İstanbul, r. 12.

¹⁵⁰ Tîya de manayê “ayin” “ê” “yo.

¹⁵¹ W. K. Merdimîn, “Mela Kamilê Puexî”, Vate: Kovara Kulturî, h. 18, Hamnan-Payîz 2002, Stockholm, r. 87.

Kurmanckî ra tayê nimûneyî:

*“Herwiha xiznên pêzanîn û amajeyên dîrokî ku helbestên wî di bin perrên xwe de vedişartin.”*¹⁵² **(n)**

*“Aynûr bi strana keça Kurdan hate naskirin, herwiha çendîn albumen wê jî hene û bi dehan konsêrt jî bi rêve birin.”*¹⁵³ **(m)**

*“Bahman Qubadî, Hinêr Salim ispat kirin ku sinemaya Kurdî dikare ciranên Kurdan ku sinemaya wan 70 salî jî derbas bike.”*¹⁵⁴ **(zh)**

3.2.3. Zemîrê Wayîrîye

Zemîrê Wayîrîye, wayîrîyê çîyan nîşan dano. Kirdkî de seba nerî, makî û zahfûmarî perabesteyê “[y]ê” û halo oblîk ê zemîrê kesî yenî têhet û wayîrî nîşan danî. Kurmanckî de seba nerîyî perabesteyê “[y]ê”, seba makî perabesteyê “[y]a”, seba zahfûmarî perabesteyê “[y]ên” yeno şuxulnayene.

Tablo 29: Zemîrê Wayîrîye-1

Kirdkî (Pali û Çewlîg) (n) û (m)	Kurmanckî (n)	Kurmanckî (m)	Tirkî
ê/ey mi	ê min	a min	benim
ê/ey tu	ê te	a te	senin
ê/ey yî	ê wî	a wî	onun
ê/ey yê	ê wê	a wê	onun
ê/ey ma	ê me	a me	bizim
ê/ey şima	ê we	a we	sizin
ê/ey yin	ê wan	a wan	onların

¹⁵² Besam Mistefa, “Dîroka Kurdistanê di helbestên Cegerxwîn de bû pirtûk”, 2018, <http://www.rudaw.net/kurmanci/culture/05042018>, (05.04.2018)

¹⁵³ “Aynur Doxan bi stranê kurdî Kolnê dihejîn e”, 2018, <http://www.basnews.com/index.php/kr/culture-arts/music/408669>, (05.04.2018)

¹⁵⁴ “Sinemaya Kurdî Nasbikin”, 2016, <http://candname.com/sinemaya-kurdi-nasbikin/>, (05.04.2018)

Seke tabloyê 29. de yeno dîyayene kirdkî de zemîrê wayîrîye goreyê nerîtî û makîtiya kesan nêbedilîyenî la kurmanckî de zemîrê wayîrîye goreyê cinsîyetê kesan bedilîyenî. Suffîksê zemîrê wayîrîye kirdkîya Pali û Çewlîgî de goreyê mintiqayan cîya cîya yeno şuxulnayene.

Tablo 30: Zemîrê Wayîrîye-2

Kirdkî (Pali û Çewlîgî)	Kurmanckî	Kurmanckî	Tirkî
(n) û (m)	(n)	(m)	
<u>ê/ey mi</u> çût/çot û/o.	<u>ê min</u> çewt e.	<u>ê min</u> çewt e.	Benimki eğridir.
<u>ê/ey mi</u> çût/çot a.	<u>a min</u> çewt e.	<u>a min</u> çewt e.	Benimki eğridir.
<u>ên/ey mi</u> çût/çot î.	<u>ên min</u> çewt in.	<u>ên min</u> çewt in.	Benimkiler eğridir.

Seke tabloyê 30. de yeno dîyayene kurmanckî de suffîksê zemîrê wayîrîye goreyê nerîtî û makîti û yewhûmarî û zafhûmarî bedilîyeno. Kirdkîya Pali û Çewlîgî de heme formê nê suffîksan seypê yî.

Kirdkî ra tayê nimûneyî:

“*Kelîmeyê xerîbî tede zaf î. Ayê mi de zî beno g’ kelîmeyê xerîbî bîbî la zaf nîyî.*”¹⁵⁵

“*No zî qudretî eşqî manewî yê embazî ma (şairî) vecenû werte.*”¹⁵⁶

“*Çi karê mi nê memleketê k...ê kutikî de esto? Ma qey suc yê min o?*”¹⁵⁷

¹⁵⁵ W.K. Merdimîn, “Mela Kamilê Puexî”, Vate: Kovara Kulturî, h. 18, Hamnan-Payîz 2002, Stockholm, r. 85.

¹⁵⁶ Mehmet Uzun, “Mela Mehmed Elî Hunî û Edebîyato Kirdkî (Zazakî)”, Vate: Kovara Kulturî, h. 18, Hamnan-Payîz 2002, Stockholm, r. 64.

¹⁵⁷ Murad Canşad, “Ahaa Biradero Xoşewîst!”, Vate: Kovara Kulturî, h. 9 (29), Payîz 2007, İstanbul, r. 69.

“Aye ra tepîya bê ke ti yaxe bireynê. Yê ma xora çi ke ameyo ma sere rîyê sîyasetê xeletî ra ameyo ma sere.”¹⁵⁸

Kurmanckî ra tayê nimûneyî:

“Heçika ez im, tu malê va t’ icara dibînî? Hemî yê min e.”¹⁵⁹

“Gava em “dotmama wî” dibêjin, em çêlî wê dotmamê dîkin ko ne ya min e, be jî ya te ye, lê ya wî mirovî ye ko ew bi me her diwan nas e.”¹⁶⁰

“Dost û heval roj bi roj li yên min ên kevn zêde dibûn û derdora min şên dibû.”¹⁶¹

3.3. SIFETAN DE CINSÎYETO GRAMATÎK

Çekuyê ke hetê reng, rewş, hereket, şekil, ca, mana, îşaret, hûmare û persê nameyan temam kenî ra sifet yeno vatene. Sifetî çendînî û senînîya nameyan mojnenî û wasfê înan nîşan danî. Kirdkî û kurmanckî de zafê sifetî seypê yenî nuştene û vatene. Kirdkî de sifetî goreyê cinsîyetê nameyan bi formanê cîya-cîyayan yenî nuştene.

Tablo 31: Sifetan de Cinsîyeto Gramatîk

Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kurmanckî	Tirkî
cil _a pak (m)	cil _a pak (m)	temiz elbise
kinç _a pak (m)		
herf _a vengî (m)	herf _a dengdêr (m)	sesli harf
çîta gird (m)	çîta mezin (m)	büyük yazma/tülbent
gelîy _a derg (m)	gelîy _a dirêj (m)	uzun vadi

¹⁵⁸ Huseyîn Karakaş, “Cewer”, Vate: Kovara Kulturî, h. 8 (28), Hamnan 2007, İstanbul, r. 131.

¹⁵⁹ Joyce Blau, “Emer”, Hevî: Kovara Çandîya Giştî, h. 8, Havîn 1992, Paris, r. 75.

¹⁶⁰ Herekol Azîzan, Hawar, “Bingehên Gramera Kurdmançî”, Weşanên Nûdem, c. 2, 1998, Stockholm, r. 795.

¹⁶¹ Mihemed Dehsiwar, “Bêbextî”, Çira: Kovara Kulturî, h. 10, Havîn 1997, Järfälla, r. 27.

jon/jûno giron/girûn (n)	jana giran (m)	ağır acı
kaşo berz (n)	kaşê bilind (n)	yüksek yamaç
masto tirş (n)	mastê tirş (n)	ekşi yoğurt

Seke tabloyê 31. de yeno dîyayene sifetan de kirdkîya Pali û Çewlîgî de suffîksê îzafê yê nameyanê nerîyan “-o”, suffîksê nameyanê makîyan zî “-a” yo (*kaşo berz*, *cila pak*). Ancî tabloyê de yeno dîyayene kirdkîya Pali û Çewlîgî de suffîksê makîti yê sifetan “-e” nêyeno şuxulnayene (*çîta girde*). Suffîksê “-e” tayê mintiqayan de sey “-i” yeno vatene û tayê mintiqayan de zî vînd bîyo. Yewna formê makî yê sifetan zî bi suffîksê “-î” yeno viraştene. Tayê mintiqayan de no suffîks sey “-îye”, “-ê” û “-a” yeno vatene.¹⁶² Sifetî kurmanckî de hem nameyanê makîyan hem zî nameyanê nerîyan ra pey seypê yenî nuştene.

3.3.1. Sifetê Senînîye

Sifetê senînîye reng, rewş û şekilê çîyan nîşan danî. Hem kirdkî de hem zî kurmanckî de nameyê ke sifetê senînîye ra verê yenî şuxulnayene goreyê cinsîyetan suffîks genî. Kirdkî de sifetî tayê cayan de nameyê makîyan ra pey suffîksê makîti yê “-e” genî tayê cayan de zî nê suffîksî çin î.

3.3.1.1. Halê Sadeyî de Sifetê Senînîye

Tablo 32: Halê Sadeyî de Sifetê Senînîye

Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kurmanckî	Tirkî
saya gird (m)	sêva mezin (m)	büyük elma
qelema sûr (m)	pênuşa sor (m)	kırmızı kalem
baro girûn/giron (n)	barê giran (n)	ağır yük

¹⁶² Malmîsanij, 2015, r. 114.

awka/owka germin (m)	ava germ (m)	sıcak su
berō sîya (n)	derîyê reş (n)	siyah kapı
xebatā girûn (m)	xebatā giran (m)	ağır iş
poro derg (n)	porê dirêj (n)	uzun saç

Seke tabloyê 32. de yeno dîyayene kirdkîya Pali û Çewlîgî de suffiksê makîti yê sifetan “-e” nêyeno şuxulnayene (*saya girde*). No suffiks tayê mintiqayanê bînan de esto. Seke tabloyî de zî yeno dîyayene nameyê nerîyî ke sifetanê senînîyan ra verê yenî şuxulnayene suffiksê îzafe “-o” genî la kurmanckî de suffiksê îzafe “-ê” genî. Nameyê makî ke sifetanê senînîyan ra verê yenî şuxulnayene hem kirdkî de hem zî kurmanckî de suffiksê îzafe “-a” genî.

Kirdkî ra tayê nimûneyî:

“*Aşmê gulane bî, roje bi yew eyano weş dest pêkerdibi.*”¹⁶³ **(n)**

“*Awê nûrî ay hebîb da cewhere,*

Cewher bi behrêko pîl serwere.”¹⁶⁴ **(n)**

“*Gijiko sîya verra dabi, peyser di tiro kerd bi.*”¹⁶⁵ **(n)**

“*Zimistûn bîyû, hetûnî Werr vor bîya. Û Werr zî biney yew dewa berz a.*”¹⁶⁶ **(m)**

“*Wextoni g’ o merdim merd, qebrê xo ya tenga tarî d’ rehet kenî.*”¹⁶⁷ **(m)**

¹⁶³ Seyîdxan Kurij, “Veyvê Çemî Muradî”, Vate: Kovara Kulturî, h. 13 (33), Payîz 2009, İstanbul, r. 94.

¹⁶⁴ Mela Mehmedê Muradan, “Mewlidê Zazakî”, Vate: Kovara Kulturî, Dewreyê dîyine, h. 1, Payîz 2003, İstanbul, r. 19.

¹⁶⁵ Jêhatî Zengelan, “Xal Mehmed”, Vate: Kovara Kulturî, h. 15, Hamnan 2001, Stockholm, r. 59.

¹⁶⁶ Mehmet Uzun, “Guîn Rişya Arî Nidîyena, Este Şikyo Pîya Nidusyenû”, Vate: Kovara Kulturî, h. 10, Zimistan 2000, Stockholm, r. 9.

¹⁶⁷ Mehmet Uzun, “Mela Mehmed Elî Hunî û Edebîyato Kirdkî (Zazakî)”, Vate: Kovara Kulturî, h. 18, Hamnan-Payîz 2002, Stockholm, r. 58.

Kurmanckî ra tayê nimûneyî:

“*XaçatûrAbovyan, çawa nûrdarê cim’eta ermenîa yî mezin, rikindarê edebyeta ermenîa yê nuh, fikirdarê demokrat û înternasionalîst xetêke kûr hişt nava tarîqa milletê xwe, hukumekî herî mezin ser temamyê medenyeta ermenîaye peyî xwe ra.*”¹⁶⁸

“*Xezên sereke yê ji yana mamosteyê min ê rehmêtî bi bîr anîn ji bo min şerefeke mezin û xebateke dijar e.*”¹⁶⁹

3.3.1.2. Halê Oblîkî de Sifetê Senînîye

Tablo 33: Halê Oblîkî de Sifetê Senînîye

Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kurmanckî	Tirkî
sayâ gird (m)	sêvâ mezin (m)	büyük elma
qelemâ sûr (m)	pênusâ sûr (m)	kırmızı kalem
barî girûnî/gironî (n)	barê giran (n)	ağır yük
awka/owka germin (m)	ava germ (m)	sıcak su
berî sîyayî (n)	derîyê reş (n)	kırmızı kapı
xebatâ girûn (m)	xebatâ giran (m)	ağır iş
porî dergî (n)	porê dirêj (n)	uzun saç

Seke tabloyê 33. de yeno dîyayene kirdkîya Pali û Çewlîgî de sifetê senînîyan de suffîksê îzafeyê halê oblîkî yê nameyanê nerîyan suffîksê “-î” yo (*barî gironî*). Ancî kirdkîya Pali û Çewlîgî de sifetê senînîyan de suffîksê halê oblîkî yê sifetanke nameyê nerîyan ra pey yenî şuxulnayene ge-ge yeno orteyê nameyî. Hem kirdkî de hem zî kurmanckî de sifetê senînîyan de suffîksê îzafeyê halê oblîkî yê nameyanê

¹⁶⁸ Wezîrê Eşo, “Dost û Xerxêzê Cim’eta Kurda yî Mezin”, Çira: Kovara Kulturî, h. 10, Havîn 1997, Järfälla, r. 11.

¹⁶⁹ Joyce Blau, “Bîranîna Thomas Bois”, Hevî: Kovara Çandîya Giştî, h. 4, Îlon 1985, Paris, r. 11.

makîyan suffiksê “-a” yo (awka germin). Kirdkî de sifetê senînîye eke nameyê makî bî hem halê sadeyî de hem zî halê oblîkî de seypê yenî şuxulnayene. Kurmancî de her di cinsîyetî de zî beynateyê halê oblîk û halê sadeyî de ferq çino.

Kirdkî ra tayê nimûneyî:

“Rind yena mi vîr: Binî do di qazûnî pîlî nêbî rû, tede werî eskerûn virêştîyen.”¹⁷⁰ (n)

“Egît gilo serîn a heş zî gilo bîn a, bîyexeberê yewbînan herkes miryaya hol vîcneno û weno.”¹⁷¹ (m)

Kurmanckî ra tayê nimûneyî:

“Bi bejna xwe ya dirêj û bedew, bi xetên kûrên rûyê xwe ku bi portreke tarîxî dişibû, bi kincên xwe ku şahîdîya tarîxeke jibîrbûyî dikirin, bi çavên xwe kahniya coş û germahîyeke xweş bûn û bi denge xwe ku hewreşîmê tenik û nerm bû, ew yek ji wan kesên kêmhêjmar bû ku mohra xwe li jiyana min xistine.”¹⁷²

“Ew qey di vî emrê xwe yê kal de, bi rûyê xwe yê spî û bi wê dîndariya xwe min naxapîne.”¹⁷³

3.3.2. Sifetê Dîyarkerdene

Sifetê dîyarkerdene sifetê nîşankerdişî, sifetê hûmare, sifetê persî û sifetê nêdîyarîye ra yenî meydan. Hem kirdkî de hem zî kurmanckî de nameyê ke sifetê dîyarkerdene ra pey yenî şuxulnayene goreyê cinsîyetan suffiks genî.

¹⁷⁰ Mehmet Uzun, “Guîn Rişya Arî Nidîyena, Este Şikyo Pîya Nidusyenû”, Vate: Kovara Kulturî, h. 10, Zimistan 2000, Stockholm, r. 15.

¹⁷¹ Seyîdxan Kurij (Arêkerdox), “Ez Niwena!”, Vate: Kovara Kulturî, h. 14, Wisar 2001, Stockholm, r. 102.

¹⁷² Mehmed Uzun, “Welatê Xerîbiye...”, Hevî: Kovara Çandîya Giştî, h. 8, Havîn 1992, Paris, r. 46.

¹⁷³ Botan Amedî, “Bêbextiya Seyîd û Feneken Xemgîn”, Çira: Kovara Kulturî, h. 4, Kanûna Pêşîn 1995, Spânga, r. 80.

3.3.2.1. Sifetê Nîşankerdişî

Wexto ke merdim yew çîyî yan zî çîyanê dûrî yan zî nîzdîyî îşaret keno yan zî nîşan dano, verê nameyan de sifetê nîşankerdişî yenî şuxulnayene. Nê goreyê cinsîyet û zafhûmarî cîya-cîya name benî.

3.3.2.1.1. Halo Sade yê Sifetê Nîşankerdişî

Kirdkî de eke halo sade yê sifetê nîşankerdişî zafhûmar bo nameyo ke ey nîşan dano zî suffîksê zafhûmarî “-î” geno. Na taybetmendî kurmanckî de çin a.¹⁷⁴

Tablo 34: Halo Sade yê Sifetê Nîşankerdişî (Seba Nêzdî)

Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kurmanckî	Tirkî
eni/ini/in (n)	ev (n)	bu
<u>Eni/In</u> kar zehmet û.	<u>Ev</u> kar zehmet e.	Bu iş zordur.
ena/ina (m)	ev (m)	bu
<u>Ena</u> aşm germ a.	<u>Ev</u> meh germ e.	Bu ay sıcaktır.
nê/nî/enî/inî (zh)	ev (zh)	bu (zh)
<u>Inî</u> kitabî girûn î/giron î.	<u>Ev</u> pirtuk giran in.	Bu kitaplar ağırdır.

Seke tabloyê 34. de yeno dîyayene sifetê nîşankerdişî halê sadeyî de seba nêzdî goreyê nerîtî û makîtî û yewhûmarî û zafhûmarî kirdkî de cîya-cîya yenî şuxulnayene la kurmanckî de heme seypê yî. Kurmanckî de yewhûmarî û zafhûmarîyê çekuyan karan ra fehm beno. Kirdkîya Pali û Çewlîgî de sifetê nîşankerdişî de suffîksê nameyê makîtî “-e” nêyeno şuxulnayene (*ena aşmê*). Nameyê zafhûmarê ke sifetan ra pey yenî şuxulnayene kirdkîya Pali û Çewlîgî de halê sadeyî de sifetê nîşankerdişî de suffîksê nameyê zafhûmarî “-î” genî (*inî kitabî*).

¹⁷⁴ Malmîsanij, 2015, 118.

Kirdkî ra tayê nimûneyî:

“Ena heket mi ra beşnaw, destî mi rab işim yew aw,

Veyn Homay Qur'an id se vaw, hey veyn Yûsufî Ken'anî.”¹⁷⁵ (m)

“Lê lê delal ini dîyari dîyarê Gaz o

Ti bermena kul û naz o”¹⁷⁶ (n)

“Yew lacek nûmey yi Mehmud Mistefay bi, ini lacek bin tirmûn (terman) di mendib’, wi qedîya (xelisîya) la ay bîn pîyer vêşnay.”¹⁷⁷ (n)

“Ez kûm ir vaco kûm ir vaco

Sêr ina Kurê ma yew bajar qic o”¹⁷⁸ (m)

“Ma inî bizan se kî?”¹⁷⁹ (zh)

Kurmanckî ra tayê nimûneyî:

“Ey Pîrik û kure wî şevê li wê dere de bimînin.”¹⁸⁰ (n)

“Û ev jinik hetanî li Ewropayê jiyana wê diqede têkoşînek bêhempa dide meşandin û...”¹⁸¹ (m)

“Ey mêrik dinivîsin.”¹⁸² (zh)

¹⁷⁵ Hacî Xoca Muhemmed ‘Elî Öztürk, (Transkrîbekerdox: Mehmet Uzun), “Heketey Yûsuf û Zelîxa”, Vate: Kovara Kulturî, h. 18., Hamnan-Payîz 2002, Stockholm, r. 67.

¹⁷⁶ Seyîdxan Kurîj (Arêkerdax), “Çênd Dêrî”, Vate: Kovara Kulturî, h. 1, Hamnan 1997, Stockholm, r. 54.

¹⁷⁷ Seyîdxan Kurîj, “Xeber Êmey Dewûn Ki Şêx Seîd Şîyo Dîyarbekir Ser”, Vate: Kovara Kulturî, h. 5 (25), Payîz 2005, İstanbul, r. 84.

¹⁷⁸ Seyîdxan Kurîj (Arêkerdax), “Çênd Dêrî”, Vate: Kovara Kulturî, h. 1, Hamnan 1997, Stockholm, r. 54.

¹⁷⁹ Cewdet Demîrtaş, “Melawo Fetbaz”, Vate: Kovara Kulturî, h. 5 (25), Payîz 2005, İstanbul, r. 130.

¹⁸⁰ Ceren Yağız, “Efsaneya Pîrikê”, 2016, <http://www.bitlisname.com/2016/12/31/efsaneya-pirike/>, (07.04.2018)

¹⁸¹ Mahmut Özçelik, “Romanek pirhêlî ya tuxleyî: Dilya û Zalar”, 2013, <http://diyarname.com/news.php?Idx=7497>, (07.04.2018)

¹⁸² Malmîsanij, 2015, r. 117.

Tablo 35: Halo Sade yê Sifetê Nîşankerdişî (Seba Dûrî)

Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kurmanckî	Tirkî
û/o/ew (n)	ew (n)	o
<u>O</u> kar zehmet û.	<u>Ew</u> kar zehmet e.	O iş zordur.
eya/aya (m)	ew (m)	o
<u>Eya</u> aşm germ a.	<u>Ew</u> meh germ e.	O ay sıcaktır.
ê/î/eyî/ay (zh)	ew (zh)	o (zh)
<u>Eyî</u> kitabî girûn/giron î.	<u>Ew</u> pirtûk giran in.	O kitaplar ağırdır.

Seke tabloyê 35. de yeno dîyayene sifetê nîşankerdişî halê sadeyî de seba dûrî goreyê nerîtî û makîtî û yewhûmarî û zafhûmarî kirdkî de cîya-cîya yenî şuxulnayene la kurmanckî de heme seypê yî. Kurmanckî de yewhûmarî û zafhûmarîyê çekuyan karan ra fehm beno. Sifetê “o” yê kirdkî tayê mintiqayanê Pali û Çewlîgî de sey Kurmanckî “ew” yeno vatene. Kirdkîya Pali û Çewlîgî de suffîksê makîtî “-e” nêyeno şuxulnayene (*eya aşme*). Seke tabloyî de zî ameyo nîşandayene nameyê zafhûmarî ke sifetê nîşankerdişî ra pey yenî şuxulnayene halê sadeyî de kirdkîya Pali û Çewlîgî de suffîksê nameyê zafhûmarî “-î” genî (*eyî kitabî*).

Kirdkî ra tayê nimûneyî:

“O zemûn dehwe eşîrey bî.”¹⁸³ (**n**)

“O qeyde wexto ke g’ ay merikî ca da mi, çi zûno g’ mi zûnên mi pey vatîn.”¹⁸⁴ (**n**)

¹⁸³ Mehmet Uzun, “Guîn Rişya Arî Nidiyena, Este Şikyo Pîya Nidusyenû”, Vate: Kovara Kulturî, h. 10, Zimistan 2000, İstanbul, r. 9.

¹⁸⁴ W. K. Merdimîn, “Mela Kamilê Puexî”, Vate: Kovara Kulturî, h. 18, Hamnan-Payîz 2002, Stockholm, r. 90.

“Aya kênek vûna.”¹⁸⁵ (m)

“Werre eya dunyay verî, dunya ra şî Hezret Huseyn.”¹⁸⁶ (m)

“Cuwa pey ay bînî mi Mala Yusufî het wendî.”¹⁸⁷ (zh)

“Eger îlîm çîne bû, ay însûnî ke rehberî kenî zî şînî delalet, ayî g’ yin dima şîn yin zî benî delalet.”¹⁸⁸ (zh)

Kurmanckî ra tayê nimûneyî:

“Heger neyê axaftin û neye nivîsandin ew ziman ber bi tunebûnê ve diçe û dê tunebibe.”¹⁸⁹ (n)

“Ew jina herî pêşîn bû ko li Tirkîyê dibû dersdêra dîroka dînan û...”¹⁹⁰ (m)

“Ew mêr dinivîsin.”¹⁹¹ (zh)

3.3.2.1.2. Halo Oblîk ê Sifetê Nîşankerdişî

Hem kirdkî de hem zî kurmanckî de halê oblîkî de nameyê nerîyê ke hetê sifetê nîşankerdişî ra yenî nîşandayene bi suffîksê “-î” benî oblîk. Kurmanckî de nameyê makî bi “-ê” benî oblîk la kirdkî de nêvurîyenî. Nameyê zafhûmarî zî hem kirdkî de hem zî kurmanckî de suffîksê zafhûmarî “-an” genî.¹⁹² No suffîks kirdkîya Pali û Çewlîgî de sey “ûn/on” vajîyeno.

¹⁸⁵ Seyidxan Kurij, 2013, “Bingöl Ağzının Bazı Özellikleri”, <http://www.kirdki.com/?p=1642>, (08.04.2018)

¹⁸⁶ Hacı Xoca Muhemmed ‘Elî Öztürk, (Transkrîbekerdox: Mehmet Uzun), “Weqay Kerbelay”, Vate: Kovara Kulturî, h. 19, Zimistan-Wisar 2003, Stockholm, r. 62.

¹⁸⁷ W.K. Merdimîn û N. Celalî, (Roportajkerdoxî), “Mela Mehmedê Muradan”, Vate: Kovara Kulturî, Dewreyê dîyine, h. 21, Payîz 2003, İstanbul, r. 5.

¹⁸⁸ W.K. Merdimîn û N. Celalî, (Roportajkerdoxî), “Mela Mehmedê Muradan”, Vate: Kovara Kulturî, Dewreyê dîyine, h. 21, Payîz 2003, İstanbul, r. 6.

¹⁸⁹ Fûadê Bacinî, “Ziman û Mirov”, 2016, <http://candname.com/ziman-u-mirov/>, (08.04.2018)

¹⁹⁰ “Annemarie Schimmel”, https://ku.wikipedia.org/wiki/Annemarie_Schimmel, (08.04.2018)

¹⁹¹ Malmîsanij, 2015, r. 118.

¹⁹² Malmîsanij, 2015, r. 119.

Tablo 36: Halo Oblîk ê Sîfetê Nîşankerdişî (Seba Nêzdî)

Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kurmanckî	Tirkî
nê/enî/inî (n) Wi <u>enî</u> karî qedênenû.	evî/vî (n) Ew <u>vî</u> karî diqedîne/temam dike.	bu O bu işi bitiriyor.
ina/ena (m) Wi <u>ina</u> bezra wenû.	evê/vê (m) Ew <u>vê</u> dendikê dixwe.	bu O bu çekirdeği yiyor.
nî/enî/inî (zh) Wi <u>nî/inî</u> kitabûn wûnenû/wonenû.	evan/van (zh) Ew <u>van</u> pirtûkan dixwîne.	bu (zh) O bu kitapları okuyor.

Seke tabloyê 36. de yeno dîyayene sîfetê nîşankerdişî halê oblîkî de seba nêzdî goreyê nerîtî û makîtî û yewhûmarî û zafhûmarî hem kirdkî de hem zî kurmanckî de cîya-cîya yenî şuxulnayene. Nameyê nerî kirdkîya Pali û Çewlîgî de sîfetê nîşankerdişan de halê oblîkî de suffiksê “-î” genî (*enî karî*). Nameyê zafhûmarî sîfetê nîşankerdişan de kirdkîya Pali û Çewlîgî de halê oblîkî de suffiksê nameyê zafhûmarî “-ûn/-on”, kurmanckî de “-an” genî.

Kirdkî ra tayê nimûneyî:

“Vêcey gewey na dinya ra, peyxembêr ma veca Mîrac.”¹⁹³ (**m**)

““Şi ena dinya ra, o zî şî.”¹⁹⁴ (**m**)

“...la yew hêz zî nêeşkenû eleqey ma ya manewî inî erdan ra bibirnû.”¹⁹⁵ (**zh**)

¹⁹³ Mela Mehmed Elî Hunî, “Mewlidê Peyxemberî”, Vate: Kovara Kulturî, h. 22, Wîsar 2004, Stockholm, r. 63.

¹⁹⁴ Newzat Valêrî, “Heywax Mi rî!”, Vate: Kovara Kulturî, h. 3 (23), Zimistan 2005, İstanbul, r. 49.

¹⁹⁵ Seyidxan Kurîj, “Astarê Warê Ma”, Vate: Kovara Kulturî, h. 6 (26), Hamnan 2006, İstanbul, r. 48

Kurmanckî ra tayê nimûneyî:

“Navenda yî generalî navçeya bajarê Wanê bû.”¹⁹⁶ **(n)**

“Civaka Êzidî bi hezarên salan vê cejnê pîroz dike”¹⁹⁷ **(m)**

“Lê çi heye ku di van berheman de bi awayekî konkret tu ramandin ji nû ve nayêne afirandin.”¹⁹⁸ **(zh)**

Tablo 37: Halo Oblîk ê Sifetê Nîşankerdişî (Seba Dûrî)

Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kurmanckî	Tirkî
<u>î/ay/ê/ey</u> (n) Wi <u>ey</u> karî qedênenû.	<u>ewî/wî</u> (n) Ew <u>wî</u> karî diqedîne/temam dike.	<u>o</u> O o işi bitiriyor.
<u>eya/aya</u> (m) Wi <u>eya</u> bezra wenû.	<u>ewê/wê</u> (m) Ew <u>wê</u> dendikê dixwe.	<u>o</u> O o çekirdeği yiyor.
<u>ê/î/eyî/ay</u> Wi <u>eyî</u> kitabûn wûnenû/wonenû.	<u>ewan/wan</u> (zh) Ew <u>wan</u> pirtûkan dixwîne.	<u>o</u> (zh) O okitapları okuyor.

Seke tabloyê 37. de yeno dîyayene sifetê nîşankerdişî halê oblîkî de seba dûrî goreyê nerîtî û makîtî û yewhûmarî û zafhûmarî hem kirdkî de hem zî kurmanckî de cîya-cîya yenî şuxulnayene. Nameyê nerî kirdkîya Pali û Çewlîgî de sifetê nîşankerdişan de halê oblîkî de suffîksê “-î” genî (ey karî). Nameyê zafhûmarî suffîksê halê oblîkî yê nameyanê zafhûmaran zî kirdkîya Pali û Çewlîgî de sey “-ûn/-on” yeno şuxulnayene (eyî kitabûn).

¹⁹⁶ “Bîranînên Ihsan Nûrî Paşa”, Belge, Hevî: Kovara Çandîya Giştî, h. 5, Gulan 1986, Paris, r. 38.

¹⁹⁷ “Çarşema Sor”, https://ku.wikipedia.org/wiki/%C3%87ar%C5%9Fema_Sor, (12.03.2019)

¹⁹⁸ N. Zaxuranî, “Edebîyat û Hîndarîya Zanistîyê”, Çira: Kovara Kulturî, h. 17, Havîn 1999, Järfälla, r. 28.

Kirdkî ra tayê nimûneyî:

“Ay merdim ra vaci.”¹⁹⁹ (n)

“Puex de, bête kuyê de, zere aya laya de ez pey şîweyê mintiqê xwi şîrûn, cuwa pey zî mewlid binusî û mi nuştî.”²⁰⁰ (m)

“Ay merdimûn ra vaci.”²⁰¹ (zh)

Kurmanckî ra tayê nimûneyî:

“Dema ku ev butçe dadikeve, wî çaxî jî em ji programan hin tiştan kêmdikin.”²⁰² (n)

“Çawa ji bo neteweyên din cîh girtiye, ji bo me jî wê cîh bigire.”²⁰³ (m)

“...ew dixwazin wan kitêboka neşir bikin û bela bikin...”²⁰⁴ (zh)

3.3.2.2. Sifetê Hûmarnameyî

Kurmanckî de sifetê hûmarnameyan de hetê nuştîşî ra cîyayîyê nerîtî û makîtî zafane çin o. La kirdkî de goreyê cinsîyetê nameyan ke hetê sifetan ra yenî nîşan dayene sey sifetê hûmarname yê rêzkî nerî yan zî makî yenî şuxulnayene. Sifetê hûmarnameyî ê ke bi nameyê makî bîyerî şuxulnayene, sifetî peynîyê xo de suffîksê “-e” genî. No tayê fekanê bînan de “-e” sey “-i” yeno vatene.²⁰⁵ Taye fekan de (fekê Pali û Çewlîgî de) zî nêvajîyeno.

¹⁹⁹ Seyidxan Kurij, “Bingöl Ağzının Bazı Özellikleri”, 2013, <http://www.kirdki.com/?p=1642>, (08.04.2018)

²⁰⁰ W. K. Merdimîn, “Mela Kamilê Puexî”, Vate: Kovara Kulturî, h. 18, Hamnan-Payîz 2002, Stockholm, r. 87.

²⁰¹ Seyidxan Kurij, “Bingöl Ağzının Bazı Özellikleri”, 2013, <http://www.kirdki.com/?p=1642>, (08.04.2018)

²⁰² Laleş Qaso, “Bi Kendal Nezan re Hevpeyvîn”, Çira: Kovara Kulturî, h. 14, Havîn 1998, Jêrfâlla, r. 15.

²⁰³ Mehmed Uzun, “Hevpeyvînek bi Şahînê B. Soreklî re”, Hevî: Kovara Çandîya Giştî, h. 7, Payîz 1990, Paris, r. 48.

²⁰⁴ Mirza İbrahimov, “Strana Te Xelqê Aza Wê Bistre”, Tirêj: Kovara Çandi û Pişeyî, h. 4, 1981, Stockholm r. 40.

²⁰⁵ Malmîsanij, 2015, r. 123.

Tablo 38: Halê Sadeyî de Sifetê Hûmarnameyî

	Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kurmanckî	Tirkî
(m)	qelem _a poncin/pûncin	pênûsa _a pencemîn	beşinci kalem
(m)	say _a hîreyin	sêva _a sêyemîn	üçüncü elma
(n)	kuwey _o yoyin	çîyayê _e yekemîn	birinci dağ
(n)	ber _o şeşin	derîyê _e şeşemîn	altıncı kapı
(zh)	bêrî _i pûncin û şeşin	derîyê _e pêncemîn û şeşemîn	beşinci ve altıncı kapılar
(zh)	qelêmî _i şeşin û çarin	pênusê _e şeşemîn û çaremîn	altıncı ve dördüncü kalemler

Seke tabloyê 38. de yeno diayene kirdkîya Pali û Çewlîgî de halê sadeyî de sifetê hûmarnameyê ke bi nameyê makî yenî şuxulnayene de suffîksê makîti “-e” nêyeno şuxulnayene. Nameyê makî halê sade yê sifetê hûmarnameyan de hem kirdkî hem kurmanckî de suffîksê îzafe “-a” genî (*say_a hîreyin*). Nameyê nerîyî halê sade yê sifetê hûmarnameyan de kirdkî de suffîksê îzafe “-o, kurmanckî de suffîksê îzafe “-ê” genî (*ber_o şeşin*). Nameyê zafhûmarî halê sade yê sifetê hûmarnameyan de hem kirdkî hem zî kurmanckî de suffîksê îzafe “-ê” genî. No suffîksê îzafe kirdkîya Pali û Çewlîgî de sey “-î” yeno vatene (*bêrî_i pûncin û şeşin*).

Kirdkî ra tayê nimûneyî:

“*Uca de to bandê yewin û diyîn ardî pêser, kerdî yew ca.*”²⁰⁶ **(zh)**

“*Hucraya mi qatê corênî de hucraya pancine bîy.*”²⁰⁷ **(m)**

²⁰⁶ W. K. Merdimîn, “Çewlîg ra Senetkaro Namedar: Seîd Altun”, Vate: Kovara Kulturî, h. 3 (23), Zimistan 2005, İstanbul, r. 9.

²⁰⁷ Hîşyar Pîran, “Ez û Yeşîl Helîkoptere de”, Vate: Kovara Kulturî, h. 14, Wîsar 2001, Stockholm, r. 17.

“*Û wext ravîyerd, hefteyê mayo yewin qediya.*”²⁰⁸ **(n)**

Kurmanckî ra tayê nimûneyî:

“*Rêza (sinifa) şeşan a destpêkî li dibistanê qedand, lê ji ber serûberên jiyana xwe yê aloz nema dikarî zêdetir bixwîne.*”²⁰⁹ **(m)**

“*Mecbûriyeta dayîna ciziye yan jî xeracê, lê jê muaşgirtina rêberên olî (mercê yekemîn û sêhemîn; ya çaremîn ji dereca didwan e û di gelek waran de, ji berbipêşderxistina bazirganên ne musulman bêtir, mercên hîn baştir dide wan).*”²¹⁰ **(zh)**

Tablo 39: Halê Oblîkî de Sifetê Hûmarnameyî

	Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kurmanckî	Tirkî
(m)	Qelema _a poncin/pûncin	pênûsa _a pengan	beşinci kalem
(m)	saya _a hîreyin	sêva _a sêyan	üçüncü elma
(n)	kuweyî _i yoyinî/yowinî/yewinî	çîyayê _e yekemin	birinci dağ
(n)	berî _i şeşinî	derîyê _e şeşan	altıncı kapı
(zh)	berî _i pûncin û şeşinî	derîyê _e pengan û şeşan	beşinci ve altıncı kapılar
(zh)	qelêmî _i şeşin û çarinî	pênusê _e şeşan û çaran	dördüncü ve altıncı kalemler

Seke tabloyê 39. de yeno dîyayene nameyê makî halê oblîk yê sifetê hûmarnameyan de hem kirdkî hem kurmanckî de suffiksê îzafe “-a” genî (say_a hîreyin). Nameyê nerîyî halê oblîk yê sifetê hûmarnameyan de hem kirdkî hem

²⁰⁸ Weyssel Hanyildiz, ““Raperrayîş”ê Hîşê Mî”, Newepel: Rojnameyê Kulturî, h. 13, 16-30 Êlule 2011, Dîyarbekir, r. 6.

²⁰⁹ Dildar Berwarî, “Enwerê Mayî û Berhemên Wî”, Hevî: Kovara Çandîya Giştî, h. 5, Gulan 1986, Parîs, r. 60.

²¹⁰ Reşo Zîlan, “Ewliya Çelebî li Diyarbekrê”, Hevî: Kovara Çandîya Giştî, h. 8, Havîn 1992, Parîs, r. 33.

kurmanckî de suffiksê îzafe “-ê” genî. No suffiks kirdkîya Pali û Çewlîgî de sey “-î” yeno vatene (*berî şeşinî*). Nameyê zafhûmarî halê oblîk yê sifetê hûmarnameyan de hem kirdkî hem zî kurmanckî de suffiksê îzafe “-ê” genî. No suffiksê îzafe kirdkîya Pali û Çewlîgî de sey “-î” yeno vatene (*bêrî pûncin û şeşinî*). Kirdkî de sifetê hûmarnameyan de sifetê ke nameyanê nerîyan û nameyanê zafhûmaran ra pey yenî şuxulnayene halê oblîkî de suffiksê oblîkî “-î” genî (*berî şeşinî*). No suffiks tayê cayanê Pali û Çewlîgî de sey “-î” zî yeno vatene. (*berî şeşinî*)

Kirdkî ra tayê nimûneyî:

“Keyeyî Septioğlu ra Ehmed Fûadî, *destnusteyî dîyin* rê bi tirkî di teqrîzî (*pesênayîşî*) nuştî.”²¹¹ (n)

“Lajekî *persê diyin* de zî babîyê xo epey ecibna.”²¹² (n)

“Merdîm şîkîno *gama dîyine* de kî problemanê kurdan tesbît keronê, înan ser o bîfikirîyo, munaqêşe biko û înan rê çare bîvîno.”²¹³ (m)

Kurmanckî ra tayê nimûneyî:

“Li gor çavkaniya Malmisanij, Mehmet Salih Bedirxan, neviyê Bedirxan Paşa, kurê Mahmut Izzet Bedirxan, pismam û xwezûrê Cewdet Alî Bedirxan û bavê Rûşen Bedirxan e, di *şerê cîhanê yê yekemîn* de, gava ew 63 salî bûye, çûye rehetê.”²¹⁴ (n)

“Li ser *perdeya yekemîn dukanek* nayê hesaban xuya kir.”²¹⁵ (m)

²¹¹ Mehmet Uzun, “Mela Mehmed Elî Hunî û Edebîyato Kirdkî (Zazakî)”, Vate: Kovara Kulturî, h. 18, Hamnan-Payîz 2002, Stockholm, r. 60.

²¹² Mistefa Şahin, “Sebr û Heskerdişê Pîlan”, Newepel: Rojnameyê Kulturî, h. 22, 01-15 Sibate 2012, Diyarbakır, r. 7.

²¹³ Wusênê Gestemerde, “Rewşa Kurdanê Berlînê Ser o Konferansê”, Vate: Kovara Kulturî, h. 12 (32), Zimistan 2009, İstanbul, r. 130.

²¹⁴ Mehmed Uzun, “Dr. Abdullah Cevdet”, Hevî: Kovara Çandîya Giştî, h. 7, Payîz 1990, Parîs, r. 79.

²¹⁵ Şahînê Soreklî, “Civata Pêxemberan”, Hevî: Kovara Çandîya Giştî, h. 2, Gulan 1984, Parîs, r. 56.

3.3.2.3. Temamkerê Demê Vîyarteyê ke Sey Sifetî Yenî Şuxulnayene

Temamkerê demê vîyarteyê ke karan ra yenî viraştene mîyanê cumleyan de sey sifetî yenî şuxulnayene.²¹⁶ Nê sifetî kirdkî de goreyê nerîtî-makîtî û yewhûmarî-zafhûmarîyê nameyan cîya-cîya yenî şuxulnayene.

Nê halê sadeyî de wina yî:

Tablo 40: Temamkerê Demê Vîyarteyê ke Sey Sifet Yenî Şuxulnayene-1

Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kurmanckî	Tirkî
nîşte/nîşte/nuşti/nuşte kaxito nîşte (n)	nivîsandî kaxizê nivîsandî (n)	yazılmış yazılmış kağıt
nîştê/nîştî/nuştî şîîra nîştê (m)	nivîsandî helbesta nivîsandî (m)	yazılmış yazılmış şiir
nîşte/nîştey/nuştey/nîşte metnî nîşteyî (zh) metnî nîştê (zh)	nivîsandî metnê nivîsandî (zh)	yazılmış yazılmış metinler

Seke tabloyê 40. de yeno dîyayene temamkerê demê vîyarteyê ke sey sifetî yenî şuxulnayene halê sadeyî de kirdkîya Pali û Çewlîgî de goreyê nerîtî û makîtî û yewhûmarî û zafhûmarîyê nameyan cîya-cîya yenî şuxulnayene. Nê sifetî halê sadeyî de kirdkîya Pali û Çewlîgî de eke nameyî nerî bî suffîksê “-e/-i” (*kaxito nuşte*), eke nameyî makî bî suffîksê “-î/-ê” (*şîîra nîştê*), eke nameyî zafhûmar bî suffîksê “-î/-ê” (*metnê nîşteyî*) genî. La nê temamkarî ke sey sifetî yenî şuxulnayene kurmanckî de heme seypê yenî şuxulnayene. Nameyê nerî yê ke nînan ra verê yenî şuxulnayene halê sadeyî de kirdkîya Pali û Çewlîgî de suffîksê “-o” (*kaxito nîşte*), kurmanckî de

²¹⁶ Malmîsanij, 2015, r. 140.

suffiksê “-ê” (*kaxizê nivîsandî*) genî. Nameyê makîyê ke nînan ra ver yenî şuxulnayene halê sadeyî de hem kirdkîya Pali û Çewlîgî de hem zî kurmanckî de suffiksê “-a” genî (*şîîraq nîştê*). Nameyê zafhûmarê ke nînan ra ver yenî şuxulnayene halê sadeyî de kirdkîya Pali û Çewlîgî de suffiksê “-ê/-î” (*metnê nîştêyî*), kurmanckî de suffiksê “-ên” (*metnên nivîsandî*) genî.

Kirdkî ra tayê nimûneyî:

“Ez warişta û mi batanîya kaş kerd hetî xo. Sereyêko sipî vejîya binî batanîya ra hêverî û dima ra qediko sipî asa ke termî ya pişte bî.”²¹⁷ (m)

“Heş sere de nêmando. Min yew cixara taviste û naye fek a.”²¹⁸ (m)

Kurmanckî ra tayê nimûneyî:

“Di axaftina xwe de, ez dê giranîyê bidim ser çend babetên ku hîn jî kêr yan jî şaş tî zanîn: jiyana şa'ir, şertên nivîsandina Mem û Zîne û teknîka menzûmîya vî berhemî ku xwediyê xwe kiriye nemir, mîna Fîrdewsî li ba Farisan yan jî Homeros li ba Yûnaniyan.”²¹⁹ (zh)

“Di vê demê de kalîteya nivîsandinê bi awakî balkêş pêşde çû.”²²⁰ (m)

Temamkerê Demê Vîarteyê ke Sey Sifetî Yenî Şuxulnayene halê oblîkî de wina yî:

²¹⁷ Îsmail Güven, “Term”, Vate: Kovara Kulturî, h. 16 (36), Wîsar 2011, Îstambul, r. 89.

²¹⁸ Roşan Lezgîn, “Xozî Bîyî Zaf”, Vate: Kovara Kulturî, h. 14, Wîsar 2001, Stockholm, r. 6.

²¹⁹ Joyce Blau, “Jîyan û Berhemên Ehmedê Xanî (1650-1707)”, Çira: Kovara Kulturî, h. 3, Îlon 1995, Spanga, r. 3.

²²⁰ Martîn Van Bruinessen, “Mem û Zîna Ehmedê Xanî û Rola Wî Ya Di Neteweperweriya Kurdî De”, Çira: Kovara Kulturî, h. 4, Kanûna Pêşîn 1995, Spanga, r. 13.

Tablo 41: Temamkerê Demê Vîyarteyê ke Sey Sifetî Yenî Şuxulnayene-2

Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kurmanckî	Tirkî
nîşte/nîşte/nuşti/nuşte kaxitî nîşteyî/nîşte (n)	nivîsandî kaxizê nivîsandî (n)	yazılmış yazılmış kağıt
nîştê/niştî/nuştî şîra nîştê (m)	nivîsandî helbestê nivîsandî (m)	yazılmış yazılmış şiir
nîşte/nîştey/nuştey/nîşte metnûn nîşteyûn (zh) metnon nîşteyon (zh)	nivîsandî metnên nivîsandî (zh)	yazılmış yazılmış metinler

Seke tabloyê 41. de yeno dîyayene temamkerê demê vîyarteyê ke sey sifetî yenî şuxulnayene halê oblîkî de zî kirdkîya Pali û Çewlîgî de goreyê nerîtî û makîtî û yewhûmarî û zafhûmarîye nameyan cîya-cîya yenî şuxulnayene. Nê sifetî halê oblîkî de kirdkîya Pali û Çewlîgî de eke name nerî bo suffîksê “-e/-i/-ey/-ê” (*kaxitî nîşte*), eke name makî bo suffîksê “-î/-ê” (*şîra nîştê*), eke nameyî zafhûmar bî suffîksê “-ûn/on” (*metnûn nîşteyûn*) genî. Nê temamkarî ke sey sifetî yenî şuxulnayene kurmanckî de halê oblîkî de zî seypê yenî nuştene. Nameyê nerîye ke nînan ra ver yenî şuxulnayene halê oblîkî de kirdkîya Pali û Çewlîgî de suffîksê “-î”, kurmanckî de suffîksê “-ê” (*kaxitî nîşteyî/nîştê*) genî. Nameyê makî yê ke nê sifetan ra ver yenî şuxulnayene halê oblîkî de zî hem kirdkîya Pali û Çewlîgî de hem zî kurmanckî de suffîksê “-a” genî (*şîra nîşte*). Nameyê zafhûmarê ke nê sifetan ra ver yenî şuxulnayene halê oblîkî de kirdkîya Pali û Çewlîgî de suffîksê “-ûn/an” (*metnûn nîşteyûn*), kurmanckî de suffîksê “-ên” (*metnên nivîsandî*) genî.

Kirdkî ra tayê nimûneyî:

*“Medya de, medyaya nuşteki yan zî medyaya dîyayîşkî de kirdkî roje bi roje zêdêna.”*²²¹ **(m)**

*“Ma kurdî hetê xoîdarekerdişî ra, hetê şaristanîyetî ra, hetê tarîxê nuşteki ra nîsbet bi zafê mîletan wayîrê tecrube û sermîyanî, wayîrê meharetekê serkewteyînî yê la ma mîletêko zaf rewên ê.”*²²² **(n)**

Kurmanckî ra tayê nimûneyî:

*“Îro di hunera nivîsandina prosayê de cî û wext jî alîkarî nake ku meriv berhemeke hunerî bi navê novel an jî romanê binavîne.”*²²³ **(m)**

*“Bela vê yekê jî, edebîyat mîna bîrewerîyeke bi reng civakî bi awayekî yekser prosesên ramandîne ji nû ve diafirîne.”*²²⁴ **(zh)**

3.4. ÎZAFEYAN DE CINSÎYETO GRAMATÎK

Îzafe manayê xo temamkerdene yo. Seba ke cîyayîyê çekuyan bîyero fehmkerdene, di çekuyê hetê têkilîya mana ra yenî têhet û benî îzafe. Îzafeyî goreyê cinsîyetê nameyan û goreyê defînîtifî û îndefînîtifî yê nameyan yenî nuştene.²²⁵

3.4.1. Îzafeya Nameyî

Bi îzafeya nameyî, bêteyê nameyan de têkilîya wayîrîye yena viraştene. Hem kurmanckî de hem zî kirdkî de halê sadeyî de îzafeya nameyî seypê yenî

²²¹ N. Celalî, “Musayîşe Kirdkî Vera Polîtîkayanê Asîmîlasyonî de Vindertiş o”, Newepel: Rojnameyê Kulturî, h. 21, 16-31 Çele 2012, Diyarbakır, r. 4.

²²² Roşan Lezgîn, “Nuşteyê Edîtorî yê Rojnameyê Newepelî”, Newepel: Rojnameyê Kulturî, h. 20, 01-15 Çele 2012, Diyarbakır, r. 2.

²²³ Hesenê Metê, “Novel”, Çira: Kovara Kulturî, h. 3, Îlon 1995, Spanga, r. 41.

²²⁴ N. Zaxuranî, “Edebîyat û Hîndarîya Zanistîyê”, Çira: Kovara Kulturî, h. 17, Havîn 1999, Järfälla, r. 28.

²²⁵ Geoffrey Haig û Ergin Öpengin, 2014, r. 249.

sazkerdene. La îzafeya nameyan de halê oblîkî yê çekuyanê makîyan yê her di lehçeyan cîya yî.

3.4.1.1. Îzafeya Nameyî ya Yewhûmar û Dîyare

Îzafeya nameyî ya yewhûmar û dîyare de kurmanckî de hem çekuyê nerî hem zî çekuyê makî halê oblîkî de yenî şuxulnayene la kirdkî de çekuyê makî halê sadeyî de yenî şuxulnayene.

Îzafeya nameyî ya yewhûmar û dîyare wina ya:

Tablo 42: Îzafeya Nameyî ya Yewhûmar û Dîyare-1

Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kurmanckî	Tirkî
(n) + (n) -î/-ê berî baxçeyî/baxçê bêr baxçê vengî bêr vengî berî	(n) + (n) -ê derîyê baxçeyî dengê derîyî	bahçe kapısı kapı sesi
(n) + (m) -î/-ê vengî awk adirî tenûr adîr tenûr	(n) + (m) -ê dengê avê agirê tenûrê	su sesi tandır ateşi

Seke tabloyê 42. de yeno dîyayene kirdkîya Pali û Çewlîgî de îzafeya nameyî ya yewhûmar û dîyare de eke her di nameyî zî nerî bî nameyo verên suffîksê îzafe “-î/-ê”, nameyo peyên zî suffîksê “-î” genî (*berî baxçeyî*). Kirdkîya Pali û Çewlîgî de suffîksê îzafe “-î/-ê” ke nameyan besteno yewbînan a ge-ge yeno orteyê nameyan (*dêc zerî*). Eke nameyo verên nerî, nameyo peyên zî makî bo; nameyo verên suffîksê

îzafe “-î” geno, nameyo peyên zî bi halê xo yê sadeyî yeno nuştene (*vengî awk*). Kurmanckî de îzafeya nameyî ya yewhûmar û diyardê de eke her di nameyî zî nerî bî nameyo verên suffîksê îzafe “-ê”, nameyo peyên zî suffîksê “-î” genî (*derîyê baxçeyî*). Eke nameyo verên nerî, nameyo peyên zî makî bo; her di nameyî zî suffîksê “-ê” genî (*dengê avê*).

Kirdkî ra tayê nimûneyî:

“Lacî terêş ti hemal î hemal î

Çim tu sîya yî sey hîlal î”²²⁶ (n, n)

“Lê lê rîyê verruêj rîyo raşt o,

Delal tu ti ra pîyer û biskê xwi viraşt o”²²⁷ (n, n)

“Pîr şî zere, dî g’ di tên hê kot’ ê,

Adîr eşqî ver vêşay’ ê, pot’ ê”²²⁸ (n, n)

Kurmanckî ra tayê nimûneyî:

“Di bin tesîra wan de mabûn û niha jî dixwestin ku ji bo xwendegehê kovarekê biweşînin.”²²⁹ (n, m)

“Civaka Êzîdî bi hezarên salan vê cejinê pîroz dike. Vê civakê beriya her kesî şekl û çawa avakirina gerdûnê dizanîn.”²³⁰ (m, m)

“Di cejina Çarşema sor de civaka Êzîdî hêkan dikelînin ji ber ku heye hêk neyê kelandin wek di hundirê hêkê dê şeklê gerdûnê çênabe.”²³¹ (n, m)

²²⁶ Seyîdxan Kurij (Arêkerdox), “Çênd Dêrî”, Vate: Kovara Kulturî, h. 1, Hamnan 1997, Stockholm, r. 54.

²²⁷ Seyîdxan Kurij (Arêkerdox), “Çênd Dêrî”, Vate: Kovara Kulturî, h. 1, Hamnan 1997, Stockholm, r. 54.

²²⁸ Özsoy, 2014, r. 25.

²²⁹ Mehmed Dehsiwar, “Bêbextî”, Çira: Kovara Kulturî, h. 10, Havîn 1997, Järfälla, r. 30.

²³⁰ “Çarşema Sor”, https://ku.wikipedia.org/wiki/%C3%87ar%C5%9Fema_Sor, (12.03.2019)

²³¹ “Çarşema Sor”, https://ku.wikipedia.org/wiki/%C3%87ar%C5%9Fema_Sor, (12.03.2019)

Tablo 43: Îzafeya Nameyî ya Yewhûmar û Dîyare-2

Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kurmanckî	Tirkî
(m)+ (m)	(m)+ (m)	
-ê	-a	
çilayê şew	çiraya şeve	gece lambası
çilê şo		
barê ersa	para erseyê	arsa hissesi
awkê vor	ava berfê	kar suyu
(m)+ (n)	(m)+ (n)	
-ê	-a	
çilayê serbûnî	çiraya serbanî	dam lambası
çilê serbûnî		
çilê sêrbûn		
sayê ûmnûnî	sêva havînî	yaz elması

Seke tabloyê 43. de yeno dîyayene îzafeya nameyî ya yewhûmar û dîyare de eke her di nameyî zî makî bî kirdkîya Pali û Çewlîgî de nameyo verên suffîksê îzafe “-ê” geno nameyo peyên zî bi halê xo yê sadeyî yeno nuştene (*çilayê şew*). No suffîksê îzafe tayê mintiqayanê bînan de sey “-a” yeno şuxulnayene. Eke îzafeya nameyî ya yewhûmar û dîyare de nameyê verên makî, nameyo peyên nerî bî kirdkîya Pali û Çewlîgî de nameyo verên suffîksê îzafe “-ê”, nameyê peyênî zî suffîksê “-î” geno (*çilayê serbûnî*). Kurmanckî de îzafeya nameyî ya yewhûmar û dîyare de eke her di nameyî zî makî bî nameyo verên suffîksê “-a”, nameyo peyên zî suffîksê “-ê” genî (*çiraya şevê*). Eke nameyo verên makî, nameyê peyên zî nerî bî; nameyo verên suffîksê “-a”, nameyo peyên suffîksê “-î” geno (*çiraya serbanî*).

Kirdkî ra tayê nimuneyî:

“Pes û diwar tu nivecenû hetûn

Şûmê vevî û dêskînari”²³² (m, n)

“Hesretê welatî, hesretê dost û eqreban, hesretê embazan merdimî zerre de mûnena.”²³³ (m, n)

“Filît û Mehmed nêweşîyê surince ver merdî.”²³⁴ (m, m)

“Kek Ehmedî Dirihî, Dogan Karasu, unîversîte ra embazî mi Şerîf Dogru (Dîyarbek/Hezro ra yo, Dîyarbekir de muşavîreya malî keno) û lajî mi Mîran estbîy.”²³⁵ (m, n)

“Şîîranê to de temaya esasî xora waz û şîret î.”²³⁶ (m, n)

Kurmanckî ra tayê nimûneyî:

“Min dê êdî li serbajarê kurdan dersa edebîyatê bida.”²³⁷ (m, m)

“Derd û kulê min ne malê dinyayê an jî xweşîya jîyanê ye.”²³⁸ (m, m)

3.4.1.2. Îzafeya Nameyî ya Yewhûmar û Nedîyare

Îzafeya nameyî ya yewhûmar û nedîyare de zî kurmanckî de hem çekuyê nerî hem zî çekuyê makî halê oblîkî de yenî şuxulnayene la kirdkî de çekuyê makî halê sadeyî de yenî şuxulnayene. Halo nedîyare kirdkî de bi pabesteyê “-êk”, kurmanckî de bi pabesteyê “-ek” yeno viraştene (*berêkî baxçeyî, derîyekê baxçeyî*). No formê “-

²³² Seyîdxan Kurij (Arêkerdox), “Çênd Dêrî”, Vate: Kovara Kulturî, h. 1, Hamnan 1997, Stockholm, r. 54.

²³³ Mehmed Selîm Uzun, “Kiş Kiş Kergê Kergê Çewlîgî”, Vate: Kovara Kulturî, h. 14 (34), Payîz 2010, İstanbul, r. 56.

²³⁴ Ehmedê Dirihî, “Yado”, Vate: Kovara Kulturî, h. 14 (34), Payîz 2010, İstanbul, r. 27.

²³⁵ Mehmed Selîm Uzun, “Kiş Kiş Kergê Kergê Çewlîgî”, Vate: Kovara Kulturî, h. 14 (34), Payîz 2010, İstanbul, r. 55.

²³⁶ W.K. Merdimîn û N. Celalî (Roportajkerdoxî), “Mela Mehmedê Muradan”, Vate: Kovara Kulturî, Dewreyê Dîyine, h. 1, İstanbul, r. 10.

²³⁷ Mehmed Dehsiwar, “Bêbextî”, Çira: Kovara Kulturî, h. 10, Havîn 1997, Järfälla, r. 29.

²³⁸ Mehmed Dehsiwar, “Bêbextî”, Çira: Kovara Kulturî, h. 10, Havîn 1997, Järfälla, r. 27.

êk/-ek” mintiqayê Pali û Çewlîgî de esto la zaf nêyeno şuxulnayene. Mintiqayê Pali û Çewlîgî de halo nedîyare hîna zaf bi çekuya “yew/yo” yeno şuxulnayene.

Îzafeya nameyî yê yewhûmar û nedîyare wina ya:

Tablo 44: Îzafeya Nameyî ya Yewhûmar û Nedîyare-1

Kirdkî (Pali û Çewlîgî)	Kurmanckî	Tirkî
(n) + (n) -î berêkî baxçeyî/baxçê bêrek baxçeyî/baxçê yew/yo berî/bêr baxçeyî/baxçê (n) + (m) -î vengêkî awk yew/yo vengî awk	(n) + (n) -ê/-e derîyekê baxçeyî (n) + (m) -ê dengekê avê	bahçe kapısı su sesi

Seke tabloyê 44. de yeno dîyayene kirdkîya Pali û Çewlîgî de îzafeya nameyî ya yewhûmar û nedîyare de zî eke her di nameyî zî nerî bî nameyo verên suffîksê îzafe “-î”, nameyo peyên zî suffîksê “-î” genî (*berêkî baxçeyî*). Eke nameyo verên nerî, nameyo peyên zî makî bo; nameyo verên suffîksê îzafe “-î” geno, nameyo peyên zî bi halê xo yê sadeyî yeno nuştene (*vengêkî awk*). Kurmanckî de îzafeya nameyî ya yewhûmar û nedîyare de eke her di nameyî zî nerî bî nameyo verên suffîksê îzafe “-ê”, nameyo peyên zî suffîksê “-î” genî (*derîyekê baxçeyî*). Eke nameyo verên nerî, nameyo peyên zî makî bo; her di nameyî zî suffîksê “-ê” genî (*dengekê avê*).

Tablo 45: Îzafeya Nameyî ya Yewhûmar û Nedîyare-2

Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kurmanckî	Tirkî
(m) + (m)	(m) + (m)	
-ê	-a	
çilayêkê şew/şo	çirayekâ şevê	gece lambası
çilêkê şew/şo		
yew/yo çilayê şew/şo		
barêkê ersa	parekâ erseyê	arsa hissesi
yew/yo barê ersa		
(m) + (n)	(m) + (n)	
-ê	-a	
çilayêkê serbûnî	çirayekâ serbanî	dam lambası
çilêkê serbûnî		
çilêkê sêrbûn		
yew/yo çilayê serbûnî		
sayêkê ûmnûnî	sêvekâ havînî	yaz elması
yew/yo sayê ûmnûnî		

Seke tabloyê 45. de yeno diwayene îzafeya nameyî ya yewhûmar û nedîyare de eke her di nameyî zî makî bî kirdkîya Pali û Çewlîgî de nameyo verên suffîksê îzafe “-ê” geno nameyo peyên zî bi halê xo yê sadeyî yeno nuştene (*çilayêkê şew*). No suffîksê îzafe tayê mintiqayanê bînan de sey “-a” yeno şuxulnayene. Eke îzafeya nameyî ya yewhûmar û nedîyarede nameyê verên makî, nameyo peyên nerî bî kirdkîya Pali û Çewlîgî de nameyo verên suffîksê îzafe “-ê”, nameyo peyên zî suffîksê “-î” geno (*çilayêkê serbûnî*). Kurmanckî de îzafeya nameyîya yewhûmar û nedîyare de eke her di nameyî zî makî bî nameyo verên suffîksê “-a”, nameyo peyên zî suffîksê “-ê” genî (*çirayekâ şevê*). Eke nameyo verên makî, nameyê peyên zî nerî bî; nameyo verên suffîksê “-a”, nameyo peyên suffîksê “-î” geno (*çirayekâ serbanî*).

Kirdkî de îzafeya nameyî ya nedîyarî tayê mintiqayan de bi “dê”, “de” û “da”, kurmanckî de zî bi “dî” zî yeno viraştene.²³⁹

Kirdkî ra tayê nimûneyî:

“Goreyê zanayîşê mi, “Xuşt-xuşt Ningay Mi Decena” deyîrêka mintiqaya Pîranî ya.”²⁴⁰ (m)

“Eke bieşnawêtêne ko ra dareya yew merdimî şikîyaya, yan cuwende nîreyê gayê yewî şikîyayo, yan yaban ra mangayêka yewî nêweşkewta, yan meşka yewî dirîyaya, Husî xo rê kerdêne derdêkê giran, kewtêne ver û ne werdêne ne şimitêne.”²⁴¹ (m)

“Bajarêk. Bajarêko ke kurdan cehd kerdênê xo rê bikerê war. La qet yê înan ney...”²⁴² (n)

“Tayê îstîsnayan ke merdim bidone ra hetê, no, xususîyetêde merdimi yo.”²⁴³ (n)

“..., ez rayîrî ser o rastê parçeyêde kaxite, cixara yan kî çopê nêama.”²⁴⁴ (n)

Kurmanckî ra tayê nimûneyî:

“Mehîneke di Hesênî winda bûye.”²⁴⁵ (n)

“Entabê û ji bo qedehek an jî şûşeyêke şerabê, destê xwe li ber xelqê veke û gerokiyê bike?”²⁴⁶ (n)

²³⁹ Malmîsanij, 2015, r. 79.

²⁴⁰ J. Îhsan Espar, “Pêrodayîşê Qelbînîjan û Pîranîjan û Yew Deyîre”, Vate: Kovara Kulturî, h. 16 (36), Wîsar 2011, İstanbul, r. 68.

²⁴¹ Mehmed Nêşîte, “Huso Derdewer”, Vate: Kovara Kulturî, h. 9 (29), Payîz 2007, İstanbul, r. 125.

²⁴² Rindê Becerîklî, “Ciniyî, Camerdîya Qefçile û Rastîyê Tecawizkarî”, Newepel: Rojnameyê Kulturî, h. 20., 01-15 Çele 2012, Diyarbakır, r. 4.

²⁴³ Munzur Çem, “Ziwan, Asîmilasyon û Xoverdayîş”, Vate: Kovara Kulturî, h. 17 (37), Payîz 2011, İstanbul, r. 79.

²⁴⁴ Munzur Çem, “Pekîn de Hefteyê”, Vate: Kovara Kulturî, h. 11 (31), Hamnan 2008, İstanbul, r. 78.

²⁴⁵ Malmîsanij, 2015, r. 79.

²⁴⁶ Mehmed Dehsiwar, “Bêbextî”, Çira: Kovara Kulturî, h. 10, Havîn 1997, Järfälla, r. 28.

3.4.1.3. Îzafeya Nameyî ya Zafhûmare

Tablo 46: Îzafeya Nameyî ya Zafhûmar û Dîyare

Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kurmanckî	Tirkî
nerî (zh) + nerî (yh) -î berî <u>baxçeyî</u> /baxçê	nerî (zh) + nerî (yh) -ên derîyên <u>baxçeyî</u> derîyê <u>baxçeyî</u>	bahçe kapıları
nerî (zh) + makî (yh) -î vengî <u>awk</u>	nerî (zh) + makî (yh) -ên dengên <u>avê</u> dengê <u>avê</u>	
makî (zh) + nerî (yh) -î çilayî <u>sêrbûn</u> /serbûnî	makî (zh) + nerî (yh) -ên çirayên <u>serbanî</u> çirayê <u>serbanî</u>	dam lambaları
sayî <u>ûmnûnî</u> sê <u>ûmnûnî</u>	sêvên <u>havînî</u> sêvê <u>havînî</u>	yaz elmaları
makî (zh) + makî (yh) -î çilayî/çilî <u>şew</u> /şo	makî (zh) + makî (yh) -ên çirayên <u>şevê</u> çirayê <u>şevê</u>	gece lambaları
barî <u>ersa</u>	parên <u>erseyê</u> parê <u>erseyê</u>	arsa hisseleri

Seke tabloyê 46. de yeno dîyayene kurmanckî de tayê mintiqayan de herfa “n” yê suffîksê îzafeyê zafhûmarî “-ên” keweno. Kirdkîya Pali û Çewlîgî de îzafeyê

nameyî yê zafhûmarî de nameyo verên suffiksê îzafê “-î”geno (*sayî ûmnûnî*). Kurmanckî de îzafeyê nameyî yê zafhûmarî de suffiksê îzafê ke nameyan besteno yewbînan ra suffiksê “-ên” geno (*parên erseye*). Nameyê zafhûmarî halê oblîkî yê îzafeya nameyan de hem halê dîyarî de hem zî halê nedîyarî de kirdkîya Pali û Çewlîgî de suffiksê “-ûn/-on”, kurmanckî de suffiksê “-an” genî.

Kirdkî ra tayê nimûneyî:

“*Xebatê ma hol şina. Xuertî dewî pîyer yêni komele u şinî. Cewligî ra umbazî yêni komele de semîneran danî. Ma qursî folklorî kerdî a, ma yew komê muzîkî na rue. Ma hêna zaf dêranî ma vanî. Komê ma ge-ge şina veyvan zî. Cewlîgî ra umbazî ma rî kovar û rojnameyan zî şawenî.*”²⁴⁷ (zh) (sd)

“*Giştûnûn wayûn Mîr Zêdîn biden,*

Derdûn, ezabûn dec ra biqedên.”²⁴⁸ (zh) (ob)

Kurmanckî ra tayê nimûneyî:

“*Derd û kulên jiyane xeter û nakokiyên wê hatibûn jibîrkin.*”²⁴⁹ (zh) (sd)

“*Di dawîya herdu salên mecbûrî ku min li Hezexê mamostatî kir, tayîna min derkete Diyarbekirê, xwendegeha Celadet Bedirxan a ku berî rizgariyê jê re “Ziya Gökalp Lisesi” digotin.*”²⁵⁰ (zh) (sd)

“*Her wisa di roja cejinê de qalikên hêkê her kes dibe nav dexil û danê xwe ji bo ku Xwedê berket bavêje nav.*”²⁵¹ (zh) (sd)

Nameyê zafhûmarî îzafeyê nameyî ya nedîyare û halê sadeyî de kirdkî de bi çekuyê “tayî/tayê/hin/tûnî”, kurmanckî de bi çekuyê “hin” yenî şuxulnayene û nameyî kirdkî de suffiksê îzafê “-ê/î”, kurmanckî de suffiksê îzafê “-ên” genî.

²⁴⁷ Seyîdxan Kurij, “Astarê Warê Ma”, Vate: Kovara Kulturî, h. 6 (26), Hamnan 2006, İstanbul, r. 46.

²⁴⁸ Özsoy, 2014, r. 25.

²⁴⁹ Mehmed Dehsiwar, “Bêbextî”, Çira: Kovara Kulturî, h. 10, Havîn 1997, Järfälla, r. 27.

²⁵⁰ Mehmed Dehsiwar, “Bêbextî”, Çira: Kovara Kulturî, h. 10, Havîn 1997, Järfälla, r. 29.

²⁵¹ “Çarşema Sor”, https://ku.wikipedia.org/wiki/%C3%87ar%C5%9Fema_Sor, (12.03.2019)

Tablo 47: Îzafeya Nameyî ya Zafhûmar û Nedîyare

Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kurmanckî	Tirkî
nerî (zh) + nerî (yh) -î tayî berî baxçeyî/baxçê	nerî (zh) + nerî (yh) -ên hin derîyên baxçeyî hin derîyê baxçeyî	bazı bahçe kapıları
nerî (zh) + makî (yh) -î tayî vengî awk	nerî (zh) + makî (yh) -ên hin dengên avê hin dengê avê	
makî (zh) + nerî (yh) -î tayî çilayî sêrbûn/serbûnî tayî sayî ûmnûnî tayî sê ûmnûnî	makî (zh) + nerî (yh) -ên hin çirayên serbanî hin çirayê serbanî hin sêvên havînî hin sêvê havînî	bazı dam lambaları bazı yaz elmaları
makî (zh) + makî (yh) -î tayî çilayî/çilî şew/şo tayî barî ersa	makî (zh) + makî (yh) -ên hin çirayên şevê hin çirayê şevê hin parên erseyê hin parê erseyê	bazı gece lambaları bazı arsa hisseleri

Seke tabloyê 47. de yeno dîyayene seba ke halo nedîyar yê nameyan bîyero nîşandayene kirdkîya Pali û Çewlîgî de nameyanê zafhûmaran ra ver çekuya

“*tayî/tûnî*”, kurmanckî de çekuya “hin” yena şuxulnayene. Kirdkîya Pali û Çewlîgî de îzafeyê nameyî yê zafhûmarî de nameyo verên suffîksê îzafe ke nameyan besteno yewbînan ra suffîksê îzafe “-î” geno (*tayî berî baxçeyî*). Kurmanckî de îzafeyê nameyî yê zafhûmarî de nameyo verên suffîksê îzafe ke nameyan besteno yewbînan ra suffîksê îzafe “-ên” geno (*hin parên erseye*).

Kirdkî ra tayê nimûneyî:

“*Hûmarê des û pûncin zî mi tu ra peyda kerdi. Tede tayî îdyomî Çewlîgî bî.*”²⁵²

“*Badê na hûmare, tayî wendoxî kovarê Vateyî persayî: ...*”²⁵³

Kurmanckî ra tayê nimûneyî:

“*Wek têzanîn, bi giştî ji sala 1980î ir de, hin rewşenbîrên kurdan ên serbixwe li Ewrûpayê di warê kultur û edebiyata kurdî de karekî hêja kirin.*”²⁵⁴

“*Hin helbestên wî bune stran.*”²⁵⁵

3.4.1.4. Îzafeya Nameyî ya Rêzilkî

Îzafeyê nameyan ê rêzilkîyan de tewr kêmtî hîrê nameyî û yew ra zêde îzafeya nameyî estî. Nê îzafeyî hem kirdkî de hem zî kurmanckî de goreyê nerîtî û makîtî û yewhûmarî û zafhûmarîyê nameyan suffîksanê cîya-cîyayan genî. Îzafeyê nameyî yê rêzilkî zî halê sade û halê oblîkî de yenî şuxulnayene.

²⁵² W. K. Merdimîn, “Ti Heta Mîraz Kirî, Şar Patîle Dûno Pera”, Vate: Kovara Kulturî, h. 17, Wîsar 2002, Stockholm, r. 15.

²⁵³ Mehmet Uzun, “Weqayê Kerbelayî”, Vate: Kovara Kulturî, h. 19, Zimistan-Wîsar 2003, Stockholm, r. 46.

²⁵⁴ Laleş Qaso, “Nivîsek ji Mecbûrî!”, Çira: Kovara Kulturî, h. 10, Havîn 1997, Järfälla, r. 46.

²⁵⁵ Doxan Yildirim (Berhevkar), “Çend Helbest ji Alîşêr Efendî” Çira: Kovara Kulturî, h. 9, Bihar 1997, Järfälla, r. 69.

Tablo 48: Îzafeya Nameyî ya Rêzilkî

Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kurmanckî	Tirkî
Lacî/Lajî Egîdî Wisifî	Lawê Egîdê Wisifî	Yusuf'un oğlu Egid'in oğlu
Kênayê/Kênê wayê Elîyî	Keçika xwişka Elîyî	Ali'nin kızkardeşinin kızı
Unîversîteyê Artuklî yê Mêrdînî	Zanîngeha Artukluyî ya Mêrdînê	Mardin Artuklu Üniversitesi
Sîstemê Melumatî yê Wendoxûn	Sîstema Agahiyê ya Xwendekaran	Öğrenci Bilgi Sistemi

Seke tabloyê 48. de yeno dîyayene îzafeyê nameyan ê rêzilkîyan de yew ra zêde îzafeya nameyî estî. Seba ke îzafeyî nêyerî tēmîyankerdene û hîna baş bîyerî fehmkerdene bēnateyê îzafeyan de kirdkîya Pali û Çewlîgî de pabesteyê “-î” **(n)**, “-ê” **(m)**, “-î” **(zh)**, kurmanckî de “-ê” **(n)**, “-a” **(m)**, “-ên” **(zh)** yeno şuxulnayene.

Tablo 49: Îzafeya Nameyî ya Rêzilkî (Halê Sadeyî de)

	Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kurmanckî	Tirkî
(n)	<u>Bêr/Berî baxçeyî mêrikî</u> veyşenû.	<u>Derîyê baxçeyê mêrikî</u> dişewite.	Adamın bahçesinin kapısı yanıyor.
(n)	<u>Bêr/Berî baxçeyî yê mêrikî</u> veyşenû.	<u>Derîyê baxçeyî yê mêrikî</u> dişewite.	Adamın bahçe kapısı yanıyor.
(m)	<u>Sayê aşmê gulon</u> pelixîyena.	<u>Sêva meha gûlanê</u> dipelixe.	Mayıs ayının elması eziliyor.
(m)	<u>Sa yê aşmê gulon</u> pelixîyena.	<u>Sêva mehê ya gûlanê</u> dipelixe.	Mayıs ayı elması eziliyor.
(zh)	<u>Keyî/Kê dewî bacarî gird î</u>	<u>Malên gundên bajaran</u> mezin in.	Şehirlerin köylerinin evleribüyükdür.
(zh)	<u>Key/Kê dewî yê bacarî gird î.</u>	<u>Malên gundan yê bajaran</u> mezin in.	Şehirlerin köyevleri büyükdür.

Seke tabloyê 49. de yeno dîyayene îzafeyê nameyî yê rêzilkî halê sadeyî de goreyê nerîtî û makîtî û yewhûmarî û zafhûmarî bi suffîksanê cîya-cîyayan nusîyenî. Halê sadeyî de beynateyê îzafeyan de nameyanê nerîyan de kirdkîya Pali û Çewlîgî de suffîksê îzafe “-î”, kurmanckî de ““-ê”, nameyanê makîyan de kirdkîya Pali û Çewlîgî de suffîksê îzafe “-ê”, kurmanckî de ““-a”yeno şuxulnayene. Halê sade yê nameyanê zafhûmaran de beynateyê îzafeyan de kirdkîya Pali û Çewlîgî de suffîksê îzafe “-î”, kurmanckî de “-ên” yeno şuxulnayene. Eke nê suffîksê îzafe nameyan ra cîya bîyerî nuştene wayîrîye nameyan bedilîyeno û manayêka newe vejîna meydan.

Kirdkî ra taye nimuneyî:

“La gerek ama nê tradîsyonî biqednî; gereka tarîxî nê erdan, tarîxî însananî nê welatî, eza, cefa, qehr û tedayîya ke nê însanan dîya bîyerû nuştîş..”²⁵⁶

“Mi Çewlîg de zaf embazî xo yê verênî û dostî xo yê serininî dîy. La heme çî ra ver mi kerbê xo dî. Kerbê mi hetî sihatî ya yew demêko zor ravêrnayo. Hema ra zî tam nîameyo xoser. Mi zaf bêrîyey kerbê xo kerdîbi.”²⁵⁷

“Wexto ke mi çimê xo kerdî ya, vengê dikanê şodirî ameyne. Radyoyê zerê penceraya desê sipîyî kî vengûvajî dêne.”²⁵⁸

Kurmanckî ra taye nimuneyî:

“Roja pêşîn midurê xwendegehê Newzatê Smaîl ez bi mamostayan dam nasîn.”²⁵⁹

“Min jî xwe bi wan da naskirin û dest bi behsa girîngiya edebiyatê, ders û zîmanê qedîm, bi kurtayî behsa edebiyata kevn a berî rizgariyê kir.”²⁶⁰

²⁵⁶ Seyîdxan Kurij, “Qey Nê Welatî Di Tarîx Tim Awi Ser Ra Nusîyenû?”, Vate: Kovara Kulturî, h. 9, Payîz 1999, Stockholm, r. 87.

²⁵⁷ Mehmed Selîm Uzun, “Kîş Kîş Kergê Kergê Çewlîgî”, Vate: Kovara Kulturî, h. 14 (34), Payîz 2010, İstanbul, r. 55.

²⁵⁸ Alî Beytaş, “Hevalê Mi Mistefa”, Vate: Kovara Kulturî, h. 11 (31), Hamnan 2008, İstanbul, r. 94.

²⁵⁹ Mehmed Dehsiwar, “Bêbextî”, Çira: Kovara Kulturî, h. 10, Havîn 1997, Järfälla, r. 29.

²⁶⁰ Mehmed Dehsiwar, “Bêbextî”, Çira: Kovara Kulturî, h. 10, Havîn 1997, Järfälla, r. 29.

Tablo 50: Îzafeya Nameyî ya Rêzilkî (Halê Oblîkî de)

	Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kurmanckî	Tirkî
(n)	Ez <u>bêr/berî baxçeyî</u> <u>mêrikî</u> şiknena.	Ez <u>derîyê baxçeyê mêrikî</u> dişkînim.	Ben adamın bahçesinin kapısını kırıyorum.
(n)	Ez <u>bêr/berî baxçeyî ê/yê</u> <u>mêrikî</u> şiknena.	Ez <u>derîyê baxçeyî yê</u> <u>mêrikî</u> dişkînim.	Ben o adamın bahçe kapısını kırıyorum.
(m)	Ez <u>sayê aşmê gulon</u> wena.	Ez <u>sêva meha gûlanê</u> dixwim.	Ben mayıs ayının elmasını yiyorum.
(m)	Ez <u>sa ê/yê aşmê gulon</u> wena.	Ez <u>sêva mehê ya gûlanê</u> dixwim.	Ben mayıs ayı elmasını yiyorum.
(zh)	Ez <u>kîyûnî dewûnî</u> <u>bajarûn</u> ra hes ken/a.	Ez ji <u>malên gundên</u> <u>bajaran</u> hez dikim.	Ben şehirlerin köylerinin evlerini seviyorum.
(zh)	Ez <u>kîyûnî dewûn ê/yê</u> <u>bacarûn</u> ra hes ken/a.	Ez ji <u>malên gundan yên</u> <u>bajaran</u> hez dikim.	Ben şehirlerin köy evlerini seviyorum.

Seke tabloyê 50. de yeno dîyayene îzafeyê nameyî yê rêzilkî halê oblîkî de zî goreyê nerîtî û makîtî û yewhûmarî û zafhûmarî bi suffiksanê cîya-cîyayan nusîyenî. Halê oblîkî de beynateyê îzafeyan de nameyanê nerîyan de kirdkîya Pali û Çewlîgî de suffiksê îzafe “-î”, kurmanckî de ““-ê”, nameyanê makîyan de kirdkîya Pali û Çewlîgî de suffiksê îzafe “-ê”, kurmanckî de ““-a” yeno şuxulnayene. Halê oblîk yê nameyanê zafhûmaran de beynateyê îzafeyan de kirdkîya Pali û Çewlîgî de suffiksê îzafe “-î”, kurmanckî de “-ên” yeno şuxulnayene. Eke nê suffiksê nameyan ra cîya bîyerî nuştene wayîrîyê nameyan bedilîyeno û manayêka newe vejîna meydan. Kurmanckî de nameyî hem halê sadeyî de hem zî halê oblîkî de seypê yenî nuştene. La kirdkî de îzafeyê nameyanê rezilkîyan de halê oblîkî de nameyê nerî û nameyê zafhûmarê peyên yê îzafe suffiksê oblîkî “-î” genî.

3.4.2. Îzafeya Sifetî

Îzafeyê sifetan de nameyî hetê reng, rewş, hereket, şekil, ca, mana, îşaret, hûmare û persî ra bi wasitayê sifetan tarîf benî. Sifetî çendînî û senînîya nameyan mojnênî û wesfanê înan nîşan danî. Îzafeyê sifetan de nameyî goreyê nerîtî-makîtî û yewhûmarî-zafhûmarî hem kirdkî de hem zî kurmanckî de suffîksanê cîya-cîyayan genî.

3.4.2.1. Halê Sadeyî de Îzafeya Sifetî ya Dîyare

Tablo 51: Îzafeya Sifetî ya Dîyare (Halê Sadeyî de)

	Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kurmanckî	Tirkî
(n)	name + sifet	name + sifet	
	-o	-ê	
	kueyo/kuweyo berz	çîyayê bilind	yüksek dağ
	bero sûr	derîyê sor	kırmızı kapı
	masto tîrş	mastê tîrş	ekşi yoğurt
(m)	adiro gird	agirê mezin	büyük ateş
	-a	-a	
	saya sipî	sêva sipî	beyaz elma
	şewa derg	şeva dirêj	uzun gece
	dendika qicik	dendika pîçûk	küçük çekirdek
(zh)	awka serdin	ava sar	soğuk su
	-î/-ê	-ên	
	sayî sipî/sipîyî	sêvên sipî	beyaz elmalar
	kueyî berzî/kuê bêrz	çîyayên berz	uzun dağlar
	şewî dergî/şêw dêrg	şevên dirêj	uzun geceler
	demî weşî/demê wêş	demên xweş	güzel vakitler

Seke tabloyê 51. de yeno dîyayene îzafeyê sifetan de eke nameyî nerî bî kirdkîya Pali û Çewlîgî de halê sadeyî de suffîksê îzafe “-o” genî, la kurmanckî de suffîksê îzafe “-ê” genî. Nameyê makî halê sadeyî de hem kirdkîya Pali û Çewlîgî de, hem kirdkîya mintiqayanî bînan de û hem zî kurmanckî de suffîksê îzafe “-a” genî. Nameyê zafhûmarî zî kirdkîya Pali û Çewlîgî de suffîksê îzafe “-î”, kurmanckî de “-ên/-yên” genî. Eke nameyî zafhûmar bî sifetî kirdkî de suffîksê “-î” genî la kurmanckî de sade yenî nuştene û suffîks nêgenî.

Kirdkî ra taye nimuneyî:

“Şêx Şerîf yo qûmandaro zaf pîl bîyû.”²⁶¹ (n)

“Ma herr dayn a, ma mûn herr ra co û xeleyo vêşaye vîcnayn, êştîyen xwi fek, wêrdîyen.”²⁶² (n)

“Zimistûn bîyû, hetûnî Werr vor bîya. Û Werr zî biney yew dewa berz a.”²⁶³ (m)

“Wextoni g’ o merdim merd, qebrê xo ya tenga tarî d’ rehet kenî.”²⁶⁴ (m)

“Nuştayî Mela Mehmed Elî badî ehend serran a inahawa rasey ma û ma zî rasnenî şima wendoxanî erjayeyanî Vateyî.”²⁶⁵ (zh)

“Esas mi paştê xwu deya klasikonî kurdî, ez deyîronî gelêrî z’ pê yow tarzo newe û enstrumentonî modernan aranje kena, muzîk kena dowletî, la ez orjînalîya deyîron nixeripnina.”²⁶⁶ (n) (zh)

²⁶¹ Mehmet Uzun, “Guîn Rişya Arî Nidîyena, Este Şikyo Pîya Nidusyenû”, Vate: Kovara Kulturî, h. 10, Zimistan 2000, Stockholm, r. 13.

²⁶² Seyîdxan Kurîj (Roportajkerdox), “Eskerûn Her Çî Ma Vêşnabi”, Vate: Kovara Kulturî, h. 22, Wîsar 2004, Stockholm, r. 83.

²⁶³ Mehmet Uzun, “Guîn Rişya Arî Nidîyena, Este Şikyo Pîya Nidusyenû”, Vate: Kovara Kulturî, h. 10, Zimistan 2000, Stockholm, r. 9.

²⁶⁴ Mehmet Uzun, “Mela Mehmed Elî Hunî û Edebîyato Kirdkî (Zazakî)”, Vate: Kovara Kulturî, h. 18, Hamnan-Payîz 2002, Stockholm, r. 58.

²⁶⁵ Mehmet Uzun, “Mela Mehmed Elî Hunî û Edebîyato Kirdkî (Zazakî)”, Vate: Kovara Kulturî, h. 18, Hamnan-Payîz 2002, Stockholm, r. 60.

²⁶⁶ Seyîdxan Kurîj, “Eg Zon Ma Bi Vîn, Ma Zî Xwu Kên Vîn”, <http://www.zazaki.net/haber/eger-zon-ma-bi-vn,-ma-zi-xwu-kn-vn-1170.htm>, (15.03.2019)

Kurmanckî ra taye nimuneyî:

“Em li cem hev rûdiniştin û me kêf û henekan dikir, ji xweşiyên jiyanê rojên xweş werdigirt.”²⁶⁷ (zh)

“Lê na. Ne yek ji van e jî ku ez xistime vî halî. Felek e; feleka xayîn û bêbext e.”²⁶⁸ (m)

3.4.2.2. Halê Oblîkî de Îzafeya Sifetî ya Dîyare

Tablo 52: Îzafeya Sifetî ya Dîyare (Halê Oblîkî de)

	Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kurmanckî	Tirkî
(n)	name + sifet -î	name + sifet -ê	
	kuweyî berzî	çîyayê bilind	yüksek dağ
	bêr/berî sûrî	derîyê sor	kırmızı kapı
	mastî tirşî	mastê tirş	ekşi yoğurt
	adirî/adîr girdî	agirê mezin	büyük ateş
	Kênek kuweyî berzî ra hes kena.	Keçik ji çîyayê bilind hez dike.	Kız yüksek dağı seviyor.
(m)	-a	-a	
	sayâ sipî	sêva sipî	beyaz elma
	şewa derg	şeva dirêj	uzun gece
	dendika qicik	dendika pîçûk	küçük çekirdek
	awka serdin	ava sar	soğuk su
	Egîd dendika qicik niwenû.	Egîd dendika pîçûk naxwe.	Egid küçük çekirdeği yemiyor.

²⁶⁷ Mehmed Dehsiwar, “Bêbextî”, Çira: Kovara Kulturî, h. 10, Havîn 1997, Järfälla, r. 27.

²⁶⁸ Mehmed Dehsiwar, “Bêbextî”, Çira: Kovara Kulturî, h. 10, Havîn 1997, Järfälla, r. 28.

(zh)	-ûn/-on	-ên	
	sayûn sipîyûn	sêvên sipî	beyaz elmalar
	kuweyûn berzûn	çîyayên berz	uzun dağlar
	şewûn dergûn	şevên dirêj	uzun geceler
	Roşna sayûn sipîyûn ra hes nîkena.	Roşna ji sêvên sipî re hez nake.	Roşna beyaz elmaları sevmiyor.

Seke tabloyê 52. de yeno dîyayene halê oblîkî yê îzafeyê sifetî de nameyê nerî kirdkîya Pali û Çewlîgî de suffîksê îzafe “-î”, kurmanckî de “-ê” genî la nameyê makî hem kirdkî de hem zî kurmanckî de suffîksê îzafe “-a” genî. Kirdkî de eke nameyî nerî bî sifetî suffîksê “-î” genî la kurmanckî de sifetî seypê yenî nuştene. Halê oblîkî yê îzafeyê sifetan de eke nameyî zafhûmar bî, kirdkîya Pali û Çewlîgî de nameyî suffîksê îzafe “-ûn/-on, sifetî suffîksê “-ûn/-on” genî, kurmanckî de nameyî suffîksê îzafe “-ên” genî, sifetî seypê yenî nuştene û suffîks nêgenî.

3.4.2.3. Îzafeya Sifetî ya Nedîyare

Îzafeya sifetî ya nedîyare hem kirdkî de hem zî kurmanckî goreyê nerîtî û makîtî û yewhûmarî û zafhûmarîyê çekuyan bi tewranê cîya-cîyayan yena saz kerdene.

Tablo 53: Îzafeya Sifetî ya Nedîyare (Halê Sadeyî de)

	Kirdkî (Pali û Çewlîgî)	Kurmanckî	Tirkî
(n)	name + sifet -o berêko gird yew/yo berø gird	name + sifet -ê derîyekî mezin derîyek mezin derîyê di mezin yek derîyê mezin	büyük bir kapı

(m)	-a	-a	
	sayêka sipîye	sêveka sipî	beyaz bir elma
	yew/yo saya sipîye	sêvek sipî	
		sêva di sipî	
(zh)		yek sêva sipî	
	-î	-ên	
	tayî/tûnî berî/bêr girdî	hin derîyên mezin	bazî büyük kapılar
	tayî/tûnî sayî sipîyî	hin sêvên sipî	bazî beyaz elmalar

Seke tabloyê 53. de yeno dîyayane ke nameyê nerîyî îzafeyê sifetî ya nedîyare û halê sadeyî de kirdkîya Palî û Çewlîgî de perabesteyê halê nedîyare “-êk/-ek” û suffîksê îzafe“-o”, kurmanckî de “-ek” û “-î” genî. Nameyê makî kirdkîya Palî û Çewlîgî de perabesteyê halê nedîyare “-êk/ek” û suffîksê îzafe “-a”, kurmanckî de “-ek” û “-a” genî. Nameyê zafhûmarî îzafeyê sifetî ya nedîyare û halê sadeyî de kirdkî de bi çekuyê “tayî/tûnî”, kurmanckî de bi çekuyê “hin” yenî şuxulnayene û nameyî kirdkîya Pali û Çewlîgî de suffîksê îzafe “-î”, kurmanckî de suffîksê îzafe “-ên” genî.

Kirdkî ra taye nimuneyî:

“Cizîrê Botî bacarêko gird ib,

Mîrê yê erêb, re'yê yê kird ib”²⁶⁹ (n)

“Cînû va “Yûsuf cewher û, ne însan û ne beşer û,

Yew meleko munewwer û”, hey veyn Yûsufî Ken'anî.”²⁷⁰ (n)

²⁶⁹ Özsoy, 2014, r. 21.

²⁷⁰ Hacî Xoca Muhemmed ‘Elî Öztürk, (Transkrîbekerdox: Mehmet Uzun), “Heketey Yûsuf û Zelîxa”, Vate: Kovara Kulturî, h. 18, Hamnan-Payîz 2002, İstanbul, r. 71.

Kurmanckî ra taye nimuneyî:

“Ruhê dost û haziran sax be, lê ne ku ez nexweş im û ketime rewşeke xerab.”²⁷¹ (m)

“Wê devê xwe anî ber guhê min û bi dengekî nizim got.”²⁷² (n)

“Na, lê ez niha li pansiyonekê dimam heta ku min ji xwe re cîhekî dîn bidest xista.”²⁷³ (n)

Tablo 54: Îzafeya Sifetî ya Nedîyare (Halê Oblîkî de)

	Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kurmanckî	Tirkî
	name+sifet	name+sifet	
(n)	-î	-ê	
	berêkî girdî	derîyekî mezin	büyük bir kapı
	yew/yo berî/bêr girdî	derîyek mezin	
		derîkî mezin	
		yek derîyê mezin	
	Kênek kuweyêkî berzî ra hes kena.	Keçik ji çîyayekê bilind hez dike.	Kız yüksek bir dağı seviyor.
(m)	-a	-a	
	sayêka sipîye	sêveka sipî	beyaz bir elma
	yew/yo sayê sipîye	sêveke sipî	
		sêvek sipî	
		yek sêva sipî	
	Egîd dendikêka qicik niweno.	Egîd dendikeka pîçûk naxwe.	Egit küçük bir çekirdek yemiyor.

²⁷¹ Mehmed Dehsiwar, “Bêbextî”, Çira: Kovara Kulturî, h. 10, Havîn 1997, Järfälla, r. 27.

²⁷² Mehmed Dehsiwar, “Bêbextî”, Çira: Kovara Kulturî, h. 10, Havîn 1997, Järfälla, r. 30.

²⁷³ Mehmed Dehsiwar, “Bêbextî”, Çira: Kovara Kulturî, h. 10, Havîn 1997, Järfälla, r. 30.

(zh)	-ûn/-on	-ên	
	tayî berûn girdûn tûnîberûn girdûn tayî/tûnî sayûn sipîyûn Roşna tayî sayûn sipîyûn ra hes nîkena.	hin derîyên mezin hin sêvên sipî Roşna ji hin sêvên sipî re hez nake.	bazî büyük kapılar bazî beyaz elmalar Roşna bazî beyaz elmaları sevmiyor.

Seke tabloyê 54. de yeno dîyayane ke nameyê nerî îzafeyê sifetî ya nedîyare û halê oblîkî de kirdkîya Palî û Çewlîgî de perabesteyê halê nedîyare “-êk/-ek” û suffîksê îzafe “-o”, kurmanckî de “-ek” û “-î” genî. Nameyê makî kirdkîya Palî û Çewlîgî de perabesteyê halê nedîyare “-êk/-ek” û suffîksê îzafe “-a”, kurmanckî de “-ek” û “-a” genî. Nameyê zafhûmarî îzafeyê sifetî ya nedîyare û halê oblîkî de zî kirdkî de bi çekuyê “tayî/tûnî”, kurmanckî de bi çekuyê “hin” yenî şuxulnayene û nameyî kirdkî de suffîksê îzafe “-ûn”, kurmanckî de suffîksê îzafe “-ên” genî.

3.5. KARAN DE CINSÎYETO GRAMATÎK

Çekuya ke cumle de hereket, bîyayîş, kerdiş, nêkerdiş û rewş nîşan dano ra kar yeno vatene. Na beşe de tekilîya karan û cinsîyetê gramatîkî ser o yeno vindertene.

3.5.1. Kopûla

Kopûla yew çekuya ke cumle de subjeyan kena temam. Lantinkî de yena manaya “pabestiş/lînk”.²⁷⁴ Kirdkî û kurmanckî de kopûla goreyê şexsan û cinsîyetan bedilîyeno.

²⁷⁴ “Copula (Linguistics)”, [https://en.wikipedia.org/wiki/Copula_\(linguistics\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Copula_(linguistics)), (02.03.2019)

Tablo 55: Kopûla

	Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kurmanckî	Tirkî
keso yewin (n,m)	a/o/û ez a / ez o / ez û	im ez im	benim
(yh)	Ez derg a/o/û.	Ez dirêj im.	Ben uzunum.
keso diyîn (n)	î ti yî	î tu yî	sensin
(yh)	Ti derg î.	Tu dirêj î.	Sen uzunsun.
keso diyîn (m)	a ti ya	î tu yî	sensin
(yh)	Ti derg a.	Ti dirêj î.	Sen uzunsun.
keso hîrêyin (n)	o wiyo /wi wo	e ew e	odur
(yh)	Wi derg o.	Ew dirêj e.	O uzundur.
keso hîrêyin (m)	a eya ya / eya wa	e ew e	odur
(yh)	Eya derg a.	Ew dirêj e.	O uzundur.
keso yewin (zh)	î ma yî	in /în em in /em în	biziz
	Ma derg î.	Em dirêj in/în.	Biz uzunuz.
keso diyîn (zh)	î şima yî	in /în hûn in / hûn în	sizsiniz
	Şima derg î/ê.	Hûn dirêj in/în.	Siz uzunsunuz.
keso hîrêyin (zh)	î êyî yî	in /în ew in / ew în	onlardır
	Eyî derg î.	Ew dirêj in/în.	Onlar uzundur.

Seke tabloyê 55. de yeno dîyayene kirdkî de seba her kesê zemîrî yew ra zêde formê kopûlayî estî. Kirmanckî de kesê diyîn ê yewhûmarî goreyê cinsîyetan cîya-cîya yeno vatene la kurmanckî de hem formo nerî hem zî formo makî seypê yenî nuştene. Tayê mintîqayanê kirmancan de (Dêrsim) zî cîyayîyê nerîtî û makîtîya kesê diyînî yê yewhûmarî çin o. Dêrsim de keso diyîn o yewhûmar û nerî bi formê makî yeno şuxulnayene.

3.5.2. Raweyê Karan de Cinsîyeto Gramatîk

Karî goreyê taybetmendiyê deman û manayan tewr bi tewr yenî şuxulnayene. Her yew formê halê karan sey kîp yeno naskerdene. Di grûbê kîpê karan estî. Nê goreyê cinsîyetê çekuyan cîya cîya yenî antene.

3.5.2.1. Raweyê Xeberan de Cinsîyeto Gramatîk

Raweyê xeberan de wext/dem esto. Nê bi pêrabesteyê wextî yenî viraştene. Raweyê xebere goreyê wextan/deman tewr bi tewr yenî şuxulnayene.

3.5.2.1.1. Demê Vîyarteyê Dîyarî de Cinsîyeto Gramatîk

Karê transîtîfî bi objeyan yenî şuxulnayene. Eke obje nerî û yewhûmar bo antişê karê transîtîfî yê demê vîyarteyê dîyarî wina benî:

Tablo 56: Demê Vîyarteyê Dîyarî de Cinsîyeto Gramatîk-1

Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kurmanckî	Tirkî
şikitiş şikî (kokê demê vîyarteyî)	şikandin	kırmak
Obje: ber (n)	Obje: derî (n)	Nesne: kapı.
Mi ber şikit.	Min derî şikand.	Ben kapıyı kırdım.
Tu ber şikit.	Te derî şikand.	Sen kapıyı kırdın.
Yi ber şikit.	Wî derî şikand.	O kapıyı kırdı.
Yê ber şikit.	Wê derî şikand.	O kapıyı kırdı.

Ma ber şikit.	Me derî şikand.	Biz kapıyı kırdık.
Şima ber şikit.	We derî şikand.	Siz kapıyı kırdınız.
Yin ber şikit.	Wan derî şikand.	Onlar kapıyı kırdılar.

Seke tabloyê 56. de yeno dîyayene hem kirdkî de hem zî kurmanckî de demê vîyarteyê dîyarî de eke nesne nerî û yewhûmar bo karî bi halê xo yê demê vîyarteyî yenî nuştene û qet suffîks nêgenî.

Eke nesne makî û yewhûmar bo antişê karê transîtfî yê demê vîyarteyê dîyarî wina benî:

Tablo 57: Demê Vîyarte yê Dîyarî de Cinsîyeto Gramatîk-2

Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kurmanckî	Tirkî
werdiş werd (kokê demê vîyarteyî)	xwarin	yemek
Obje: sa (m)	Obje: sêv (m)	Nesne: elma
Mi sa werd.	Mîn sêv xwar.	Ben elmayı yedim.
Tu sa werd.	Te sêv xwar.	Sen elmayı yedin.
Yi sa werd.	Wî sêv xwar.	O elmayı yedi.
Yê sa werd.	Wê sêv xwar.	O elmayı yedi.
Ma sa werd.	Me sêv xwar.	Biz elmayı yedik.
Şima sa werd.	We sêv xwar.	Siz elmayı yediniz.
Yin sa werd.	Wan sêv xwar.	Onlar elmayı yediler.

Seke tabloyê 57. de yeno dîyayene kirdkîya Pali û Çewlîgî de eke nesne makî û yewhûmar bo karê transîtfî suffîksê “-i” genî (*werdî*). Nê karî tayê mintiqayanê

Pali û Çewlîgî de zî bi halê xo yê demê vîyarteyî yenî nuştene. Kurmanckî de demê vîyarteyê dîyarî de nesne makî yan zî nerî bo karê transîtifî seypê yenî nuştene.

Eke nesne zafhûmar bo antişê karê transîtifî yê demê vîyarteyê dîyarî wina benî:

Tablo 58: Demê Vîyarte yê Dîyarî de Cinsîyeto Gramatîk-3

Kirdkî (Pali û Çewlîgî)	Kurmanckî	Tirkî
şutiş/şitiş şut/şit (kokê demê vîyarteyî)	şuştin	yıkamak
Obje: di say (zh)	Obje: du sêv (zh)	Nesne: iki elma
Mi di sayî şutî.	Mî du sêv şuştin.	Ben iki elma yıkadım.
Tu di sayî şutî.	Te du sêv şuştin.	Sen iki elma yıkadın.
Yî di sayî şutî.	Wî du sêv şuştin.	O iki elma yıkadı.
Yê di sayî şutî.	Wê du sêv şuştin.	O iki elma yıkadı.
Ma di sayî şutî.	Me du sêv şuştin.	Biz iki elma yıkadık.
Şima di sayî şutî.	We du sêv şuştin.	Siz iki elma yıkadınız.
Yin di sayî şutî.	Wan du sêv şuştin.	Onlar iki elma yıkadılar.

Seke tabloyê 58. de yeno dîyayenekirdkîya Pali û Çewlîgî de eke nesne zafhûmar bo karê transîtifî suffîksê “-î” genî. Kurmanckî de demê vîyarteyê dîyarî de eke nesne zafhûmar bo karî suffîksê “-in” genî.

Karê înransîtifî bi objeyan nêyenî şuxulnayene. Antişê karê înransîtifî yê demê vîyarteyê dîyarî wina yî:

Tablo 59: Demê Vîyarte yê Dîyarî de Cinsîyeto Gramatîk-4

Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kurmanckî	Tirkî
tersayîş	tirsîn	korkmak/ürkmek
Ez/E tersa. (n)	Ez tirsîyam.	Ben korktum.
Ez tersa. (m)		
Ti tersey. (n)	Tu tirsî[yî].	Sen korktun.
Ti tersa. (m)	Tu tirsî[yî].	Sen korktun.
Wi tersa. (n)	Ew tirsîya.	O korktu.
Ya tersey. (m)	Ew tirsîya.	O korktu.
Ma tersey. (zh)	Em tirsîyan.	Biz korktuk.
Şima tersey. (zh)	Hûn tirsîyan.	Siz korktunuz.
Yî tersey. (zh)	Ew tirsîyan.	Onlar korktular.

Seke tabloyê 59. de yeno dîyayenekirdkîya Pali û Çewlîg de karî demo vîyarte yê dîyarî de goreyê nerîtî û makîtî û yewhûmarî û zafhûmarîyê subjeyan suffîksanê cîya-cîyayan genî. Kurmanckî de nê suffîksî ne goreyê cinsîyetan la goreyê yewhûmarî û zafhûmarîyê subjeyan bedilîyenî. Eke halê demê vîyarteyê karî bi herfa vengîn biqedîyî suffîksî ra ver herfa pêrabestene “-y-“ kewena beynate. Tayê fekanê kirdkîyê bînan de nê suffîksê karî cîya cîya yenî vatene. (keso yewin (n, m): “-an/-ane/-ûn/-ûne”, keso yewino zafhûmar: “-îme/-ê/-y/-îme/-îm”, keso diyîno zafhûmar: “-ê/-y”, keso hîrêyino zafhûmar: “-ê/-y”). Kirdkîya Dêrsimî de zî cîyayîye keso diyîno yewhûmarî vîndî bîyo û her dizî sey formo makî yenî vatene.

3.5.2.1.2. Demê Vîyarteyê Nedîyarî de Cinsîyeto Gramatîk

Seke ma cor ra zî va karê transtîfî bi objeyan yenî şuxulnayene. Eke obje nerî û yewhûmar bo antişê karê transîfî yê demê vîyarteyê nedîyarî wina benî:

Tablo 60: Demê Vîyarte yê Nedîyarî de Cinsîyeto Gramatîk-1

Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kurmanckî	Tirkî
şikitiş şikî (kokê demê vîyarteyî)	şikandin	kırmak
Obje: ber (n)	Obje: derî (n)	Nesne: kapı
Mi ber şikitû.	Min derî şikandîye.	Ben kapıyı kırmışım.
Tu ber şikitû.	Te derî şikandîye.	Sen kapıyı kırmışsın.
Yî ber şikitû.	Wî derî şikandîye.	O kapıyı kırmışsın.
Yê ber şikitû.	Wê derî şikandîye.	O kapıyı kırmış.
Ma ber şikitû.	Me derî şikandîye.	Biz kapıyı kırmışız.
Şima ber şikitû.	We derî şikandîye.	Siz kapıyı kırmışsınız.
Yin ber şikitû.	Wan derî şikandîye.	Onlar kapıyı kırmışlar.

Seke tabloyê 60.de zî yeno dîyayene kirdkîya Pali û Çewlîgî de eke obje nerî û yewhûmar bibo karê transîtîfî demê vîyarteyê nedîyarî de suffîksê “-û/-o” , kurmanckî de suffîksê “-îye” genî.

Eke obje makî û yewhûmar bo antişê karê transîtîfî yê demê vîyarteyê nedîyarî wina benî:

Tablo 61: Demê Vîyarte yê Nedîyarî de Cinsîyeto Gramatîk-2

Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kurmanckî	Tirkî
werdiş werd (kokê demê vîyarteyî)	xwarin	yemek
Obje: sa(m)	Obje: sêv (m)	Nesne: elma
Mi sa werda.	Min sêv xwarîye.	Ben elmayı yemişim.
Tu sa werda.	Te sêv xwarîye.	Sen elmayı yemişsin.

Yi sa werda.	Wî sêv xwarîye.	O elmayı yemiş.
Yê sa werda.	Wê sêv xwarîye.	O elmayı yemiş.
Ma sa werda.	Me sêv xwarîye.	Biz elmayı yemişiz.
Şima sa werda.	We sêv xwarîye.	Siz elmayı yemişsiniz.
Yin sa werda.	Wan sêv xwarîye.	Onlar elmayı yemişler.

Seke tabloyê 61.de zî yeno dîyayene kirdkîya Pali û Çewlîgî de eke obje makî û yewhûmar bo karê transîtîfî demê vîyarteyê nedîyarî de suffîksê “-a”, kurmanckî de suffîksê “-îye” genî. Eke nesne zafhûmar bo antişê karê transîtîfî yê demê vîyarteyê nedîyarî wina benî:

Tablo 62: Demê Vîyarte yê Nedîyarî de Cinsîyeto Gramatîk-3

Kirdkî (Pali û Çewlîgî)	Kurmanckî	Tirkî
şutiş şut (kokê demê vîyarteyî)	şuştin	yıkamak
Obje: di say (zh)	Obje: du sêv (zh)	Nesne: iki elma
Mi di sayî şutî.	Min du sêv şuştine.	Ben iki elma yıkamışım.
Tu di sayî şutî.	Te du sêv şuştine.	Sen iki elma yıkamışsın.
Yi di sayî şutî.	Wî du sêv şuştine.	O iki elma yıkamış.
Yê di sayî şutî.	Wê du sêv şuştine.	O iki elma yıkamış.
Ma di sayî şutî.	Me du sêv şuştine.	Biz iki elma yıkamışız.
Şima di sayî şutî.	We du sêv şuştine.	Siz iki elma yıkamışsınız.
Yin di sayî şutî.	Wan du sêv şuştine.	Onlar iki elma yıkamışlar.

Seke tabloyê 62. de zî yeno dîyayene kirdkîya Pali û Çewlîgî de karê transîtîfî demê vîyarteyê nedîyarî de eke obje zafhûmar bo objeyî suffîksê “-î”, kar zî suffîksê “-î” genî. Suffîksê karî kurmanckî de zî sey “-ine” îlaweyê karan beno.

Kurmanckî de objeyî suffîksê zafhûmarî “-î” nêgenî, zafhûmarîyê objeyan karan ra fehm benî. Karê înransîtîfî bi objeyan nêyenîşuxulnayene.

Antişê karê înransîtîfî yê demê vîyarteyê nedîyarî wina yî:

Tablo 63: Demê Vîyarte yê Nedîyarî de Cinsîyeto Gramatîk-4

Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kurmanckî	Tirkî
tersayîş	tîrsîn	korkmak/ürkmek
Ez tersey _a . (n, m)	Ez tîrsî _{me} .	Ben korkmuşum.
Ti terseyî. (n)	Tu tîrsî[yî].	Sen korkmuştun.
Ti tersey _a . (m)	Tu tîrsî[yî].	Sen korkmuştun.
Wi tersay _o . (n)	Ew tîrsî _{ye} .	O korkmuş.
Ya tersey _a . (m)	Ew tîrsî _{ye} .	O korkmuş.
Ma tersayî. (zh)	Em tîrsî _{ne} .	Biz korkmuştuk.
Şima terseyî. (zh)	Hûn tîrsî _{ne} .	Siz korkmuştunuz.
Yî terseyî. (zh)	Ew tîrsî _{ne} .	Onlar korkmuşlar.

Seke tabloyê 63. de zî yeno dîyayene karê înransîtîfî demê vîyarteyê nedîyarî de kirdkîya Pali û Çewlîgî de goreyê nerîtî û makîtî û yewhûmarî û zafhûmarîyê subjeyan suffîksanê cîya-cîyayan genî (-a/-î/-û). Kurmanckî de nê suffîksî goreyê cinsîyetan ney goreyêyewhûmarî û zafhûmarîyê subjeyan bedilîyenî (-îme/-î/-îye/-îne).

3.5.2.1.3. Demê Nikayînî de Cinsîyeto Gramatîk

Kirdkî de seba antişê demê nîkayînî kokê demê nikayînî ra peyda beno. Kokê demê nikayînî rê pabesteyê demê nikayînî “-n-” û pabesteyê antişî îlawe benî. Kirdkî de tayê mintiqayan de nê pabesteyê antişî vîndî bîyî û nêyenî vatene. Mintiqayê Modan de zî pabesteyê demê nikayînî “-n-” vîndî bîyo. Tayê mintiqayan de zî antişê demê nikayînî de subje ra pey partîkelî sey “hê, yê, hawo, hawa, hay, ha, hew, hey,

ho, o, a, wa, wo, ya, yo” yenî şuxulnayene. Kurmanckî de seba demê nikayinî prefîksê “di-” yeno şuxulnayene.

Tablo 64: Demê Nikayinî de Cinsîyeto Gramatîk

Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kurmanckî	Tirkî
tersayîş	tirsîn	korkmak/ürkmek
Ez kişenû. Obje : (n)	Ez dikujim.	Ben öldürüyorum.
Ez kişena. Obje : (m)		
Ti kişenî. (n)	Tu dikujî.	Sen öldürüyorsun.
Ti kişena. (m)	Tu dikujî.	Sen öldürüyorsun.
Wi kişenû. (n)	Ew dikuje.	O öldürüyor.
Ya kişena. (m)	Ew dikuje.	O öldürüyor.
Ma kişenî. (zh)	Em dikujin.	Biz öldürüyoruz.
Şima kişenî. (zh)	Hûn dikujin.	Siz öldürüyorsunuz.
Yî kişenî. (zh)	Ew dikujin.	Onlar öldürüyorlar.

Seke tabloyê 64. de zî yeno dîyayene karî kirdkîya Pali û Çewlîgî de demê nikayinî de goreyê nerîtî û makîtî û yewhumarî û zafhûmarîyê subjeyan yenî antene (-a/-î/-û). Kurmanckî de karî demê nikayinî de goreyê nerîtî û makîtî ney tena goreyê yewhumarî û zafhûmarîyê subjeyan yenî antene (-îm/-î/-e/-in). Kirdkîya Pali û Çewlîgî de tayê cayan da tayê vengê nê suffîksan xo mîyanê karan de mojenî (kişên).

3.5.2.2. Raweyê Waştîşan (Subjunktîveyî) de Cinsîyeto Gramatîk

Eke kerdişê yew karî bîyero waştene yan zî bîyero fikirayene, ê bi raweyê waştîşî yenî îfadekerdene. Raweyê waştîşî goreyê cinsîyetanê çekuyan cîya-cîya yenî şuxulnayene.

3.5.2.2.1. Raweya Fermanî de Cînsîyeto Gramatîk

Raweya fermanî wexto ke viraştişê yew karî bîyero femandayene yeno şuxulnayene.

3.5.2.2.1.1. Raweya Fermanî ya Dîrekte de Cînsîyeto Gramatîk

Fermanê dîrektî de ferman hetê femandarî ra dîrekt kesê diyînî yê zafhûmarî yan zî kesê diyînî yê yewhûmarî rê yeno vatene. Seba kesê diyînî yê yewhûmarî hem kirdkî de hem zî kurmanckî de kokê demê nîkayînî rê prefîksê “bi-” îlawe beno û raweya fermanî yeno ware.

Tablo 65: Raweya Fermanî ya Dîrektî ya Kesê Diyînî yê Yewhûmarî

Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kurmanckî	Tirkî
werdiş	xwarin	yemek
bû	bi+xwê	
Ti sa bû!	Tu sêv bixwê!	Elmayı ye!
şikitiş	şikêandin	kırmak
bi+ş(i)kin	bi+şikîng	
Ti berî/bêr bişkin!	Tu derî bişikîng!	Kapıyı kır!

Kirdkî de fermanê dîrektî yê kesê diyînî yê yewhûmarî goreyê mintiqayan cîya cîya yeno vatene. (bikişe: bikişi/bikiş, biwane: biwani/biwon/biwûn). Seke tabloyê 65. de zî yeno dîyayene kirdkî de fermanê dîrektî yê kesê diyînî yê zafhûmarî bi suffîksê “-in” yeno viraştene la kurmanckî de bi suffîksê “-în” yeno viraştene. Nê suffîksî hem kirdkî de hem zî kurmanckî de goreyê cînsîyetan û yewhûmarî û zafhûmarîyê subjeyan nêbedilîyenî.

Tablo 66: Raweya Fermanî ya Dîrektî ya Kesê Diyinî yê Zafhûmarî

Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kurmanckî	Tirkî
werdiş	xwarin	yemek
bu+rîn/bu+rên	bi+xwîn	
Şima sa bûrîn/burên!	Hûn sêv bixwîn!	Elma yiyin!
Şima sayûn bûrîn/burên!	Hûn sêvan bixwîn!	Elmaları yiyin!
Şikitiş	şikêandin	kırmak
bi+şiknîn/bi+şiknên	bi+şikînîn	
Şima ber bişiknîn/bişiknên!	Hûn derî bişikînîn!	Kapıyı kırın!

Kirdkî de suffîksê fermanê dîrektî yê kesê diyînî yêzafhûmarî “-în” goreyê mintiqayan cîya-cîya yeno vatene. (-in, -îne, -îni, -îyeni, -îyen, -yen, -î, -ên, -êne, -êni, -êni, -ê). Seke tabloyê 66. de zî yeno dîyayene no suffîks kirdkîya Pali û Çewlîgî de sey “-în” û “-ên” yeno şuxulnayene. Kurmanckî de suffîksê fermanê dîrektî yê kesê diyînî yê zafhûmarî “-in” tayê cayanê bînan de sey “-in, -ên” yeno vatene. Tayê cayan de zî vengê “-n” keweno û sey “-î” û “-ê” yeno vatene.²⁷⁵

3.5.2.2.1.2. Raweya Fermanî ya Îndîrektî de Cinsîyeto Gramatîk

Fermanê îndîrektî kesê hîrêyinî yê yewhûmarî û kesê hîrêyinî yê zafhûmarî de esto. Kirdkî de raweya fermanê îndîrektî yê kesê hîrêyinî yê yewhûmarî bi suffîksê “-o” yeno viraştene. Tayê mintiqayan de seba makî herindê suffîksê “-o” suffîksê “-a” yeno vatene. Kirdkî de karî ra ver partîkelê “wa/va” û zemîrê kesê hîrêyinî yê yewhûmarî “o/a” yeno şuxulnayene. Kurmanckî de partîkelê “bila” û zemîrê kesê hîrêyinî yê yewhûmarî “ew” yeno şuxulnayene.

²⁷⁵ Malmîsanij, 2015, r. 237.

Tablo 67: Raweya Fermanîya Îndîrektî ya Kesê Hîrêyinî yê Yewhûmarî

Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kurmanckî	Tirkî
kiştiş	kuştin	öldürmek
bi+kiş (n)	bi+kuje	
Wa <u>wi</u> bikişû! (n)	Bila ew bikuje! (n, m)	öldürsün!
bi+kiş (m)		
Wa <u>ya</u> bikiş! (m)		
kerdiş	kirin	yapmak
bi+k (n)	bi+ke	
Wa <u>wi</u> bikû! (n)	Bila ew bike! (n, m)	yapsın!
bi+k (m)		
Wa <u>ya</u> bik! (m)		

Seke tabloyê 67. de kirdkîya Pali û Çewlîgî de fermano îndîrekt yê kesê hîrêyinî yê zafhûmarî goreyê cinsîyetan bi suffîksê “-û” û “-a”, kurmanckî de bi “-e” yeno viraştene. Kirdkî de karî ra ver partîkelê “wa/va” û zemîrê kesê hîrêyinî yê yewhûmarî “wi/o” yan zî “ya/a”, kurmanckî de partîkelê “bila” û zemîrê kesê hîrêyinî yê yewhûmarî “ew” yenoşuxulnayene.

Tablo 68: Raweya Fermanî ya Îndîrektî ya Kesê Hîrêyinî yê Zafhûmarî

Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kurmanckî	Tirkî
kiştene/kiştiş	kuştin	öldürmek
bi+kişî	bi+kujin	
Wa eyî bikişî! (zh)	Bila ew bikujin! (zh)	Onlar öldürsünler!
kerdene/kerdiş	kirin	yapmak
bi+kî	bi+kin	
Wa eyî bikirî! (zh)	Bila ew bikin! (zh)	Onlar yapsınlar!

Kirdkî de fermano îndîrektî yê kesê hîrêyinî yê zafhûmarî bi suffîksê “-în/ên”, kurmanckî de bi “-in” yeno viraştene. La seke tabloyê 68. de zî yeno dîyayene kirdkîya Pali û Çewlîgî no suffîks sey “-î” yeno vatene (*bikirî*). Kirdkî de karî ra ver partîkelê “wa/va” û zemîrê kesê hîrêyinî yê zafhûmarî “ê”, kurmanckî de partîkelê “bila” û zemîrê kesê hîrêyinî yê zafhûmarî “ew” yeno şuxulnayene. Kirdkî de tayê mintiqayanê bînan de suffîksê “-în” sey “-in, -êne, -î, -ê” zî yeno vatene.

3.5.2.2.1.3. Raweya Waştîşî de Cinsîyeto Gramatîk

Kirdkî de raweya waştîşî de suffîksê raweya fermanî yê karî yê kesê diyînî yê yewhûmarî “-e” keweno û dima karî goreyê demê nikayînî yenî antene. Kurmanckî de suffîksê antişê raweya waştîşî cîya yî.

Tablo 69: Raweya Waştîşî de Cinsîyeto Gramatîk

Kirdkî (Pali û Çewlîgî)	Kurmanckî	Tirkî
kiştîş bi+kiş	kuştin bi+kuj+e	öldürmek
Wa ez bikişî. (n, m)	Bila ez bikujîm.	Ben öldüreyim.
Wa ti bikişî. (n)	Bila tu bikujî.	Sen öldüresin.
Wa ti bikişî. (m)	Bila tu bikujî.	Sen öldüresin.
Wa wi bikişî. (n)	Bila ew bikuje.	O öldüre.
Wa ya bikişî. (m)	Bila ew bikuje.	O öldüre.
Wa ma bikişî. (zh)	Bila em bikujî.	Biz öldürelim.
Wa şima bikişî. (zh)	Bila hûn bikujî.	Siz öldüresiniz.
Wa ê bikişî. (zh)	Bila ew bikujî.	Onlar öldüreler.

Seke tabloyê 69. de zî yeno dîyayene karî kirdkîya Pali û Çewlîgî de raweya waştîşî de suffîksê “-î/-û”, kurmanckî de “-im/-î/-e/-in” genî. Kirdkî de nê suffîksê

goreyê nerîtî û makîtî û yewhûmarî û zafhûmarîyê subjeyan bedilîyenî la kurmanckî de tena goreyê yewhûmarî û zafhûmarîyê subjeyan bedilîyenî. Kirdkî de antişê tayê karanê raweya waştîşî cîya yî û tayê karan de prefiksê “bi-” nêyeno şuxulnayene (ez rakewa, ez vaja).

3.5.2.2.1.4. Raweya Şertî de Cinsîyeto Gramatîk

Kirdkî de antişê raweya şertî de suffiksê raweya fermanî yê karî yê kesê diyînî yê yewhûmarî keweno û suffiksê antişê demê nikayînî îlawe benî û verê karî zî çekuya “eke”²⁷⁶ û zemîrê kesî yenî şuxulnayene. Kurmanckî de suffiksê antişê raweya şertî cîya yî. Çekuya “eke” kurmanckî de sey “heke” yeno vatene û goreyê mintiqayan cîya-cîya yeno şuxulnayene. Çekuya “eke” kirdkîya Pali û Çewlîgî de sey “eg” vajîyena.

Tablo 70: Raweya Şertî de Cinsîyeto Gramatîk

Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kurmanckî	Tirkî
kiştîş	kuştin	öldürmek
bi+kiş	bi+kuj+e	
Eg ez bikişî. (n, m)	Heke ez bikujîm.	Ben öldürsem.
Eg ti bikişî. (n)	Heke tu bikujî.	Sen öldürsen.
Eg ti bikişî. (m)	Heke tu bikujî.	Sen öldürsen.
Eg wi bikişî. (n)	Heke ew bikuje.	O öldürse.
Eg ya bikiş. (m)	Heke ew bikuje.	O öldürse.
Eg ma bikişî. (zh)	Heke em bikujî.	Biz öldürsek.
Eg şima bikişî. (zh)	Heke hûn bikujî.	Siz öldürseniz.
Yî kişenî. (zh)	Heke ew bikujî.	Onlar öldürseler.

²⁷⁶ Çekuya “eke” tayê mintiqayanê bînan de sey “eger, heger, eke, eka, heki, eki, ek, ki, eg, êg” zî yena şuxulnayene.

Seke tabloyê 70. de yeno dîyayene karî kirdkîya Pali û Çewlîgî de raweya şertî de suffîksê “-î/-û”, kurmanckî de “-im/-î/-e/-in” genî. Kirdkî de raweya şertî de suffîksê karan goreyê nerîtî û makîtî û yewhûmarî û zafhûmarîyê subjeyan bedilîyenî la kurmanckî de tena goreyê yewhûmarî-zafhûmarîyê subjeyan bedilîyenî.

3.5.2.2.1.5. Raweya Ganîyîye de Cinsîyeto Gramatîk

Kirdkî de antişê raweya ganîyîye de suffîksê raweya fermanî yê karî yê kesê diyînî yê yewhûmarî keweno û suffîksê antişê demê nikayînî îlawe benî û verê karî zî çekuya “ganî”²⁷⁷ û zemîrê kesî yenî şuxulnayene. Kurmanckî de suffîksê antişê raweya şertî cîya yî. Çekuya “ganî” kurmanckî de sey “divê” yeno vatene û goreyê mintiqayan cîya-cîya yeno şuxulnayene. Çekuya “ganî” kirdkîya Pali û Çewlîgî de sey “gûn/gon/gûnî” yena vatene.

Tablo 71: Raweya Ganîyîye de Cinsîyeto Gramatîk

Kirdkî (Pali û Çewlîgî)	Kurmanckî	Tirkî
kiştîş bi+kiş	kuştin bi+kuj+e	öldürmek
Gûnî/Gon ez bikişî. (n, m)	Divê ez bikujîm.	Ben öldürmeliyim.
Gûnî/Gon ti bikişî. (n)	Divê tu bikujî.	Sen öldürmelisin.
Gûnî/Gon ti bikişî. (m)	Divê tu bikujî.	Sen öldürmelisin.
Gûnî/Gon wi bikişî. (n)	Divê ew bikuje.	O öldürmeli.
Gûnî/Gon ya bikişî. (m)	Divê ew bikuje.	O öldürmeli.
Gûnî/Gon ma bikişî. (zh)	Divê em bikujî.	Biz öldürmeliyiz.
Gûnî/Gon şima bikişî. (zh)	Divê hûn bikujî.	Siz öldürmelisiniz.
Gûnî/Gon eyî bikişî. (zh)	Divê ew bikujî.	Onlar vurmaları.

²⁷⁷ Çekuya “ganî” tayê mintiqayanê bînan de sey “ginî, gonî, gunî, gûnî, gûn, gê, gey” zî yeno şuxulnayene.

Seke tabloyê 71. de yeno dîyayene karî kirdkîya Pali û Çewlîgî de raweya ganîyîye de suffîksê “-î/-û”, kurmanckî de “-im/-î/-e/-in” genî. Kirdkî de raweya ganîyîye de suffîksê karan goreyê nerîtî û makîtî û yewhûmarî û zafhûmarîyê subjeyan bedilîyenî la kurmanckî de tena goreyê yewhûmarî û zafhûmarîyê subjeyan bedilîyenî.

Tablo 72: Raweya Ganîyîye ya Negatîfe de Cinsîyeto Gramatîk

Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kurmanckî	Tirkî
kişîş	kuştin	öldürmek
bi+kiş	bi+kuj+e	
Gûnî/Gon ez mekişî. (n, m)	Divê ez nekujim.	Ben öldürmemeliyim.
Gûnî/Gon ti mekişî. (n)	Divê tu nekujî.	Sen öldürmemelisin.
Gûnî/Gon ti mekişî. (m)	Divê tu nekujî.	Sen öldürmemelisin.
Gûnî/Gon wi mekişî. (n)	Divê ew nekuje.	O öldürmemeli.
Gûnî/Gon ya mekişî. (m)	Divê ew nekuje.	O öldürmemeli.
Gûnî/Gon ma mekişî. (zh)	Divê em nekujin.	Biz öldürmemeliyiz.
Gûnî/Gon şima mekişî. (zh)	Divê hûn nekujin.	Siz öldürmemeliyiz.
Gûnî/Gon ê mekişî. (zh)	Divê ew nekujin.	Onlar öldürmemeliler.

Seke tabloyê 72. de zî yeno dîyayene halê negatîfê raweyê ganîyîye goreyê deman û waştîşan bi prefîksê “nê-”²⁷⁸ û “me-”, kurmanckî de bi prefîksê “me-” û “ne-” yenî viraştene. Halê negatîfî de hem kirdkî de hem zî kurmanckî de prefîksê raweya fermanî “bi-” keweno û cayê ey de prefîksê negatîfî yeno şuxulnayene. No heme raweyê xeberî û raweyê waştîşî de wina yo.

²⁷⁸ Prefîksê “nê-” tayê mintiqayanê bînan de sey “nî-, nê-, nîye-” yeno şuxulnayene.

3.5.2.2.2. Demê Ameyoxî de Cinsîyeto Gramatîk

Kirdkî de tayê fekan de antişê demê ameyox û demê nikayînî seypê yenî viraştene. Kirdkîya Pali û Çewlîgî de antişê demê ameyoxî de tayê cayan de subje ra pey partîkelê “go” yeno şuxulnayene tayê cayanê bînan de zî no partîkel qet nêyeno şuxulnayene. Kurmanckî de zî antişê demê ameyoxî de subje ra pey partîkelê “dê” yeno şuxulnayene. No partîkel kirdkî de tayê mintiqayanê bînan de sey “do/dê/yê/yo/ê/ko/go”, kurmanckî de sey “dê/yê/wê/ê” yeno vatene.

Tablo 73: Demê Ameyoxî de Cinsîyeto Gramatîk

Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kurmanckî	Tirkî
kiştîş	kuştin	öldürmek
bi+kiş	bi+kuj+e	
Ez go bikişî. (n, m)	Ez dê bikujîm.	Ben öldürecekim.
Ti go bikişî. (n)	Tu dê bikujî.	Sen öldüreceksin.
Ti go bikişî. (m)	Tu dê bikujî.	Sen öldüreceksin.
Wi go bikişû. (n)	Ew dê bikuje.	O öldürecek.
Ya go bikiş. (m)	Ew dê bikuje.	O öldürecek.
Ma go bikişî. (zh)	Em dê bikujî.	Biz öldüreceğiz.
Şima go bikişî. (zh)	Hûn dê bikujî.	Siz öldüreceksiniz.
Eyî go bikişî. (zh)	Ew dê bikujî.	Onlar öldürecekler.

Seke tabloyê 73. de yeno dîyayene karî kirdkîya Pali û Çewlîgî de demê ameyoxî de suffîksê “-î/-û”, kurmanckî de “-im/-î/-e/-in” genî. Kirdkîya Pali û Çewlîgî de antişê demê ameyoxî de karî goreyê nerîtî û makîtî û yewhûmarî û zafhûmarîyê subjeyan cîya-cîya yenî antene. Kurmanckî de demê ameyoxî de suffîksê karî goreyê cinsîyetanê subjeyan ney la goreyê yewhûmarî û zafhûmarî bedilîyenî.

3.5.3. Têkilîya Ergatîvîte û Cinsîyeto Gramatîk

Ergatîvîte manaya xo yûnankî de çîyo ke dano xebitnayîşî ya.²⁷⁹ Seke yeno zanayene heme ziwanan de demî goreyê karan bedilîyenî û yew şekil genî. Heme ziwananê dinya de no qeyde esto. Zîwanê ergatîfî de subjeyê karê întansîtîfî halê sadeyî de yî, subjeyê karê transîtîfî halê oblîkî de yî.²⁸⁰ Senî ke demî goreyê karan şekil genî û cîya-cîya yenî nusayene, halê ergatîfî de zî hem karî şeklêko newe genî hem zî subjeyî yanî zemîrê kesî bedilîyenî. Ziwananê ergatîfî de karî goreyê objeyî şekil genî.

Kurdkî ziwanêko splît-ergatîf o. Sîstemê ergatîvîte zafê ziwanan de heme deman de yenî vînayene la kurdkî de tena demo vîyarteyî de xo ramojneno.²⁸¹ No sebeb ra ma eşkenî vajî ke kurdkî ziwanêko nîme-ergatîf o. Hem kirdkî de hem zî kurmanckî de ergatîvîte esto la her di zî nîme-ergatîf î. Hem kirdkî de hem zî kurmanckî de karî transîtîfî raweya demê nikayin û demê ameyoxî de goreye subjeyan, raweya demê vîyarte û hikâyeyê hîrê deman de zî goreyê objeyan ancîyenî.²⁸² Seba ke karê întansîtîfî objeyî reyde nêyenî şuxulnayene, ê goreyê subjeyan yenî antene.²⁸³

3.5.3.1. Demê Vîyarteyê Dîyarî de Ergatîvîte û Cinsîyeto Gramatîk

Karê transîtîfî kirdkî de demê vîyarteyê dîyarî de goreyê nerîtî û makîtî û yewhûmarî û zafhûmarîyê objeyan cîya cîya yenî antene. Kurmanckî de karî goreyê nerîtî û makîtîyê objeyan ney la goreyê yewhûmarî û zafhûmarîyê objeyan cîya-cîya yenî antene.

Eke deme vîyarteyê dîyarî de karî transîtîf û subjeyî yewhûmar bî ergatîvîte wina beno:

²⁷⁹ Yılmaz Bağlar, “Kürtçe’ de Ergatif Yapısı”, 2012,

<http://yilmazbaglar.blogspot.de/2012/05/kurtcedeergatif-yapisi-calstran.html>, (15.04.2018)

²⁸⁰ Maria Polinsky, Syntactic Ergativity, Section 105, The Blackwell Companion to Syntax, 2015, r. 2.

²⁸¹ Sami Tan, Rêzimana Kurmancî, Weşanên Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê, Îstanbul, 2011, r. 85.

²⁸² Lezgîn, 2013, r. 140.

²⁸³ Malmîsanij, 2015, r. 269.

Tablo 74: Demê Vîyarteyê Dîyarî de Ergatîvîte û Cinsîyeto Gramatîk-1

Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kurmanckî	Tirkî
şikitiş	şikênandin	kırmak
Demo Vîyarteyo Dîyar	Demo Vîyarteyo Dîyar	Di'li Geçmiş Zaman
1.Obje: ber (n) (yh) (sd)	1.Obje: derî (n) (yh) (sd)	1.Nesne: kapı
Subje: kênek (m) (yh) (sd)	Subje: keçik (m) (yh) (ob)	Özne: kız
1.Kênek ber şikit.	1.Keçikê derî şikand.	1.Kız kapıyı kırdı.
2.Obje: ber (n) (yh) (sd)	2.Obje: derî (n) (yh) (sd)	2.Nesne: kapı
Subje: deza (n) (yh) (ob)	Subje: pismam (n) (yh) (ob)	Özne: amcaoğlu
2.Dezayî ber şikit.	2.Pismamî derî şikand.	2.Amcaoğlu kapıyı kırdı.
şutiş/şitiş	şuştin	yıkamak
3.Obje: sa (m) (yh) (sd)	3.Obje: sêv (m) (yh) (sd)	3.Obje: elma
Subje: kênek (m) (yh) (sd)	Subje: keçik (m) (yh) (ob)	Subje: kız
3.Kênek sa şut(i).	3.Keçikê sêv şuşt.	3.Kız elmayı yıkadı.
4.Obje: sa (m) (yh) (sd)	4.Obje: sêv (m) (yh) (sd)	4.Obje: elma
Subje: lacek (n) (yh) (ob)	Subje: lawik (n) (yh) (ob)	Subje: oğlan
4.Lacekî/Lacêk sa şut.	4.Lawikî sêv şuşt.	4.Oğlan elmayı yıkadı.
5.Obje: berî (n) (zh)	5.Obje: derî (n) (zh) (sd)	5.Obje: kapılar
Subje: kênek (m) (yh) (sd)	Subje: keçik (m) (yh) (ob)	Subje: kız
5.Kênek bêr/berî şutî.	5.Keçikê derî şuştin.	5.Kız kapıları yıkadı.
6.Obje: sayî (m) (zh)	6.Obje: sêv (m) (zh) (sd)	6.Obje: elmalar
Subje: kênek (m) (yh) (sd)	Subje: keçik (m) (yh) (ob)	Subje: kız
6.Kênek sayî şutî.	6.Keçikê sêv şuştin.	6.Kız elmaları yıkadı.

7.Obje: berî (n) (zh) Subje: deza (n) (yh) (ob) 7.Dezayî bêr/berî şutî. 8.Obje: sayî (m) (zh) Subje: lacek (n) (yh) (ob) 8.Lacekî/Lacêk sayî şutî.	7.Obje: derî (n) (zh) (sd) Subje: pismam (n) (yh) (ob) 7.Pismamî derî şuştin. 8.Obje: sêv (m) (zh) (sd) Subje: lawik (n) (yh) (ob) 8.Lawikî sêv şuştin.	7.Obje: kapılar Subje: amcaoğlu 7.Amcaoğlu kapıları yıkadı. 8.Obje: elmalar Subje: oğlan 8.Oğlan elmaları yıkadı.
---	--	--

Cumleyê corinî heme goreyê demê vîyarteyê dîyarî ameyî nuştene. Seke tabloyê 74. de zî yeno dîyayene kirdkîya Pali û Çewlîgî de cumleya 1. û cumleya 2. de seba ke obje nerî û yewhûmar o, kar zî no sebeb ra goreyê objeyî bi formê nerî û yewhûmarî de yeno nuştene. Kurmanckî de karî goreyê objeyî bi formê umumî û bi formê yewhûmarî yenî nuştene. Cumleya 3. û cumleya 4. de kirdkî de seba ke obje makî û yewhûmar o, kar zî goreyê objeyî bi formê makî û yewhûmarî de yeno nuştene û suffîksê “-e” genî. No suffîks kirdkîya Pali û Çewlîgî de tayê cayan de sey “-i” vajîyeno tayê cayan de zî nêvajîyeno (*Kênek sa şutî*). Kurmanckî de nê cumleyan de kar bi formê yewhûmarî û umumî (formê nerîtî û makîtî) yeno nuştene. Cumleya 5., 6., 7., û 8. de kirdkîya Pali û Çewlîgî de seba ke objeyî zafhûmar î, objeyî û karî suffîksê zafhûmarî “-î” genî. Kurmanckî de nê cumleyan de yeno dîyayene ke seba ke objeyî zafhûmar î, karî suffîksê zafhûmarî “-in” genî la objeyî her çiqas zafhûmar bî zî sey formê yewhûmarî yenî nuştene.

Eke demê vîyarteyê dîyarî de karî transîtîf û subjeî zafhûmar bî ergatîvîte wina beno:

Tablo 75: Demê Vîyarteyê Dîyarî de Ergatîvîte û Cinsîyeto Gramatîk-2

Kirdkî (Pali û Çewlîg)	Kurmanckî	Tirkî
şikitiş	şikênandin	kırmak
Demo Vîyarteyo Dîyar	Demo Vîyarteyo Dîyar	Di'li Geçmiş Zaman
1.Obje: ber (n) (yh)	1.Obje: derî (n) (yh)	1.Nesne: kapı
Subje: kênekî (m) (zh)	Subje: keçik (m) (zh)	Özne: kızlar
1.Kênekûn ber şikit.	1.Keçikan derî şikand.	1.Kızlar kapıyı kırdı.
2.Obje: ber (n) (yh)	2.Obje: derî (n) (yh)	2.Nesne: kapı
Subje: dezayî (n) (zh)	Subje: pismam (n) (zh)	Özne: amcaoğulları
2.Dezayûn ber şikit.	2.Pismaman derî şikand.	2.Amcaoğulları kapıyı kırdı.
şutiş	şuştin	yıkamak
3.Obje: sa (m) (yh)	3.Obje: sêv (m) (yh)	3.Obje: elma
Subje: kênekî (m) (zh)	Subje: keçik (m) (zh)	Subje: kızlar
3.Kênekûn sa şutî.	3.Keçikan sêv şuşt.	3.Kızlar elmayı yıkadı.
4.Obje: sa (m) (yh)	4.Obje: sêv (m) (yh)	4.Obje: elma
Subje: lacekî (n) (zh)	Subje: lawik (n) (zh)	Subje: oğlanlar
4.Lacekûn sa şutî.	4.Lawikan sêv şuşt.	4.Oğlanlar elmayı yıkadı.
5.Obje: berî (n) (zh)	5.Obje: derî (n) (zh)	5.Obje: kapılar
Subje: kênekî (m) (zh)	Subje: keçik (m) (zh)	Subje: kızlar
5.Kênekûn berî/bêr şutî.	5.Keçikan derî şuştin.	5.Kızlar kapıları yıkadı.
6.Obje: berî (n) (zh)	6.Obje: derî (n) (zh)	6.Obje: oğlanlar
Subje: dezayî (n) (zh)	Subje: pismam (n) (zh)	Subje: amcaoğulları
6.Dezayûn berî/bêr şutî.	6.Pismaman derî şuştin.	6.Amcaoğulları kapıları yıkadılar.

7.Obje: sayî (m) (zh) Subje: kênekî (m) (zh) 7.Kênekûn sayî şutî.	7.Obje: sêv (m) (zh) Subje: keçik (m) (zh) 7.Keçikan sêv şuştin.	7.Obje: elmalar Subje: kızlar 7.Kızlar elmaları yıkadı.
8.Obje: sayî (m) (zh) Subje: lacekî (n) (zh) 8.Lacekûn sayî şutî.	8.Obje: sêv (m) (zh) Subje: lawik (n) (zh) 8.Lawikan sêv şuştin.	8.Obje: elmalar Subje: oğlanlar 8.Oğlanlar elmaları yıkadı.

Seke tabloyê 75. de yeno dîyayene kirdkîya Pali û Çewlîgî de demê vîyarteyê dîyarî de karî goreyê objeyan yenî antene. Cumleya 3. û 4. de kirdkî de seba ke obje makî û yewhûmar o, kar suffîksê makîti “-e” geno. No suffîks kirdkîya Pali û Çewlîgî de tayê cayan de sey “-i” vajîyeno tayê cayan de zî nêvajîyeno (*Kênekûn sa şuti*). Kurmanckî de zî karî goreyê objeyan ancîyenî. Cumleya 5., 6., 7. û 8. de kirdkîya Pali û Çewlîgî de seba ke subjeyî zafhûmar î, ê bi suffîksê zafhûmarî yê oblîkî “-ûn/-on”, kurmanckî de bi suffîksê “-an” yenî nuştene. Seba ke objeyî zî zafhûmar î, ê bi suffîksê zafhûmarî yê sade “-î” qedîyenî. Kirdkî de seba ke objeyî zafhûmar î, karî kirdkî de bi suffîksê “-î”, kurmanckî de bi suffîksê “-in” yenî nuştene.

PEYNÎYE

Seke yeno zanayene derheqê kokê cinsîyetê gramatîkî de melumato zelal çîn o. Zanistî hîna zaf tekilîya cinsîyeto gramatîk û cinsîyeto bîyolojîkî ser o vindertî. Na xebate de zî ameyo tespîtkerdene ke çîyê aktif, bêgan, hêzin, gird, wişk, lez, gird, saxlem, tehlukayin û tersinî hîna zaf sey nerî tarîf bîyî. Heto bîn ra çîyê hîstenik, berdar, nazik, qicik, nemir, pasîf û balkêşî zî sey makî tarîf bîyî.

Demanê peyênan de cîyayî û seypêyîyê kirdkî û kurmanckî ser o zaf munaqeseyî ameyî kerdene. Na xebate de zî hetê cinsîyetê gramatîkî ra kirdkîya Pali û Çewlîgî û kurmanckî ameyî têvernayene û hetê cinsîyetê gramatîkî ra cîyayî û seypêyîyê kirdkî û kurmanckî ameyî tespîtkerdene. Ancî ca ra ca tayê fekê kirdkî zî hetê cinsîyetê gramatîkî ra ameyî têvernayene. Na xebate de ameyo tespîtkerdene ke cinsîyeto gramatîk xo mîyanê kirdkî de goreyê kurmanckî hîna zaf mojnenê ra. Kurmanckî taye babetan de ferqê cinsîyetî nêmeno û cinsîyetê çîyan karan ra yenî fehmkerdene. Yeno zanayane ke kurmanckî goreyê kirdkî hîna zaf bajaran de yena qalkerdene û tekilîya xo zîwananê binan de hîna zaf a. Kirdkî bajaranê girdan ra zêde hîna zaf cayê ke îzole bîyî de yena qalkerdene. Coka kirdkî zafê taybentmendîya xo vîndî nêkerda.

Na xebate de ameyo tespîtkerdene ke hetê cinsîyetê gramatîkî ra bêteyê kirdkî û kurmanckî de her çiqas tayê babetan de cîyayî bibî zî zafê babetan de seypê yî. Na xebate de hetê cinsîyetê gramatîkî ra bêteyê kirdkî û kurmanckî de taybetmendîyê cîyayî wina yî:

- Kirdkî de çekuyê bîyolojîkî yê sadeyî goreyê cinsîyetan cîya cîya yenî nuştene la kurmanckî de halo nerî, halo makî û halo zafhûmar seypê yenî nuştene (Kirdkîya Pali û Çewlîgî de tayê cayan de nîşanê makîti yê çekuyan vînd bîyî).
- Zemîrê nîşanî ke her di lehçeyan de goreyê cinsîyetê çîyan bedilîyenî kirdkî û kurmanckî de cîya yî.
- Kirdkî de sifetî goreyê cinsîyetê nameyan suffîksanê cîya-cîyayan genî la kurmanckî de nêbedilîyenî. Kirmanckî de formê nerî û formê

makî yê sifetan esto la kurmanckî de her di formî zî seypê yenî nuştene. (Kirdkîya Pali û Çewlîgî de zî sifetî seypê yenî vatene).

- Sifetê nîşanî ke her di lehçeyan de goreyê cinsîyetê çîyan bedilyenî kirdkî û kurmanckî de cîya yî.
- Kopûlayî ke kirdkî de goreyê yewhûmarî-zafhûmarî û goreyê nerîtî û makîtî bedilyenî cîya yenî nuştene. La kurmanckî de kopûlayî goreyê cinsîyetan nêbedilîyenî û seypê yenî nuştene.
- Kurmanckî de antişê karan goreyê cinsîyetê objeyan nêbedilîyeno la kirdkî de karî transîtîfî demê vîyarteyî de goreyê cinsîyetan cîya cîya yenî antene.
- Zemîrê wayîrîye kirdkî de bi yew form yenî viraştene la kurmanckî de goreyê yewhûmarî-zafhûmarî û goreyê nerîtî û makîtî bedilîyeno.

Hetê cinsîyetê gramatîkî ra bêteyê nê her di lehçeyan de taybetmendîyê ke seypê yî zêde yî. Taybetmendîyanê seypêyan ke na xebate de ameyî tespîtkerdene wina yî:

- Hetê cinsîyetê gramatîkî ra taybetmendîyê çekuyanê sadeyan de cîyayîyê qismî estî.
- Nameyî her di lehçeyan de zî wayîrê cinsîyetî yî. Hem kirdkî de hem zî kurmanckî de nameyî yan makî yan zî nerî yî.
- Hem kirdkî de hem zî kurmanckî de di grûbê zemîrê kesane estî. Kirdkî de nê zemîrî goreyê cinsîyetan bedilîyenî.
- Hem kirdkî de hem zî kurmanckî de çekuyê ke sey sifetî yenî şuxulnayene zafane seypê yî.
- Hem kirdkî de hem zî kurmanckî de kokê demê nîkayînî rê prefîksê “bi-” îlawe beno û raweya fermanî yeno orte.
- Hem kirdkî de hem zî kurmanckî de ergatîvîte esto la her di zî nîme-ergatîf î. Hem kirdkî de hem zî kurmanckî de karî transîtîfî raweya demê nikayîn û demê ameyoxî de goreye subjeyan, raweya demê vîyarteyî û hikâyeya hîrê deman de zî goreyê objeyan ancîyenî.

Nînan ra cîya tayê taybetmendîyê her di lehçeyan estî ke tayê babetan de cîya yî tayê babetan de seypê yî. Nê zî wina yî:

- Kirdkî de sifet û nameyê zafhûmarî halê oblîkî de suffîksê “-ûn/-on/-an”, halê sadeyî de zî suffîksê “-î” genî. Kurmanckî de nameyê zafhûmarî halê oblîkî de suffîksê halê oblîkî “-an”genî la halê sadeyî de suffîks nêgenî.
- Zemîrê kesî hem kirdkî hem zî kurmanckî de zafane seypê yî la zemîrê kesî ke cîya yî zî estî.
- Îzafeyê sifetan de bêteyê her di lehçeyan de cîyayîyê qismî estî.
- Her çiqas her di lehçeyan de zî viraştişê raweya waştişî seypê bî zî perabesteyê antişan de cîyayîyê qismî estî.
- Her çiqas her di lehçeyan de zî viraştişê raweya şertî seypê bî zî perabesteyê antişan de cîyayîyê qismî estî.
- Her çiqas her di lehçeyan de zî viraştişê raweya ganîyîye seypêbî zî perabesteyê antişan de cîyayîyê qismî estî.

ÇIMEYÎ

1. Kitab û Meqaleyî

“Bîranînên Îhsan Nûrî Paşa”, Belge, **Hêvî: Kovara Çandîya Giştî**, h. 5, Gulan 1986, Paris

“Bîranînên Nûredîn Zaza”, **Hêvî: Kovara Çandîya Giştî**, h. 8, Havîn 1992, Parîs

“Dî Bîranînên Refîq Hilmî de Provakasyoneke Îttîhad û Terakkî”, **Çira: Kovara Kulturî**, h. 7, Payîz 1996, Järfälla

AKIN, Salih, **Lêkolînên Zimannasiya Kurdî**, Avesta, Stembol, 2013

AMEDÎ, Botan, “Bêbextiya Seyîd û Feneken Xemgîn”, **Çira: Kovara Kulturî**, h. 4, Kanûna Pêşîn 1995, Spånga

ANTER, Musa, **Ferhenga Khurdi-Tirki**, Yeni Matbaa, İstanbul, 1967

ASLAN, Sebaheddin Ozan, “Almanya û Dolmîşê Licey”, **Newepel: Rojnameyê Kulturî**, h. 17, 16-30 Teşrîne 2011, Diyarbakır

AYGUN, Murat, “Lehçeya Kirmanckî ya Kurdî de Mewzûyê Makî û Nerîyî”, **Vate: Kovara Kulturî**, h. 24 (44), İstanbul, Wîsar 2015

AZÎZAN, Herekol, **Hawar**, “Bingehên Gramera Kurdmancî”, Weşanên Nûdem, c. 2, 1998, Stockholm

AZÎZAN, Herekol, **Hawar**, “Eşîra Jêliyan”, Weşanên Nûdem, c. 2, 1998, Stockholm

BATUN, Cemal, “Sefera Trêne û Dinya Biçûk”, **Çira: Kovara Kulturî**, h. 13, Bihar 1998, Järfälla

BECERÎKLÎ, Rindê, “Cinîyî, Camerdîya Qefçile û Rastîyê Tecawizkarî”, **Newepel: Rojnameyê Kulturî**, h. 20., 01-15 Çele 2012, Diyarbakır

BEDIRXAN, Celadet & LESCOT, Roger, **Grammaire Kurde (Dialecte Kurmandji)**, Librairie d'Amérique Et d'Orient, Paris, 1970

BERWARÎ, Dildar, “Enwerê Mayî û Berhemên Wî”, **Hêvî: Kovara Çandîya Giştî**, h. 5, Gulan 1986, Parîs

BEYTAŞ, Alî, “Hevalê Mi Mistefa”, **Vate: Kovara Kulturî**, h. 11 (31), Hamnan 2008, İstanbul

BLAU, Joyce, “Bîranîna Thomas Bois”, **Hêvî: Kovara Çandîya Giştî**, h. 4, Îlon 1985, Paris

BLAU, Joyce, “Emer”, **Hêvî: Kovara Çandîya Giştî**, h. 8, Havîn 1992, Paris

- BLAU, Joyce, “Jîyan û Berhemên Ehmedê Xanî (1650-1707)”, **Çira: Kovara Kulturî**, h. 3, Îlon 1995, Spanga
- BLOOMFIELD, Leonard, **Language**, Berne Convention, London, 1933
- BRUGMAN, Karl, **The Nature and Origin of the Noun Genders in the Indo-European Languages**, New York, 1987
- BRUINESSEN, Martîn Van, “Mem û Zîna Ehmedê Xanî û Rola Wî Ya Di Neteweperweriya Kurdî De”, **Çira: Kovara Kulturî**, h. 4, Kanûna Pêşîn 1995, Spanga
- CAMUS, Albert, “Mêvan”, (Açarnayox: Serdar Roşan), **Çira: Kovara Kulturî**, h. 18, Payîz 2000, Järfälla
- CANŞAD, Murad, “Ahaa Biradero Xoşewîst!”, **Vate: Kovara Kulturî**, h. 9 (29), Payîz 2007, İstanbul
- CELALÎ, N. , “Musayîşê Kirdkî Vera Polîtîkayanê Asîmîlasyonî de Vindertiş o”, **Newepel: Rojnameyê Kulturî**, h. 21, 16-31 Çele 2012, Dîyarbekir
- CORBETT, Greville G., “Gender and noun classes”, Language Typology and Syntactic Description, **Volume III: Grammatical categories and the lexicon**, Cambridge University Press, New York, 2007
- ÇEM, Munzur, “Pekîn de Hefteyê”, **Vate: Kovara Kulturî**, h. 11(31), Hamnan 2008, İstanbul
- ÇEM, Munzur, “Ziwan, Asîmîlasyon û Xoverdayîş”, **Vate: Kovara Kulturî**, h. 17(37), Payîz 2011, İstanbul
- ÇEM, Munzur, **Türkçe Açıklamalı Kırmanca (Zazaca) Gramer**, Deng Yayınları, İstanbul, 2003
- DEHSIWAR, Mihemed, “Bêbextî”, **Çira: Kovara Kulturî**, h. 10, Havîn 1997, Järfälla
- DEMÎRTAŞ, Cewdet, “Melawo Fetbaz”, **Vate: Kovara Kulturî**, h. 5(25), Payîz 2005, İstanbul
- DILOVAN, Selman, “Hin Şaşîyên Transkrîpsîyona ‘Adat û Rusûmatnameyê Ekradîye’”, **Çira: Kovara Kulturî**, h. 18, Payîz 2000, Järfälla
- DIRIHÎ, Ehmedê, “Yado”, **Vate: Kovara Kulturî**, h. 14 (34), Payîz 2010, İstanbul
- ERSOY, Oktay, “Hewa Zengi û Elîyê Zoroyî”, **Vate: Kovara Kulturî**, h. 16(36), Wisar 2011, İstanbul
- ESPAR, J. Îhsan, “Pêrodayîşê Qelbînîjan û Pîranîjan û Yew Deyîre”, **Vate: Kovara Kulturî**, h. 16 (36), Wisar 2011, İstanbul

- EŞO, Wezîrê, “Dost û Xerxêzê Cim’eta Kurda yî Mezin”, **Çira: Kovara Kulturî**, h. 10, Havîn 1997, Järfälla
- FARQÎNÎ, Zana, **Ferhanga Kurdî/Tirkî**, Weşanên Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê, Stenbol, 2007
- FODOR, Cf. I., “**The Origin of Grammatical Gender**”, Beşa 2, Lingua 8.2, Gûlane 1959
- GESTEMERDE, Wusênê, “Rewşa Kurdanê Berlînê Ser o Konferansê”, **Vate: Kovara Kulturî**, h. 12 (32), Zimistan 2009, İstanbul
- GÖKALP, Ziya, **Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler**, Amadekerdax: Şevket Beysanoğlu, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1992
- GÜVEN, İsmail, “Term”, **Vate: Kovara Kulturî**, h. 16 (36), Wîsar 2011, İstanbul
- HAIG, Geoffrey û ÖPENGİN, Ergin, “**Gender in Kurdish** (Structural and socio-cultural dimensions)”, Gender Across Languages (Ed.: Hellinger and Heiko Motschenbacher), Hûmare: IV, 2014
- HANYILDIZ, Weyzel, ““Raperrayîş”ê Hîşê Mi”, **Newepel: Rojnameyê Kulturî**, h. 13, 16-30 Êlule 2011, Diyarbekir
- HUNÎ, Mela Mehmed Elî, “Mewlidê Peyxemberî”, **Vate: Kovara Kulturî**, h. 22, Wîsar 2004, Stockholm
- İBRAHİM, Muhammad Hassan, **Grammatical Gender**, Mouton & Co. N.V., The Hague, 1973
- İZADY, Mehrdad R., “**Kürtler Bir El Kitabı**”, Doz Yayınları, İstanbul, 2004
- İZADY, Mehrdad R., “**The Kurds: A Concise Handbook**”, Taylor & Francis Publishers, 1992
- İBRAHİMOV, Mirza, “Strana Te Xelqê Aza Wê Bîstre”, **Tirêj: Kovara Çandi û Pişeyi**, h. 4, 1981, Stockholm
- İZOLÎ, D., **Ferheng Kurdi-Tırki/Türkçe-Kürtçe**, Deng Yayınları, İstanbul, 1992
- JUSTI, Ferdinand., **Kurdische Grammatik**, St.-Petersburg, 1880
- KARAKAŞ, Hüseyin, “Cewer”, **Vate: Kovara Kulturî**, h. 8 (28), Hamnan 2007, İstanbul
- KAYA, Mehmed S., **The Zaza Kurds of Turkey: A Middle Eastern Minority in a Globalised Society**, Tauris Academic Studies, London, 2011
- KOCADAG, Çeko, **Ferheng (Kurmancî-Kirmanckî(Zazakî))**, Weşanên Komkar, Berlîn, 2010

- KURDÎ, Aysena, “Buyê Lingon”, **Vate: Kovara Kulturî**, h. (13) 33., Payîz 2009, İstanbul
- KURDÎSTANÎ, Gawanê, (Arêkerdox), “Dewanê Palîyî Ra Di Deyîrî”, **Vate: Kovara Kulturî**, h. 10., Zimistan 2000, Stockholm
- KURIJ, Seyîdxan (Arêkerdox), “Xerîb û Nasîb”, **Vate: Kovara Kulturî**, h. 3., Zimistan 1997, Stockholm
- KURIJ, Seyîdxan, (Arêkerdox), “Çênd Dêrî”, **Vate: Kovara Kulturî**, h. 1, Hamnan 1997, Stockholm
- KURIJ, Seyîdxan, (Arêkerdox), “Ez Niwena!”, **Vate: Kovara Kulturî**, h. 14, Wisar 2001, Stockholm
- KURIJ, Seyîdxan, (Roportajkerdox), “Eskerûn Her Çî Ma Vêşnabi”, **Vate: Kovara Kulturî**, h. 22, Wisar 2004, Stockholm,
- KURIJ, Seyîdxan, “Astarê Warê Ma”, **Vate: Kovara Kulturî**, h. 6(26), Hamnan 2006, İstanbul
- KURIJ, Seyîdxan, “Hîrye Lacî Padîşahî”, **Vate: Kovara Kulturî**, h. 13, Payîz-Zimistan 2000, Stockholm
- KURIJ, Seyîdxan, “Na Zur Se Pûnetî Kena!”, **Vate: Kovara Kulturî**, h. 13 (33), Payîz 2009, İstanbul
- KURIJ, Seyîdxan, “Qey Nê Welatî Di Tarîx Tim Awi Ser Ra Nusîyenû?”, **Vate: Kovara Kulturî**, h. 9, Payîz 1999, Stockholm
- KURIJ, Seyîdxan, “Rêzan:”Dêngbêjê Weş a, La Miyûnî Şarî Xwi Di”, **Vate: Kovara Kulturî**, h. 5, Hamnan 1998, Stockholm
- KURIJ, Seyîdxan, “Veyvê Çemî Muradî”, **Vate: Kovara Kulturî**, h. 13(33), Payîz 2009, İstanbul
- KURIJ, Seyîdxan, “Xeber Êmey Dewûn Ki Şêx Seîd Şîyo Dîyarbekir Ser”, **Vate: Kovara Kulturî**, h. 5(25), Payîz 2005, İstanbul
- LANDOR, Roland Viktor, “**Grammatical Categories and Cognition Across Five Languages: The Case of Grammatical Gender and its Potential Effects on the Conceptualisation of Objects**”, (Tezê doktora, Griffith University, Brisbane, 2013)
- LEZGÎN, Roşan **Ji bo Kurmancan bi Awayê Muqayeseyî Gramera Kirdkî (Zazakî)**, Weşanxaneyê Roşna, Dîyarbekir, 2013
- LEZGÎN, Roşan, “Nuşteyê Edîtorî yê Rojnamayê Newepelî”, **Newepel: Rojnamayê Kulturî**, h. 20, 01-15 Çele 2012, Diyarbakır

- LEZGÎN, Roşan, “Xozî Bîyî Zaf”, **Vate: Kovara Kulturî**, h. 14, Wisar 2001, Stockholm
- LURAGHI, Silvia, “The origin of the Proto-Indo-European gender system: Typological considerations”, *Folia lingüística*, Band: 45, Heft: 2, Pavia, 2011
- LYONS, John, **Introduction to Theoretical Linguistics**, Cambridge University Press, 1968
- MAC KENZIE, David N., “Gender in Kurdish”, Cambridge University Press on behalf of School of Oriental and African Studies, 2009
- MALMÎSANIJ, “Derheqê Kirmancanê Modanî (Motkanî) de”, **Vate: Kovara Kulturî**, h. (12)32, Zimistan 2009, İstanbul
- MALMÎSANIJ, M., **Kurmanca ile Karşılaştırmalı Kırmanca (Zazaca) Dilbilgisi**, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul, 2015
- MERDIMÎN, W.K. û CELALÎ, N. (Roportajkerdoxî), “Mela Mehmedê Muradan”, **Vate: Kovara Kulturî**, Dewreyê dîyine, h. 1, Payîz 2003, İstanbul
- MERDIMÎN, W.K., (Roportajkerdox), “Tepîşîyayîşê Şêx Şerîfî”, **Vate: Kovara Kulturî**, h. 17, Wisar 2002, Stockholm
- MERDIMÎN, W.K., (Roportajkerdox), “Ti Heta Mîraz Kirî, Şar Patîle Dûno Pera”, **Vate: Kovara Kulturî**, h. 17, Wisar 2002, Stockholm
- MERDIMÎN, W.K., “Çewlîg ra Senetkaro Namedar: Seîd Altun”, **Vate: Kovara Kulturî**, h. 3(23), Zimistan 2005, İstanbul
- MERDIMÎN, W.K., “Mela Kamilê Puexî”, **Vate: Kovara Kulturî**, h. 18, Hamnan-Payîz 2002, Stockholm
- METÊ, Hesenê, “Novel”, **Çira: Kovara Kulturî**, h. 3, Îlon 1995, Spanga
- MURADAN, Mela Mehmedê, “Mewlidê Zazakî”, **Vate: Kovara Kulturî**, Dewreyê dîyine, h. 1, Payîz 2003, İstanbul
- NÊŞÎTE, Mehmed, “Huso Derdewer”, **Vate: Kovara Kulturî**, h. 9 (29), Payîz 2007, İstanbul
- NEZAN, Kendal ûêb., “**Kurd Muzîxî**”, Avesta, Stenbol, 1996
- OĞUZ, Cemil, “Mihricanû Rola Wan”, **Zend: Kovar**, h. 7, Bihar 2004, İstanbul
- ÖZSOY, Mehmed Mehdi, “**Dîwan**”, Weşanxaneyê Roşna, Dîyarbekir, 2014

- ÖZTÜRK, Hacî Xoca Muhemmed ‘Elî, (Transkrîbekerdox: Mehmet Uzun), “Heketey Yûsuf û Zelîxa”, **Vate: Kovara Kulturî**, h. 18, Hamnan-Payîz 2002, İstanbul
- ÖZTÜRK, Hacî Xoca Muhemmed ‘Elî, (Transkrîbekerdox: Mehmet Uzun), “Weqay Kerbelay”, **Vate: Kovara Kulturî**, h. 19, Zimistan-Wisar 2003, Stockholm
- PAMUKÇU, Fahri, **Gramerê Zazakî**, Vejîyaîşê Tîjî, İstanbul, 2011
- PÎRAN, Hîşyar, “Ez û Yeşîl Helîkoptere de”, **Vate: Kovara Kulturî**, h. 14, Wisar 2001, Stockholm
- POLINSKY, Maria, **Syntactic Ergativity**, Section 105, The Blackwell Companion to Syntax, 2015
- QASO, Laleş, “Bi Kendal Nezan re Hevpeyvîn”, **Çira: Kovara Kulturî**, h. 14, Havîn 1998, Järfälla
- QASO, Laleş, “Nivîsek ji Mecbûrî!”, **Çira: Kovara Kulturî**, h. 10, Havîn 1997, Järfälla
- ROBINS, R. H., **Ancient and Mediaeval Grammatical Theory in Europe**, G. Bell, London, 1951
- ROŞAN, Serdar, “Hîkayetêke Şêx Sedî”, **Vate: Kovara Kulturî**, h. 7 (27), Payîz 2006, İstanbul
- SOANE, E. B., **Grammar of the Kurmanjî or Kurdish Language**, London 1913
- SOREKLÎ, Şahîne, “Civata Pêxemberan”, **Hevî: Kovara Çandîya Giştî**, h. 2, Gulan 1984, Parîs
- SPIVAK, Gayatrî Chakravorty, **“Of Grammatology” Vernuşte**, Of Grammatology, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2006: IX- XC
- ŞAHÎN, Mistefa, “Sebr û Heskerdişê Pîlan”, **Newepel: Rojnameyê Kulturî**, h. 22, 01-15 Sibate 2012, Diyarbakır
- ŞARIKÎ, Xezala (Arêkerdoxe), “Şeratkerdişî Keyney Qadî”, **Vate: Kovara Kulturî**, h. 17, Wisar 2002, Stockholm
- TAN, Sami, **Rêzimana Kurmancî**, Weşanên Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê, İstanbul, 2011
- TRASK, R. L., **“Language and Linguistics”**, (Ed. Peter Stockwell), Routledge, New York, 2007
- UZUN, Mehmed Selîm, “Grûba Xebate ya Vateyî û Standardîzekerdişî Kirmanckî (Zazakî)”, **Vate: Kovara Kulturî**, h. 9 (29), Payîz 2007, İstanbul

- UZUN, Mehmed Selîm, “Kiş Kiş Kergê Kergê Çewlîgî”, **Vate: Kovara Kulturî**, h. 14 (34), Payîz 2010, İstanbul
- UZUN, Mehmed, “Dr. Abdullah Cevdet”, **Hevî: Kovara Çandîya Giştî**, h. 7, Payîz 1990, Parîs
- UZUN, Mehmed, “Hevpeyvînek bi Şahînê B. Soreklî re”, **Hevî: Kovara Çandîya Giştî**, h. 7, Payîz 1990, Paris
- UZUN, Mehmed, “Welatê Xerîbiye...”, **Hevî: Kovara Çandîya Giştî**, h. 8, Havîn 1992, Paris
- UZUN, Mehmet, “Guîn Rişya Arî Nidîyena, Este Şikyo Pîya Nidusyenû”, **Vate: Kovara Kulturî**, h. 10, Zimistan 2000, İstanbul
- UZUN, Mehmet, “Mela Mehmed Elî Hunî û Edebîyato Kirdkî (Zazakî)”, **Vate: Kovara Kulturî**, h. 18, Hamnan-Payîz 2002, Stockholm
- UZUN, Mehmet, “Weqayê Kerbelayî”, **Vate: Kovara Kulturî**, h. 19, Zimistan-Wisar 2003, Stockholm
- VALÊRÎ, Newzat, “Heywax Mi rî!”, **Vate: Kovara Kulturî**, h. 3 (23), Zimistan 2005, İstanbul
- W.K. Merdimîn û N. Celalî (Roportajkerdoxî), “Mela Mehmed Elî Hûnî”, **Vate: Kovara Kulturî**, h. 22, Wisar 2004, Stockholm
- WHEELER, B. I., “**The Origin of Grammatical Gender**”, Journal of English and Germanic Philology 2 (1898), r. 542. ra neqilkerdox: Ibrahim, 1973
- WINDFUHR, Gernot û John R. PERRY, “Persian and Tajik”, **The Iranian Languages**, Routledge, New York 2009, 416-544
- WINDFUHR, Gernot, “Dialectology and Topics”, **The Iranian Languages**, Routledge, New York 2009, 5-42
- YILDIRIM, Doğan, (Berhevkar), “Çend Helbest ji Alîşêr Efendî” **Çira: Kovara Kulturî**, h. 9, Bihar 1997, Järfälla
- ZAXURANÎ, N., “Edebîyat û Hîndarîya Zanistîyê”, **Çira: Kovara Kulturî**, h. 17, Havîn 1999, Järfälla
- ZENGELAN, Jêhatî, “Xal Mehmed”, **Vate: Kovara Kulturî**, h. 15, Hamnan 2001, Stockholm
- ZÎLAN, Reşo, “Ewliya Çelebî li Diyarbekrê”, **Hevî: Kovara Çandîya Giştî**, h. 8, Havîn 1992, Parîs

ZOXPAYIJ, Orhan, “Dewî Vîndbîyayê”, **Vate: Kovara Kulturî**, h. 16, Zimistan 2002, Stockholm

2. Çimeyê Dîjîtalî

“**Annemarie Schimmel**”, https://ku.wikipedia.org/wiki/Annemarie_Schimmel, (08.04.2018)

“**Aynur Doxan bi stranê kurdî Kolinê dihejîn e**”, 2018, <http://www.basnews.com/index.php/kr/culture-arts/music/408669>, (05.04.2018)

“**Copula (Linguistics)**”, [https://en.wikipedia.org/wiki/Copula_\(linguistics\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Copula_(linguistics)), (02.03.2019)

“**Çarşema Sor**”, https://ku.wikipedia.org/wiki/%C3%87ar%C5%9Fema_Sor, (12.03.2019)

“**Grammatical Gender**”, https://en.wikipedia.org/wiki/Grammatical_gender, (15.12.2017)

“**Li rojhilatê Kurdistanê Festîvala Folklorê dest pê kir**”, 2018, <http://www.rudaw.net/kurmanji/culture/240320182>, (24.03.2018)

“**Semitic Languages**”, https://en.wikipedia.org/wiki/Semitic_languages, (12.02.2018)

“**Synchronous**”, 2018, <https://whatis.techtarget.com/definition/synchronous>, (20.05.2018)

“**Sînemaya Kurdî Nasbikin**”, 2016, <http://candname.com/sinemaya-kurdi-nasbikin/>, (05.04.2018)

ABDULSELAMOĞLU, Yaşar, “**Wê Ev Jî Derbas Bibe**”, 2016, <http://www.bitlisname.com/2016/11/06/we-ev-ji-derbas-bibe>, (16.03.2018)

BACINÎ, Fûadê, “**Ziman û Mirov**”, 2016, <http://candname.com/ziman-u-mirov/>, (08.04.2018)

BAĞLAR, Yılmaz, “**Kürtçe’ de Ergatif Yapısı**”, 2012, <http://yilmazbaglar.blogspot.de/2012/05/kurtcedeergatif-yapisi-calstran.html>, (15.04.2018)

BEŞİKÇİ, İsmail, “**Ziwanê Kurdî û Edebîyatê Kurdî**”, Açarnayox: Roşan Lezgîn, 2009, <http://www.zazaki.net/yazi/ziwan-kurdk-edebiyat-kurdk-62.htm>, (16.12.2017)

- BORODITSKY, Lera, Lauren A. Schmidt, Webb Phillips, “**Sex, Syntax and Semantics**”,
<https://web.stanford.edu/~eckert/Courses/l1562018/Readings/BoroditskyEtAl2003>, (25.01.2018)
- DAĞABAKAN, Dr. Fatma Öztürk, 2011, “**Dillerde Cinsiyet**”,
http://www.turkiyatjournal.com/Makaleler/685466176_Fatma%20%C3%96ZT%C3%9CRK%20DA%C4%9EABAKAN.pdf, (08.02.2018)
- DÎLJEN, Haydar, ““**Kurdekî afrîkayî**”:Huseyn Hassan li Amedê”, 2007,
<http://www.dibistanakurdi.com/72-nuceuagahdari/206-kurdeki-afrikayi-huseyn-hassan-li-amede>, (24.03.2018)
- FRAZER, “**A Suggestion As To The Origin of Gender**”,
<http://www.bris.ac.uk/german/hison/reading/frazer1900>, (08.02.2018)
- KURIJ, Seyidxan, “**Bingöl Ağzının Bazı Özellikleri**”,
<http://www.kirdki.com/?p=1642>, (08.04.2018)
- KURIJ, Seyîdxan, “**Eg Zon Ma Bi Vîn, Ma Zî Xwu Kên Vîn**”, 2012,
<http://www.zazaki.net/haber/eger-zon-ma-bi-vn,-ma-zi-xwu-kn-vn-1170.htm>, (15.03.2019)
- KURIJ, Seyîdxan, “**Zazalar ve Zazaca Yazını**”,
http://www.zazaki.net/file/zazalar_v...pdf, (16.01.2018)
- LEZGÎN, Roşan, “**Kirmanckî,Kirdkî, Dimilkî, Zazakî**”, 2009,
<http://www.zazaki.net/haber/kirmanck,-kirdk,-dimilk,-zazak-148.htm>
- LEZGÎN, Roşan, “**Mewlidê Kirdî**”, 2009, <http://www.zazaki.net/haber/mewlid-kird-57.htm>, (18.01.2018)
- MALMÎSANIJ, “**Kird, Kirmanc, Dimilî veya Zaza Kürtleri**”, 2017,
<http://www.bitlisname.com/2017/11/23/kirdkirmanc-dimili-veya-zaza-kurtleri/>, (18.12.2017)
- MISTEFA, Besam, “**Dîroka Kurdistanê di helbestên Cegerxwîn de bû pirtûk**”, 2018, <http://www.rudaw.net/kurmanci/culture/05042018>, (05.04.2018)
- OZÇELİK, Mahmut, “**Romanek pîrhêlî ya tuxleyî: Dilya û Zalar**”, 2013,
<http://diyarname.com/news.php?Idx=7497>, (07.04.2018)
- ROBERTS, John, “**Persian Grammar Sketch**”, 2003,
https://www.eva.mpg.de/lingua/tools-at-lingboard/pdf/Roberts_PersianGrammarSketch.pdf, (10.02.2018)
- RONAHÎ, Reşo, “**Îrfan Amîda: Bi Ya Min, Min Ê Neheqî li Arjen Arî Bikira**”, 2016, <http://tiroj.net/2016/05/irfan-amida-bi-ya-min-min-e-neheqi-li-arjen-ari-bikira/>, (16.03.2018)

YAĞIZ, Ceren, **“Efsaneya Pîrikê”,** 2016,
<http://www.bitlisname.com/2016/12/31/efsaneya-pirike/>, (07.04.2018)

ZÎLAN, Bîlan, **“Tarixê Xonamekerdişê Kirdan”,** 2012,
<http://www.zazaki.net/haber/tarx-xonamekerdis-kirdan-1300.htm>,
(29.12.2017)





T.C.

Mardin Artuklu Üniversitesi

Türkiye’de Yaşayan Diller Enstitüsü

Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

DİLBİLGİSEL CİNSİYET AÇISINDAN ZAZACA VE KURMANCCA’NIN KARŞILAŞTIRILMASI

Mesut YEŞİLKAYA

14711014

Danışman

İbrahim BİNGÖL

Mardin 2019